

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

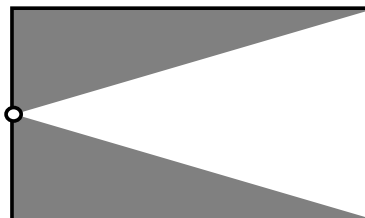
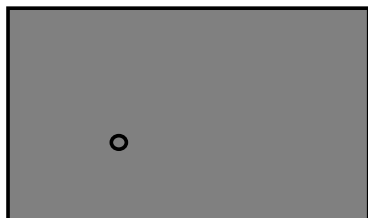
Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Nemožnost (morální) odpovědnosti u Galena Strawsona

Odpověď neslychanému milovníkovi pravdy

Vedoucí práce: doc. Jakub Sirovátka, Dr. phil.

Autor práce: Bc. Tomáš Edl

Studijní obor: Filosofie

Ročník: Třetí

2017

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně ve světle nastudované literatury uvedené v seznamu zdrojů, dále pak s využitím inspirující, motivující a nedocentilné metodické pomoci vedoucího práce a dalších osob uvedených níže v poděkování. Prohlašuji tedy, že jsem práci neopsal. Pokud se mi přihodilo, že jsem nějakou cizí myšlenku citoval nedůsledně, neučinil jsem tak záměrně, avšak případnou odpovědnost za svou nedůslednost v tomto ohledu přijímám v plném rozsahu. Nenesu odpovědnost za pravdivost pravdivých závěrů, k nimž jsem došel. Přijímám nicméně veškerou odpovědnost za to, pokud jsem některý z nich, ať už pravdivý či nepravdivý, nezpochybnil dostatečně k tomu, abych jeho pravdivost či nepravdivost v této práci ukázal. Stejně tak veškerá odpovědnost za formální stránku práce a nepřesnosti překladů padá na mou hlavu. Svoluji ke zveřejnění této práce v plném rozsahu, posudků na tuto práci i záznamu o průběhu obhajoby kdekoliv přijímající instituce uznává z dobrých důvodů za vhodné.

17. dubna 2017

Poděkování

Děkuji Tomu, kdo stvořil svět takový, že v něm mohu existovat mimo jiné jako rozumná, reflektivní bytost, schopná skutečné odpovědnosti. Z celého srdce děkuju svým rodičům Renatě a Robertovi a dále všem svým příbuzným, známým a přátelům, kteří ve mně svou pozorností a trpělivostí jako v malém človíčkovi tuto schopnost – která si ke své aktualizaci žádá ostatní lidské bytosti – probouzeli.

Děkuju svému dvojčeti Metodějovi a všem svým přátelům, že mi často v dialogu zpochybňováním mých principů volby a hodnot umožňují se v tomto ohledu stávat snad objektivně odpovědnějším člověkem.

Děkuju Kačence za trpělivost nejen při sdílení myšlenkových experimentů.

Many thanks to Galen Strawson for all the formulations of the Basic Argument, which I've fallen in love in a sense.

Srdečný dík patří vedoucímu mé práce Jakubu Sirovátkovi, který nad mou fascinací Strawsonovým argumentem vzal ochrannou ruku a svými dotazy, připomínkami a upřímným zájmem mi byl vždy velmi nápomocný.

Lukáši Novákovi děkuju za vstřícnou e-mailovou konverzaci ohledně afektivity.

Děkuju všem lidem, kteří za úplatu i nad rámec úvazku činí prostředí Teologické fakulty Jihočeské univerzity inspirativním, obzvláště pak děkuju všem zaměstnankyním knihovny nejen za to, že mě nechávaly v knihovně pít čaj z hrnečku.

Thanks to Vojta Beránek, Marius Sitsch and Robin Faymonville for any little philosophical talk, which assured me that such questions are important to other human beings.

Omlouvám se všem psům, jestli jsem se nějak zásadně zmýlil ve svých tvrzeních o konstituci jejich hodnotového světa.

Obsah

Úvod	5
0 Metodologické a argumentační předpoklady	9
0.0 Klíčové pojmy k tématu	9
0.1 Platnost principu sporu	11
0.2 Snaha o objektivní přístup k realitě	12
0.3 Jednotný a uchopitelný celek reality	14
0.4 Potřeba jednotného metodologického přístupu k celku reality	14
0.5 Možnost korekce toho, co pokládáme za pravdivé	15
1 Basic Argument	16
1.0 Nezávislost Basic Argumentu na pravdivosti determinismu.....	17
1.1 Termíny <i>ultimate responsibility</i> a <i>true responsibility</i> v Basic Argumentu.....	20
1.2 Identifikace odpovědnosti v Basic Argumentu jakožto morální	21
1.3 <i>Causa sui</i> v určitém duševním ohledu.....	23
2 Kritika Basic Argumentu.....	25
2.0 Nesvoboda teoretického rozumu	25
2.1 Absence teorie hodnot a konfuzní teorie motivace.....	25
2.2 Reflexe principů volby jako <i>causa sui</i> v určitém duševním ohledu.....	33
2.3 Lokalizace aktuální racionální nedeterminace na straně subjektu	35
2.4 Odpovědnost jako specificky lidská možnost reakce na situaci volby	40
2.5 Vyjasnění podstaty situace volby a situace svobodné volby.....	50
2.5.0 Odmítnutí explicitního sebe-vědomí jako podmínky odpovědnosti	52
2.5.1 Fido, Quido a Wildo v situaci volby.....	53
2.5.2 Nemo v situaci volby – co umožňuje racionalita	55
2.5.3 Alex v situaci volby - nikoliv morální odpovědnost.....	57
2.5.4 Eimarmené v situaci volby – potíže sofistického fatalismu I.....	58
2.5.5 Moira v situaci volby - potíže sofistického fatalismu II	60
3 Odmítnutí Basic Argumentu	61
Závěr	64
Apendix	66
Bibliografie	67
Abstrakt/Abstract	70

Úvod

Jsme ve svém jednání svobodní? Touto otázkou začíná Galen Strawson knihu *Freedom and Belief*,¹ své nejrozsáhlejší dílo k tématu svobodné vůle a morální odpovědnosti, respektive práci na prokázání jejich neexistence a iluzornosti. V této diplomové práci se v rámci debaty o svobodě vůle zabývám již zmíněnou odpovědností, což je termín, kterým můžeme něco smysluplně pojímat, pouze pokud vůle existuje jakožto svobodná. Nějaký jednoznačný, konzistentní a před námitkami ubráněný koncept svobodné vůle je tedy pro připisování odpovědnosti, jako aktuální schopnosti, lidským bytostem nezbytný. Přestože často, pokud vyžadujeme nějakou retrospektivní odpovědnost (tj. poukazujeme, že někdo nejednal vzhledem k nějaké situaci odpovědně a vyvozujeme z toho pro dotyčného nějaké důsledky), žádný takový jednoznačně formulovaný koncept nemáme k dispozici, alespoň jej obvykle v nějaké přibližné verzi za významem tvrzení o odpovědnosti tušíme a připouštíme. Předpokládáme totiž jako nezpochybnitelnou pravdu, že dotyčný mohl v situaci volby skutečně jednat jinak, než jednal. Pokud by lidská vůle v nějakém zásadním ohledu nemohla být svobodná, vyžadování odpovědnosti a vyvozování jakýchkoliv důsledků z lidského jednání pro lidské subjekty, rozpoznané jako autory jednání, by nemělo vůbec žádné opodstatnění a bylo by něčím zcela umělým a racionálně nepřijatelným.

K takovému stanovisku vede i pozice Galena Strawsona, který na základě svého Basic Argumentu tvrdí, že svoboda lidské vůle v situacích volby je v posledku iluzí a že morální odpovědnost je ze závažného důvodu pro lidské bytosti nedosažitelná. Na rozdíl například od Sama Harrise, jehož neurovědecko-filosofický spisek *Svobodná vůle*² je pravděpodobně jedinou překladovou literaturou k tomuto tématu na českém trhu, Strawson své stanovisko brání na poli spekulativní filosofie v diskusích s jinými autory. Strawson není se svým tvrzením o neopodstatněnosti připisování odpovědnosti, chvály a trestu sám, reálnou neexistenci jakékoliv svobody vůle zastávají například Derk Pereboom³ či Saul Smilanski.⁴ Pro svou práci jsem si nicméně zvolil přiblížení Strawsonovy pozice a její kritiku, protože byla jednak první, s níž jsem se seznámil, a jednak mě Strawsonův argument při prvním setkání natolik zaujal a paralyzoval, že jsem považoval za podstatné se s ním racionálně vyrovnat, k čemuž jsem se rozhodl využít tuto svou kvalifikační práci.

Zdá se, že po odborně publikovaných a akademicky podložených důkazech o tom, že nejsme svobodní a nemůžeme být zodpovědní, existuje určitá poptávka na trhu, kterou v amerických poměrech uspokojuje třeba sám Galen Strawson publikací

¹ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, paperback 1991, New York: Oxford University Press, 1986.

² HARRIS, S., *Svobodná vůle*, Praha: Dybbuk, 2015.

³ PEREBOOM, D., *Living Without Free Will*, Cambridge: Cambridge University Press, virtual-ed. 2003.

⁴ SMILANSKI, S., *Free Will and Illusion*, reprint 2002, New York: Oxford University Press, 2000.

svého článku *Your Move: The Maze of Free Will*,⁵ „novinové verze“ Basic Argumentu, publikované ve filosofickém blogu *The Stone* New York Times. V poměrech českých je to pak třeba nedávný překlad již zmíněné útlé publikace *Svobodná vůle* Sama Harri-se, který zastává poutavým způsobem extrémní stanovisko⁶ podobné tomu Strawsonovu. Proto je mi další motivací smysluplné využití možnosti a času, který na to jako student filosofie mám k dispozici, k tomu, abych zaujal k argumentu, jako je ten Strawsonův, snad o trochu objektivnější a reflektivnější postoj, než jakým by bylo pouhé nekritické přijetí či odmítnutí jeho platnosti. Toto úsilí by mě ideálně mělo kvalifikovat k tomu, abych po zbytek svých dnů dokázal s upřímným zájmem být k dispozici každému člověku, který by snad ve svém životě zaváhal, jestli je vůle svobodná a odpovědnost skutečná, a téma s odstupem, nadhledem, kriticky znovu a znovu s každým trpělivě diskutoval.

Odpovědnost je extrémně ambivalentním předpokladem. Často chceme být v mnohých ohledech sami chápáni okolím jako svobodní a vyžadujeme, aby i jiné osoby byly na základě svobody za své jednání zodpovědné. Na druhou stranu pak v situacích, kdy se nám svoboda našeho jednání příliš nehodí, hledáme způsoby jak skutečnosti vysvětlit tak, abychom se nedostali do pozice odpovědných osob. V takových situacích máme tendence rozvíjet nepřeborné množství myšlenkových konceptů, které by nás odpovědnosti zbavily, ať už jde o dědičnost, špatnou výchovu, nebo absolutní koncepty jako je deterministický fatalismus. Argumenty, jako je ten Strawsonův, nám jdou takzvaně „na ruku“ právě v těchto případech. Jeho poctivé a plné přijetí nicméně obnáší důsledky, jež by v každodenním životě málokdo smířlivě přijal.

Pokud navíc přijmeme, ať už z nedostatku vůle pro jeho zpochybnění, či jako výsledek poctivé kritické úvahy, argument, v jehož důsledku se ocitáme ve světě bez odpovědnosti, jsme vrženi do situace, v níž pro žádného člověka není možné být skutečně odpovědný a spravedlivě potrestatelný a dostáváme se do poměrně ostrého kontrastu s tím, jak je uspořádáno jakékoliv společenské zřízení, minimálně v západní civilizaci. Přijetím platnosti argumentů zaručujících iluzi svobody a odpovědnosti se člověk pravděpodobně dostane do zásadního každodenního konfliktu s očekáváním od naprosté většiny společnosti a institucí, které odpovědnost předpokládají. Ve své odpovědi na Strawsonův argument formuluji takové pojetí odpovědnosti, které by nejen dobře hájilo adekvátnost těchto institucionalizovaných předpokladů, ale i dobře vysvětlovalo výjimky při udělování trestů za činy spáchané za určitých speciálních okolností, nebo proč právní systémy reflektují poměrně dlouhou dobu, kterou lidský jedinec potřebuje k tomu, aby se s pozicí svobodně jednající a odpovědné bytosti vyrovnal, aby ji pochopil a vzal plně na vědomí, k čemuž má vyhrazen určitý čas, v České republice patnáct, respektive osmnáct let.

⁵ STRAWSON, G., *Your Move: The Maze of Free Will*, *The New York Times*, [online] 22.7.2010. https://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/07/22/your-move-the-maze-of-free-will/?_r=0 [cit.26.3.2017]

⁶ Nakolik však podává nějaké (natožpak vlastní) argumenty, by si vyžádalo samostatnou studii.

Stranou pak nechávám nastavení trestů jako prostředků k vynucení odpovědnosti, či otázku, jestli je například ve státěm zřízených vzdělávacích institucích do doby dosažení věku získání odpovědnosti poskytováno dostatečné vzdělání o podstatě a vážnosti pozice odpovědné bytosti. To jsou všechno otázky velice zajímavé, ale jejich zpracování si jistě žádá například odbornost sociologickou a pedagogickou. Na stránkách této práce bude diskutováno téma daleko užší, nicméně pro smysluplnost dalších zmíněných otázek a případných oblastí bádání zcela zásadní.

V této práci si tedy kladu za cíl kriticky představit pozici Galena Strawsona v současné debatě o svobodě vůle a možnosti smysluplného připisování morální odpovědnosti lidským bytostem. Budu analyzovat především jeho Basic Argument (BA), o který opírá své tvrzení o nemožnosti skutečné morální odpovědnosti (*ultimate moral responsibility, true moral responsibility*) a na jehož platnosti zakládá své tvrzení o neexistenci svobodné vůle. Tento argument byl poprvé v několika verzích formulován v práci *Freedom and Belief*, a poté s nikoliv zásadními změnami ve formulacích v dalších článcích publikovaných k tomuto tématu, které budou představeny postupně níže v práci.

V nulté kapitole představím metodologické předpoklady, které u Strawsona nacházím a v jejichž světle se pokusím svou následnou kritickou analýzu jeho pozice vést. Představím klíčové pojmy filosofické oblasti zabývající se problematikou svobodné vůle, abych jim mohl následně při představování Strawsonovy pozice přiřadit jeho termíny a v kritické části mohl Strawsonovo užívání těchto termínů pro nakládání s konkrétními pojmovými obsahy zhodnotit. Protože v nulté kapitole bude představeno, jednoduše řečeno, to, co Strawson považuje za garantované, co nebere v diskusi o svobodě vůle jako hodné debaty a tedy pokládá z nějakého důvodu za pravdivé či hodnotné, aniž by to dokázal, budu se v kritické části snažit zodpovědět otázku, jestli Strawson při formulaci své pozice v debatě o svobodné vůli, BA, bere dostatečně v potaz i pozici, ze které argument formuluje.

V první kapitole argument představím tak, aby byla zdůrazněna jeho specifika. Uchopím detailněji některé pojmy v něm obsažené, abych se jim mohl v dalších částech práce věnovat jako naprosto jednoznačným.

Ve druhé kapitole se pak budu podrobně zabývat některými nejasnostmi ve Strawsonově pozici a hledat, v čem by mohla spočívat pravdivost premisy (B) Basic Argumentu, zejména pokud argument skutečně není závislý na pravdivosti determinismu. Pokusím se ukázat, která část argumentu a z jakého důvodu není platná, dále pak kde a proč se Strawsonovy myšlenkové experimenty, jimiž se snaží platnost BA prověřit či demonstrovat, stávají problematickými, a kde Strawson zapomněl hledat možný zlom mezi svobodnou a nesvobodnou vůlí.

Za užití závěrů druhé kapitoly pak ve třetí krátce podám konkrétní námítky vůči jednotlivým krokům BA.

V závěru se pak zejména pokusím ukázat, co všechno se mi v práci předvést nepodařilo, kde jsou nejasnosti, prostor pro námítky a čemu by mělo smysl se v dal-

ším tázání ohledně svobodné vůle a možnosti skutečné odpovědnosti v souvislosti se Strawsonovým dílem věnovat.

Protože cílem práce je kriticky uvést konkrétní filosofickou pozici, pokusím se v závěru práce shrnout, proč se domnívám, že je, nebo není, pro další čtenáře, zájemce o lidskou existenci jakožto racionální a reflektivní, smysluplné se Strawsonovým příspěvkem ke svobodné vůli zabývat.

Není mým záměrem komplexně představit dosavadní diskusi o BA, to by vyžadovalo práci zcela jiného rozsahu. Namísto toho se do diskuse o BA prostě zapojím tam, kde se mi z nastudovaných příspěvků zdá aktuálně být, přičemž, jak bude vzápětí zřejmé, vkročím do jednoho ze dvou možných proudů námitek a otázek ohledně BA, totiž libertariánského. Argument tedy co nejvěrněji uchopím a dále položím otázky ohledně platnosti některých jeho kroků, což učiním jednak za pomoci dosavadní diskuse k argumentu a jednak za užití vlastní schopnosti zpochybňovat pravdivost závěrů, odhalovat skryté premisy a konfuzi pojmů.

Práce sestává z představení filosofické pozice Galena Strawsona ve speciální oblasti metaetiky. Dále se za pomoci a inspirace odbornou literaturou uvedenou na příhodných místech sestává z autorem práce uspořádaných shluků námitek a myšlenkových experimentů – fiktivních situací, v nichž jsou fiktivní bytosti vystaveny situaci volby - pro ověření platnosti některých Strawsonových, nebo mých tvrzení.

0 Metodologické a argumentační předpoklady

Abych se vyhnul stavění své kritické analýzy Strawsonova argumentu na jiných základech, než stojí samotný argument, dovoluji si v této kapitole s konkrétními odkazy na patřičné pasáže ve Strawsonově díle představit a pojmenovat některé výchozí principy, se kterými Strawson při formulaci svých tezí počítá, nejsou zpochybňovány, a diskuse o svobodné vůli a skutečné (morální) odpovědnosti se tedy odehrává za předpokladu jejich platnosti.

0.0 Klíčové pojmy k tématu

Zde představím základní pojmy debaty o svobodě vůle, a některé další pojmy, které jsou důležité pro porozumění Strawsonově pozici. Obsahy těchto pojmů jsou samozřejmě velmi diskutabilní a každý z nich by vydal na samostatnou práci, představím je proto velmi přibližně, tak jak jsou chápány Strawsonem a dalšími účastníky diskuse, přičemž přesnější význam některých z nich dále vyplývá z obsahu práce.

Determinismus – Je tvrzení, že všechny účinky jsou zcela determinovány nějakými vzdálenými, případně zcela nedosažitelnými příčinami. Deterministická pozice je tvrzení, že historie světa nemohla být v žádném případě jiná, než byla, a že aktuální stav nemohl být jiný, než je, a stejně tak budoucí stav světa.⁷ Fyzikalistický determinismus není sám o sobě absolutním determinismem, stává se absolutním determinismem pouze v materialisticky reduktivních metafyzických systémech. V neredukcionistických metafyzických systémech, kde jsou připuštěny aktuální nedeterminace v nemateriální části reality a zároveň například možný vliv duše na tělo, není fyzikální determinismus absolutním determinismem. V této práci společně se Strawsonem předpokládáme smysluplnost uchopení nemateriálních částí reality.⁸ Determinismus zmiňovaný v této práci je vždy naprostým determinismem v jakémkoliv metafyzickém ohledu.

Fatalismus – Pozice vyplývající z absolutního determinismu, přesvědčení, že ať by člověk jednal jakkoliv, jeho jednání ve skutečnosti vůbec nijak nezávisí na něm. *Není vůbec nijak možné změnit, co nastane.*⁹ Pokud se pak člověku daří změnit věci, je to pouze v důsledku toho, že se snaží o jednání, které je ve skutečnosti determinované zcela nezávisle na jeho snažení, případně je jeho snažení součástí nezvolené determinace. Alternativní zvolitelné situace v případě platnosti absolutního determinismu/fatalismu vůbec neexistují.

⁷ Srov. STRAWSON, G., Consciousness, Free Will, and the Unimportance of Determinism, *Inquiry* 32, 1989, s.4.

⁸ Jednjící, nakolik je schopný své jednání racionálně zdůvodňovat, je u Strawsona uvažován v duševním ohledu, srov. např. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.96.

⁹ Tamtéž s.95.

Sofistikovaný fatalismus – Strawsonova speciální forma fatalismu, která připouští naprostou determinaci jakékoliv z aktuálně skutečně zvolitelných situací, slučitelný s determinismem i indeterminismem.¹⁰

Indeterminismus – Pozice zastávající, že některé skutečnosti nejsou aktuálně zcela determinované a existuje možnost jejich aktuální determinace alternativními způsoby. V práci je navíc k označení čehokoliv aktuálně nedeterminovaného v nějakém ohledu synonymně použit výraz **nedeterminace**.

Kompatibilismus – Je pozice, která se snaží sloučit platnost determinismu se svobodou vůle a s možností skutečné odpovědnosti.¹¹ Obvykle tak kompatibilisté nějakým způsobem oslabují determinismus, aby nevedl k fatalismu a aby udrželi nějakou míru sebekontroly a úsilí přítomné v intencionálním jednání jako smysluplné a umožňující takovou míru sebekontroly, která by byla dostatečná pro připsání morální odpovědnosti.¹² Kompatibilismus je ve srovnání s inkompatibilistickým determinismem označován též jako **lehký determinismus**.¹³

Inkompatibilismus – Je pozice, která odmítá jakékoliv pokusy o slučitelnost pravdivosti determinismu a svobody vůle, protože se navzájem principiálně vyvracejí a každý kompatibilismus je tak pro inkompatibilisty nekonzistentní pozicí.¹⁴ Inkompabilistickými pozicemi jsou nicméně dvě zcela nesmiřitelné pozice, totiž takzvaný **těžký determinismus**, který tvrdí pravdivost determinismu a neexistenci svobodné vůle, a **libertarianismus**, což je pozice zastávající existenci svobodné vůle a popírající pravdivost determinismu.¹⁵

Intencionální jednání – Jednání za nějakým záměrem (intencí), za účelem dosažení nějakého cíle. Takovým jednáním může být i jednání v důsledku motivace nějakou hodnotou či dobrem, jichž se snažíme jednáním dosáhnout, případně je poškodit.

Situace volby - Situace volby – situace, v níž si jednající uvědomuje alespoň dvě dosažitelné, avšak navzájem neslučitelné (a třebaže slučitelné, tak přesto nezvolitelné zároveň ve stejném čase), budoucí situace a je pro něho možné některou z nich učinit situací aktuální. Anebo, pokud je možné zvolit v libovolném pořadí obě (či všechny) situace, je možné zvolit některou jako první. V této definici ještě nerozlišujeme, jestli možnou budoucí situaci činíme aktuální na základě rozhodnutí, jemuž předcházela racionální reflexe výchozí situace a možných dosažitelných situací, či

¹⁰ Tomuto konceptu a jeho konzistenci se věnuji v částech 2.5.4-2.5.5.

¹¹ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.5.

¹² Srov. FISCHER, J. M., The Cards That Are Dealt You, *The Journal of Ethics*, 2006/10, s.119.

¹³ Srov. KANE, R., *A Contemporary Introduction to Free Will*, New York: Oxford University Press, 2005, s.69.

¹⁴ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.5

¹⁵ Srov. tamtéž.

nikoliv. Protože o Strawsonovo chápání situací volby půjde v práci především, ukážeme si ještě jeho popis situace volby:

„Jednající je aktuálně schopný zvolit mezi vykonáním akce X nebo Y pokud:

(1) si myslí nebo je explicitně přesvědčen, že je v čase t (za aktuálních schopností a okolností) schopný učinit buď X nebo Y.

(2) není nijak duševně omezený, ani (i) v takovém ohledu (o němž by nevěděl), že by si nemohl pomoci, než aby zvolil X [nebo Y] anebo (ii) v takovém ohledu, že by nemohl zvolit X nebo Y.“¹⁶

Volba – Jednání, při němž si je jednající explicitně vědom dvou a více zvolitelných budoucích situací, je ke zvolení obou nebo více z nich nějak motivován a jednu z nich si skutečně zvolí.

Svobodná volba – Volba, při níž je jednající aktuálně nezávislý na svých motivacích ke zvolitelným budoucím situacím. Je schopný si aktuálním užitím rozumu od jakýchkoliv motivací udržet odstup a reflektivně zhodnotit motivující hodnoty.

Odpovědnost – Schopnost jednání, jemuž předchází racionální poznání reality a explicitně (zpochybněné) uchopení hodnoty zvolitelných situací. Odpovědnost, jakožto schopnost, vyplývá ze schopnosti činit svobodné volby.¹⁷

Morální odpovědnost – Odpovědnost, která se explicitně vztahuje vůči poznané hodnotě nějakého objektu, přičemž tato hodnota může být jednáním znehodnocena (podceněna), adekvátně respektována (oceněna), či respektována v neprospěch jiných hodnot (přeceněna).

0.1 Platnost principu sporu

Strawson zastává, bez nějakých vlastních příspěvků k logice, princip nekontradikce pravdivých závěrů.¹⁸ Jednoduchou úvahou pak tedy z předpokladu platnosti BA, jíž se bude tato práce především věnovat, usuzuje, že naše každodenní zkušenost svobody rozhodování, nakolik je kontradiktorní k závěru BA, musí být nějakým způsobem chybná. Strawson se poté snaží ukázat, že tato naše každodenní zkušenost je založena na velmi silném a z jakéhosi důvodu neodstranitelném¹⁹ přesvědčení, že

¹⁶ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.134. V [hranatých závorkách] T.E.

¹⁷ Detailně se odpovědností zabývám v kapitolách 1.1 a 2.4.

¹⁸ Zdá se dokonce, že Strawson pln obav z jakéhokoliv revize tohoto předpokladu, srov. 0.3. p.36.

¹⁹ Strawson ve svých dílech tvoří v rámci myšlenkových experimentů mnoho různých individuí s odlišnými mentálními vlastnostmi, než jsou vlastnosti běžné lidské zkušenosti, některá z těchto individuí představím i v této práci, žádné z nich se nicméně Strawsonovi, pokud jej postaví do základní situace volby, nedaří uchránit od vědomí bytí v situaci volby, kdy rozhodnutí o nadcházející situaci je skutečně *na něm*.

jsme svobodní a skutečně odpovědní, přičemž toto přesvědčení nemá žádný základ v realitě, je přesvědčením o něčem, co je pouhou iluzí.²⁰

Přestože to není explicitní vyjádření o chápání kontradikce v úrovni tvrzení, máme k dispozici Strawsonovu poznámku ke kontradikci pojmů, a protože v centrální části této práce půjde vlastně především o rozhodnutí kontradiktornosti či nekontradiktornosti jediného pojmu, můžeme se o ni opřít:

„Je to díky tomu, že známe obsah pojmu KULATÝ ČTVEREC, že víme, že taková věc nemůže existovat.“²¹

Když Strawson říká, že *nutnou podmínkou kontradikce je její smysluplnost*,²² má zřejmě na mysli nikoliv smysluplnost pojmového obsahu kontradiktorního pojmu jako celku, ale smysluplnost jeho částí, jakož i smysluplnost kontradiktorního pojmu jako celku - kontradikce má nutně smysl, totiž že je ve svých definičních pojmových známkách kontradiktorní a jako celek ve svém vnitřním obsahu nesmyslná. Smysl kontradikce je tedy být kontradiktorní, být co do svého obsahu nesmyslnou, a to v logickém, a tedy v rámci spekulativní filosofie ve velmi silném slova smyslu.

Strawsonovo stanovisko, vycházející z předpokladu platnosti BA, ke každodenní lidské zkušenosti, kdy se považujeme za skutečně odpovědné, je tedy takové, že tato zkušenost je zcela nesmyslná, a to právě díky přítomnosti kontradiktorní pojmové známky „sebe-určující“ bytosti.²³

0.2 Snaha o objektivní přístup k realitě

Tento metodologický předpoklad můžeme považovat za přijatý ze závěrů Strawsonovy kritiky pozice svého otce Petera Fredericka Strawsona. Strawson jr. pokládá za nepřijatelné při odpovědi na otázku „Co by bylo rozumné udělat, kdyby byl determinismus prokázán za pravdivý?“ upřednostnit *osobní reaktivní pocity a postoje*.²⁴ Tedy

²⁰ Pokud tento předpoklad platí, mělo by stačit, jako v případě jiných iluzí, podat nějaký důkaz o tom, že situace, nebo stav (v tomto případě nerozhodnutá avšak rozhodnutelná situace), který je iluzí, ve skutečnosti vůbec neexistuje, tedy přesvědčivě ukázat, že situace volby neexistují. To však Strawson vposledku netvrdí, tvrdí, že iluzivní je pouze jejich svoboda. Strawson se sice domnívá, že základní situace volby pro platnost BA nepředstavují problém, jedním z cílů této práce je nicméně ukázat opak. Této problematice se věnuji v části 2.5. a jejích podkapitolách.

²¹ STRAWSON, G., *Free Agents 2004 in Real Materialism and Other Essays*, New York: Oxford University Press 2008, s.360.

²² Srov. tamtéž, p.6. Podobně srov. STRAWSON, G., *Bounds of Freedom* in KANE, R., (ed.) *The Oxford Handbook of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2002, s.452.

²³ Strawsonem podněcovaná diskuse k podstatě svobodné vůle jako možného pravdivého korelátu každodenní zkušenosti skutečné odpovědnosti je samozřejmě dále možná tím spíše, pokud by nebyla pravdivostí BA omezena pouze na vysvětlení její iluzornosti a v posledku tedy pouze dobrý důkaz její faktické neexistence. Spadá nicméně do oblasti fenomenologie zkušenosti svobodné volby, kterou zde, jak již bylo řečeno, nerozvíjím.

²⁴ Srov., STRAWSON, P., F., *Freedom and Resentment in Freedom and Resentment and Other Essays*, Abingdon: Routledge, 2008, s.11-14.

postoje, které označuje za *ne-racionální praktický závazek*²⁵ s poukazem na důležitost racionality naší odpovědi²⁶ a existenci *racionálního teoretického závazku*²⁷ vzhledem k potřebě upřednostnění nekontradiktornosti našeho každodenního přístupu k realitě. Pokud platí BA, neměli bychom nadále jednat, jako kdybychom byli morálně odpovědní, ať už to znamená cokoliv.

„Neslýchaný milovník pravdy... který je přesvědčen o pravdivosti determinismu a tak cítí, že jeho reaktivní postoje nejsou odůvodněné, může rozumně tvrdit, že je pro něj racionální pokusit se dosáhnout objektivnějších postojů.“²⁸

Přestože si je Strawson dobře vědom, že pouze z pravdivosti determinismu nelze vyvodit racionalitu nějakého jednání, protože žádné takové nehodnotové přesvědčení nemůže nikdy samo o sobě²⁹ poskytnout důvod k jednání³⁰, uzavírá:

„... z faktu, že pravdivost determinismu nemůže sama o sobě učinit snahu o získání objektivnějších postojů racionální, nebo že neexistuje žádná konkrétní racionální volba, která by měla být v tomto případě provedena, nevyplývá, že správnost objektivních postojů v nějakém smyslu nevyplývá z pravdivosti determinismu.“³¹

Není však zřejmé, jak by ze skutečného determinismu mohla vyplývat správnost jakýchkoliv postojů, tato záhada bude součástí úvah ve druhé kapitole. Strawson také v souvislosti s objektivitou, jako metodologickým závazkem, opakovaně zmiňuje text Thomase Nagela *The Limits of Objectivity*, v němž Nagel upozorňuje na to, že z lidské pozice ve světě je objektivita jako ideál velmi obtížně dosažitelná a možná dokonce esenciálně *nekompletní*.³² Což ovšem není tvrzení proti tomu, aby racionální postoje byly formulovány se snahou o objektivitu. Metodická objektivita je principiálně snaha o vědomí subjektivity naší základní pozice ve světě a snaha o pozornost k možným problémům se subjektivitou souvisejícím. Explicitně si ještě uveďme Nagelovu definici objektivitu:

„Objektivita je metoda porozumění. ... K dosažení objektivnějšího porozumění nějakého aspektu světa činíme krok zpět z našeho aktuálního stanoviska a formujeme novou koncepci, která zohledňuje naše aktuální stanovisko a jeho vztah ke světu.“³³

²⁵ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.86-92.

²⁶ Nakolik je toto nějaký skrytý hodnotový Strawsonův postoj bude předmětem diskuse, viz. 2.1.

²⁷ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, 89-92.

²⁸ Srov. tamtéž s.91.

²⁹ Pak je však na místě otázka, co, jestli vůbec něco, může v realitě zbavené hodnotových struktur poskytnout rozumný (nebo jakýkoliv) důvod k jednání., Strawson, přestože si je tohoto problému vědom, jej nijak neřeší. Viz dále 2.1.

³⁰ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.91.

³¹ Srov. tamtéž s. 92. Problematičnosti tohoto předpokladu se budeme věnovat v části 2.1.

³² Srov. NAGEL, T., *The Limits of Objectivity* in MCMURRIN, S. M., *The Tanner Lectures on Human Values 1980 vol. I*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, s.77-84.

³³ Tamtéž. s.77.

0.3 Jednotný a uchopitelný celek reality

Tímto požadavkem se Strawson nechce vzdát tradičního požadavku a předpokladu toho, že svět, jak se jej snažíme uchopit v rámci různých filosofických paradigmat, je uchopitelný jako jednotný celek. Když v závěru *Freedom and Belief* zvažuje, jestli bychom se kvůli permanentně nekonzistentní zkušenosti se sebou samými jakožto svobodnými a odpovědnými bytostmi namísto snahy o objasnění této iluze (prokázání iluzornosti svobodné vůle) neměli vzdát jednoty teoretické pravdy, uzavírá, že:

„... opuštění přesvědčení ohledně jednoty teoretické pravdy je velmi vysoká cena, kterou bychom zaplatili. Zahrnuje totiž přinejmenším revizi našich běžných kritérií pravdivosti, která by byla rovna zemětřesení. Je to cena v měně, které si jako teoretici ceníme nad všechny ostatní: měna konzistence a celistvosti. Je to cena, kterou nemůžeme zaplatit, aniž bychom utrpěli ztráty vzhledem k (1) našemu přesvědčení v základní konzistenci a soudržnost našeho aktuálního, třebaže nekompletního celkového názoru na svět a (2) našeho závazku k přesvědčení, v existenci nějaké jedné, jednotné, *kompletní*, celkové koncepce světa, která je vnitřně konzistentní a soudržná a je principiálně dosažitelná lidskými bytostmi.“³⁴

0.4 Potřeba jednotného metodologického přístupu k celku reality

Strawson rozlišuje „fakta“ a „zkušenostní fakta“:

„... predikáty ‚svobodný‘ a ‚nesvobodný‘ jsou diskutovatelné jako dva různé typy skutečností. Jsou diskutovatelné (velmi přibližně) dvojmo, jako na-zkušenosti-nezávislá, či nezkušenostní fakta o světě – jako fakta o schopnostech jednajících subjektů, okolnostech a fakta o nemožnosti skutečného sebe-určení – a fakta, která můžeme označit jako zkušenostní fakta.“³⁵

Trvá pak na potřebě sjednotit metodu (upřednostnit fakta) – za fakta přijímá Strawson třeba logicky platné argumenty, aniž by ovšem ukázal, jak by bylo pojmy, které užívá v Basic Argumentu (a které zřejmě odněkud načerpal), možné získat bez jakékoliv předchozí (alespoň čistě mentální) zkušenosti.³⁶ Jinde, mimo debaty o (morální) odpovědnosti, tvrdí, že ‚zkušenost‘, ‚subjekt zkušenosti‘ a ‚obsah zkušenosti‘ jsou zcela identické,³⁷ což poté pravděpodobně ústí do nějakého metafyzického monismu – tomu se však v práci nebudu věnovat.³⁸ Zůstanu v úrovni argumentace ohledně pojmů a pojmových obsahů faktů, které Strawson používá ve své argumentaci a mezi něž mimochodem patří i základní volba. Nebudu se zde tedy vůbec pouštět do Strawsonovy „fenomenologie svobodné volby“, již se v rámci smysluplné námitky

³⁴ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.316.

³⁵ Tamtéž s.75

³⁶ Srov. tamtéž s.74.-83.

³⁷ Srov. STRAWSON, G. What is the Relation Between an Experience, The Subject of the Experience, and the Content of the Experience? in *Philosophical Issues*, 13, Philosophy of Mind, 2003, s.309.

³⁸ Ani metafyzický monismus však Strawsona nejspíš nemůže zbavit těžkostí, do kterých se dostává, když připouští v rámci monismu základní (nesvobodnou) volbu, jak uvidíme v kapitole 2.5.

proti BA nemusím zabývat, protože co do „zkušenostních faktů“ si postačím se Strawsonem neproblematizovanou volbou základní – kterou i on, nakolik tvrdí, že BA není závislý na pravdivosti determinismu, a tedy připouští indeterministické námitky, přijímá jako „fakt“.³⁹ Pokusím se ukázat konzistenci skutečné odpovědnosti právě s touto základní volbou, tak jak přísluší na základě teoretického rozumu lidským bytostem.

0.5 Možnost korekce toho, co pokládáme za pravdivé

Tato korekce by zřejmě měla být možná na základě přesvědčení získaného poznáním reality ve světle výše zmíněných předpokladů 0.1 - 0.4, Strawson sám se dovolává toho, aby jeho příspěvek k tématu svobodné vůle byl v rámci současné diskuse brán vážně:

„ ... byl by ušetřen čas a byla by zavedena spousta dosažitelné jasnosti do diskuse o povaze morální odpovědnosti, pokud by jednoduchý závěr, dosažený v BA, byl obecněji uznán a jasněji stanoven.“⁴⁰

³⁹ Viz. 2.5.

⁴⁰ STRAWSON, G., The Impossibility of Moral Responsibility, in *Philosophical Studies* 75, 1994, s.22

1. Basic Argument

V této části práce představím BA, se snahou poukázat na jedno jeho specifikum v debatě o svobodné vůli a co nejpřesněji uchopit některé z klíčových pojmů včetně nejasností, které je provázejí. Problematizovat zde budu argument především v poznámkách pod čarou s odkazy k místům níže v této práci, kde budou jednotlivé části argumentu diskutovány.

Basic Argument vypadá takto:⁴¹

- (A) Nic nemůže být *causa sui* – nic nemůže být příčinou sebe sama.
- (B) Aby někdo mohl být naprosto morálně zodpovědný za své jednání, musel by být *causa sui* alespoň v určitém duševním ohledu.
- (C) Proto nikdo nemůže být naprosto morálně zodpovědný.

Můžeme jej rozšířit následovně.

- (1) Nakolik se zajímáme o svobodné jednání, zajímáme se konkrétně o jednání vykonané z nějakého důvodu (na rozdíl od reflexního jednání nebo bezmyšlenkovitého navyklého jednání).
- (2) Pokud někdo jedná z nějakého důvodu, pak to, co dělá, je, duševně řečeno, funkcí toho, jak je. (Je to také funkcí jeho výšky, síly, času a místa, a tak dále; ale duševní faktory jsou rozhodující, pokud se ptáme na morální odpovědnost.)
- (3) Pokud má být někdo skutečně či naprosto morálně odpovědný za to, jak jedná, musí být skutečně či naprosto odpovědný za to, jak je, duševně řečeno - alespoň v určitých ohledech.
- (4) Avšak aby někdo mohl být skutečně nebo naprosto morálně odpovědný za to, jak je, v jakémkoliv duševním ohledu, musel by nejdříve způsobit, že je v tomto ohledu tak, jak je. A to neznamená, že by musel pouze zapříčinit, jak v tomto ohledu je. Musel by také vědomě a explicitně zvolit, jak v tomto ohledu je, a musel by uspět ve způsobení toho, že tak je.
- (5) Ale ve skutečnosti nikdo nemůže být prohlášen za volícího si, vědomým, zdůvodněným způsobem, to, že je tak, jak je, pokud již existuje, duševně řečeno, pokud je již vybaven nějakými principy volby, „P1“ – Preference, hodnoty, ideje, - v jejichž světle se rozhoduje, jak být.
- (6) Pak ale k tomu, aby byl skutečně či naprosto morálně odpovědný za to, že si zvolil jak je, v určitých duševních ohledech, musí být skutečně či naprosto odpovědný za to, že má principy volby P1, v jejichž světle se rozhoduje jak být.

⁴¹ Srov., STRAWSON, G., Free Will, in ROSEN, G. A., BYRNE, A., COHEN, J., (eds.) *The Norton Introduction to Philosophy*, New York: W.W.Norton & Company, 2015, s.588. V plném rozsahu uvádím tuto verzi argumentu, protože je jeho nejaktuálnějším publikovaným zněním a lze přepokládat, že změny, které obsahuje oproti předešlým formulacím, obsahuje z důvodu snahy o přesnější formulaci zastávané pozice, přestože některé změny oproti předchozím formulacím budou diskutovány, bude-li to autor pokládat za přínosné.

- (7) Ale aby to tak bylo, musel by P1 zvolit zdůvodněným, vědomým, záměrným způsobem.
- (8) A aby tomu tak mohlo být, musel by již mít nějaké principy volby P2, v jejichž světle zvolil P1.
- (9) A tak dále. Zde se pouštíme do regresu, který nemůžeme zastavit. Skutečná nebo naprostá sebe-determinace je nemožná, protože vyžaduje aktuální kompletaci nekonečné řady voleb principů volby.
- (10) Takže skutečná nebo naprostá morální odpovědnost je nemožná, protože vyžaduje skutečnou nebo naprostou sebe-determinaci, jak je uvedeno v (3).

1.0 Nezávislost Basic Argumentu na pravdivosti determinismu

Často zdůrazňovaným specifickým (a na první pohledy by se mohlo zdát, že dokonce výhodou) BA je, že platí, ať už je determinismus pravdivý nebo ne.⁴² Strawson pak v podstatě vede v obhajobě argumentu dvojí linii, jednu proti libertariánům, druhou proti kompatibilistům.⁴³

S protikompatibilistickou částí argumentace bývá zpravidla „rychleji hotov“. Už v jednom ze svých prvních příspěvků k tomuto tématu *On the Inevitability of Freedom from the Compatibilist Point of View*⁴⁴ zastává pozici, že kompatibilisté, nakolik nevyžadují ani nepravdivost determinismu, ani potřebu určitého druhu radikální sebe-determinace - vědomého, záměrného, zdůvodněného sebeurčení, za které je zároveň možné být skutečně odpovědný, zastávají natolik slabou verzi svobody, že nemožnost odpovědnosti v silném slova smyslu, jak ji vyžadují inkompatibilisté a proti které je vlastně BA namířen, se tak pro kompatibility nestává problémem. Dle kompatibilistického pojetí svobody⁴⁵ jsme totiž svobodní pouze tak, že *jsme schopní naším vlastním jednáním, ve světle našich nutně ne-sebe-determinovaných charakterů a náklonností, v poměrně značném rozsahu determinovat, co se s námi stane*.⁴⁶ Jinými slovy Strawson přisuzuje kompatibilistům svobodu a odpovědnost, která vypadá jako možnost svobodně volit alternativy z nezvolené⁴⁷ pozice – která tedy nutně, v zásadním ohledu, determinuje i volbu kterékoliv ze zvolitelných akcí, a tedy principiálně neumožňuje skutečnou odpovědnost, a tedy vlastně vůbec nemluvíme o skutečné svobodě nebo

⁴² Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.27. ISTVAN, M. A., Concerning the Resilience of Galen Strawson's Basic Argument, in *Philosophical Studies* 155, Springer 2011, s.399, KANE, R., Introduction: The Contours of Contemporary Free Will Debates, in *The Oxford Handbook of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2002, s.29, PEREBOOM, D., *Living Without Free Will*, s.129, CLARKE, R., *Libertarian Accounts of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2003, s.170.

⁴³ A v právě zmíněném článku také Istvan.

⁴⁴ STRAWSON, G., On the Inevitability of Freedom from the Compatibilist Point of View, in *American Philosophical Quarterly* 23, 4/1986, s. 393-400.

⁴⁵ Svobody od omezení.

⁴⁶ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.109.

⁴⁷ A protože kompatibilisté se do jisté míry nebrání determinismu, nýbrž jej připouštějí, Strawson tvrdí, že pokud vůbec kompatibilisté volí, pak volí z principiálně nezvolitelné pozice.

odpovědnosti.⁴⁸ Paradoxně tak z kompatibilistické pozice bude každé intencionální jednání svobodné, protože pokud svoboda jednání závisí pouze na nepřítomnosti omezení jednání vůbec, každé jednání bude svobodné.⁴⁹ Dokud vůbec lze jednat, a to třeba i jen mentálně zvažovat alternativy, tj. volíme z alternativ, nezávisle na tom, jaké překážky jsou přítomné, jednáme svobodně. Přítomnost překážek a omezení ve skutečnosti nijak neuměňuje svobodu jednat určitým způsobem, pravdivě dostupným bez ohledu na následky – překážky ale na rozdíl od svobody mohou mít vliv na to, co je v daném okamžiku morálně odpovědné učinit, protože jakkoliv se s překážkou svoboda a širě definovaná odpovědnost vůbec změní, změnou situace se mění výchozí podmínky – sama podstata skutečnosti – vůči které uplatňujeme možnost jednat morálně odpovědně.

S náhlým výskytem nějaké překážky tak nemusí zaniknout nějaká zcela konkrétní možnost jednání, a vůbec také nezaniká možnost tohoto jednání jako jednání odpovědného, protože nakolik je svobodné, je odpovědí na přítomné alternativy. Téže jednání může zaniknout jako možnost jednat mravně odpovědně v určitém hodnotovém systému, pokud s jeho existencí počítáme. Pokud však kompatibilisté připouštějí tak slabou verzi svobody, že jim neumožňuje být *causa sui* v určitém morálním ohledu, je tato svoboda a morální odpovědnost silou BA zjevně zasažena.

Pro Strawsona ovšem kompatibilismus samotný nepředstavuje problém, nako-lik totiž nezpochybnuje pravdivost determinismu, nenabízí v podstatě žádnou šanci úniku před požadavkem na odpovědnost nejen za jednání, ale i za určité zásadní sebeurčení jednajících bytostí, podstatné pro skutečnou odpovědnost.

S protilibertariánskou linií obhajoby BA začíná „přituhovat“. Libertariánská inkompatibilistická pozice je totiž soupeřem, s nímž se hraje „o všechno“. Strawsonovu pozici sice díky snaze udržet si v BA nezávislost na platnosti determinismu nemůžeme úplně přesně označit za inkompatibilistickou, můžeme ji ale označit za prostě protilibertariánskou. Zatímco Strawsonovo pojetí slabé kompatibilistické svobody umožňuje celkem snadné udržení BA, díky akceptovanému determinismu ohledně stavu, z něhož je možné volit, vlastně není podroben diskusi bod (B) základní verze argumentu. V diskusi s libertarianismem je to ale právě tento bod, být *causa-sui* v určitém duševním ohledu, který je předmětem diskuse. Na prokázání pravdivosti nebo nepravdivosti této premisy pak stojí platnost BA.⁵⁰

„... žádná teorie nemůže být skutečně považována za libertariánskou, pokud nedokáže vysvětlit produkci jednání takovým způsobem, že ukáže kde přesně, jak a proč je výskyt nějakého typu aktuálního indeterminismu nutnou vlastností produkce jakéhokoliv a v

⁴⁸ Srov., STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.101.

⁴⁹ Srov., STRAWSON, G., *On the Inevitability of Freedom from the Compatibilist Point of View*, s.393-394.

⁵⁰ Ve druhé kapitole se pokusím argumentovat pro existující a významnou možnost a schopnost lidských bytostí být v určitém duševním ohledu „*causa sui*“.

posledku každého svobodného jednání (je mezi původci jakéhokoliv svobodného jednání).⁵¹

Strawson, nakolik se věnuje těmto námitkám, pak staví argumenty proti možnosti bytí *causa sui* v pozici racionálně volícího lidského individua na označování nedeterminovaných faktorů buď za náhodné, nebo iracionální.⁵² A tedy za faktory, které by v situaci volby principiálně nemohly být tím, co umožní skutečnou odpovědnost, přestože by nebyly závislé na předchozích nezvolených principech. Strawson totiž vyžaduje, aby jakýkoliv indeterminismus způsobující skutečnou odpovědnost byl racionální.⁵³

... libertariáni musí vysvětlit, jak nedeterminovaný faktor může jednání učinit svobodným v takovém smyslu, že jednání bude zároveň plně determinováno nějakými rozumnými důvody.⁵⁴

Podobně, když Michael Anthony Istvan obhajuje BA proti námitkám Roberta Kanea,⁵⁵ dochází k následujícímu závěru:

Není zřejmé, že se Kane mívá se Strawsonovou pozicí? Není to přítomnost indeterminismu samotná, co zbavuje jednajícího skutečné odpovědnosti. Spíš jeho přítomnost nezmůže vůbec nic s imunizací proti BA.⁵⁶

Není to tedy lecjaká nedeterminace, která poskytuje imunitu proti platnosti BA a prostor pro skutečně odpovědnou sebe-determinaci jednajícího. Tato nedeterminace s potenciálem stát se sebe-determinací musí být nedeterminovaná v nějakém zcela konkrétním ohledu, totiž vzhledem k objektu jednání, nesmí být determinována žádným principem volby (sebe-determinace). Je vyžadováno, aby pouze **na základě situace**, za předpokladu existence nedeterminovaného faktoru (předpokládejme nějakou schopnost, která je na straně rozhodujícího se subjektu – dokonce i Strawsonem označovanou jako vůle⁵⁷), který to vůbec umožní, bylo možné zvolit takové principy sebe-determinace, které zároveň smysluplně a **odpovědně** k situaci můžeme zvolit **nezávisle** na jakýchkoliv jiných principech sebe-determinace.⁵⁸ Nedeterminovaný **racionální** faktor⁵⁹ tedy ve své nedeterminaci nesmí záviset na žád-

⁵¹ STRAWSON. G., *Freedom and Belief*, s.31.

⁵² Srov. STRAWSON. G., *Freedom and Belief*, s.53-54. Strawsonově redukci indeterminismu na pouhou náhodnost se budu dále věnovat v kapitole 2.3.

⁵³ Srov. PEREBOOM, D., *Living Without Free Will*, s.66.

⁵⁴ STRAWSON. G., *Freedom and Belief*, s. 41.

⁵⁵ KANE, R., Responses to Bernard Berofsky, John Martin Fischer and Galen Strawson, in *Philosophy and Phenomenological Research* 60, 1/2000, s. 163-167.

⁵⁶ ISTVAN, M. A., Concerning the Resilience of Galen Strawson's Basic Argument, s.417.

⁵⁷ Srov. STRAWSON. G., *Freedom and Belief*, s.113.

⁵⁸ Jestli by bylo možné nalézt nějaký princip, který může být racionálním principem pro zvolení různých (třeba i kontradiktorních) principů sebe-determinace a přesto jsou na něm obsahově všechny principy sebe-determinace nezávislé, se pokusím prověřit v kapitole 2.

⁵⁹ Který se pokusíme lokalizovat v kapitolách 2.2.-2.3.

ném principu sebe-determinace. Tuto podmínku Strawson jednak považuje za nesplnitelnou, protože vede do nekonečného regresu (body 7-9 BA)⁶⁰ a jednak ani nepokládá za svůj úkol takový faktor hledat. Tuto povinnost ukázat nějaký pozitivní koncept svobody Strawson ukládá libertariánům,⁶¹ pokud chtějí skutečně ukázat, v čem přesně ona svoboda volby spočívá. A podobně i Istvan připouští, že ukázat, jak by nedeterminovaný faktor mohl jednajícího imunizovat proti BA je legitimní pozice pro námitky.⁶²

Co umožňuje indeterministickému faktoru být zároveň tím, co jednajícího imunizuje proti platnosti BA, je splnění speciálního kritéria, totiž že to musí být takový indeterministický faktor, který je racionální a zároveň umožňuje sebe-determinaci, nezávislou na jiném předchozím principu volby, který by byl k daným zvolitelným situacím, tedy s ohledem na zvolení X nebo nezvolení X (zvolení non-X), relevantní.

1.1 Termíny *ultimate responsibility* a *true responsibility* v Basic Argumentu

Není zřejmé, proč Strawson používá dva termíny pro udržení jednoho pojmového obsahu. A totiž termíny skutečná (morální) odpovědnost (*true moral responsibility* – TR) a naprostá (morální) odpovědnost (*ultimate moral responsibility* – UR) pro uchopení jediného typu odpovědnosti.⁶³ Schopnosti, která je odpovědí na racionálně uchopený a upřednostněný obsah nějaké zvolitelné možnosti, a to s ohledem na její *dobro* nebo *hodnotu*,⁶⁴ podobně jako 5 a nikoliv 6 je pravdivým součtem 2+3.

Protože jednou z tezí této práce je, že BA nezpochybňuje pouze možnost morální odpovědnosti, ale možnost odpovědnosti vůbec, jíž je – pokud vůbec existuje poznatelná morálně relevantní součást objektivní reality – morální odpovědnost pouhou nevyčerpávající částí. A protože z mnoha míst, na nichž Strawson sice BA neformuluje, ale argumentuje pro jeho platnost, můžeme usuzovat, že skutečná existence nebo neexistence nějaké morálně relevantní reality není pro argumentaci ohledně platnosti BA v posledku důležitá.⁶⁵ Budu-li v této práci zacházet v myšlenkových experimentech s nějakým konceptem hodnot a morálně relevantní části reality, nejedná se o nějaký konkrétní a zastávaný koncept dober/hodnot, pouze kopíruji Strawsonův benevolentní přístup k užitečnosti morálně relevantních situací, jak o nich běžně předfilosoficky mluvíme a přemýšlíme. Jakkoliv samozřejmě pro možnost zacházení s širě definovaným pojmem odpovědností máme já i Strawson, zdá

⁶⁰ Což bude zpochybněno ve druhé kapitole.

⁶¹ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.33.

⁶² Srov. ISTVAN, M. A., Concerning the Resilience of Galen Strawson's Basic Argument, s.415

⁶³ ve smyslu definovaném v části 0.0.

⁶⁴ Oba termíny budu nadále používat ekvivalentně, termíny dobrý, lepší horší pak pro jednoduché zachycení většího nebo menšího dobra výsledné situace, aniž bych v této práci zastával nebo rozvíjel nějakou koncepci hodnot nebo struktury dosažitelných dober

⁶⁵ K tomu ještě podrobněji v následující podkapitole 1.3.

se, metodologickou povinností, ukázat alespoň jednu situaci odpovědnosti, která není morálně relevantní.

Pokud se tedy vrátíme k termínům naprostá odpovědnost a skutečná odpovědnost, a především pak ke zkratkám UR a TR, užívaných Strawsonem bohatě především v práci *Freedom and Belief*, z nichž především zkratka UR, pro odpovědnost v námi požadovaném smyslu, se stala součástí diskuse o BA.⁶⁶ Obě jsou vlastně předem formulovány ve prospěch pojetí odpovědnosti v širším slova smyslu, protože nejsou morálním aspektem odpovědnosti zatíženy. Oba termíny jsou zjevně užívány pro označování téže schopnosti - být svobodný (FW) = být skutečně odpovědný (TR) = být schopný své jednání v reakci situaci volby (SCH) objasnit/rozumně zodpovědět na základě rozumového úkonu (R), tedy uchopení reality a zhodnocení možných řešení (x,y...n). Můžeme je, pokud A je Alex, formulovat také jako:

$$ASCH(AR,x,y...n) \leftrightarrow ATR = AFW$$

Přesto jsou nadále při formulaci BA užívány termíny oba. V argumentacích pak nejen Strawson zpravidla užívá jen UR, který považuji za méně vhodný z nich, může totiž být matoucí v tom ohledu, že se zdá, jako kdyby vyžadoval pro možnost odpovědnosti naprostou odpovědnost za všechny aspekty sebe sama, které jsou vědomě i nevědomě faktory ovlivňujícími uskutečnění či neuskutečnění konkrétního jednání.⁶⁷ Toto chápání UR je sice Strawsonem jednak explicitně vyloučeno tím, že odpovědnost za sebe sama ve vztahu ke konkrétnímu jednání vyžaduje nikoliv naprostou,⁶⁸ ale „v určitém duševním ohledu“, a jednak je z formulace BA je zřejmé, že se jedná o dva termíny pro tentýž pojmový obsah – totiž skutečnou odpovědnost. Protože UR považuji za zavádějící a nadále nadbytečný, budu pro Strawsonovo pojetí odpovědnosti, adekvátní svobodnému rozhodnutí, používat buď zkratku TR nebo prostě termín „skutečná odpovědnost“ ve smyslu $ASCH(AR,x,y...n) \leftrightarrow ATR = AFW$.

1.2 Identifikace odpovědnosti v Basic Argumentu jakožto morální

Strawson téměř⁶⁹ zcela důsledně ve všech formulacích BA užívá adjektiva a adverbia „morální/morálně“. Není nicméně zřejmé proč. Z některých míst jeho argumentace, která vzápětí uvedu, se totiž zdá být evidentní, že pojetí odpovědnosti, vůči které je BA namířen, je obsahově širší než morální odpovědnost.

⁶⁶ Srov. např. KANE, R., *The Significance of Free Will*, New York: Oxford University Press, 1996; ISTVAN, M. A., Concerning the Resilience of Galen Strawson's Basic Argument.

⁶⁷ A domnívám se, že vědomí extrémní obtížnosti dosažení této naprosté – ultimátní - odpovědnosti především za veškeré nevědomé principy rozhodování je jedním z dobrých důvodů pro argumentaci proti naprostým – ultimátním – trestům.

⁶⁸ Jak vyžaduje například Harris. Srov. např. HARRIS, S., *Svobodná vůle*, s.31, 42-43.

⁶⁹ Například ve druhé části 6. kroku výše citovaného znění argumentu se mluví prostě o „skutečné či naprosté odpovědnosti“, což ovšem spíše než za záměr můžeme pokládat za opomenutí a celkem neproblematicky můžeme vstřícně předpokládat pojetí odpovědnosti v BA plošně jako „morální odpovědnosti“.

Již v *On the Inevitability of Freedom from the Compatibilist Point of View* při kritice kompatibilistických pozic si je Strawson explicitně vědom, že existuje rozdíl mezi odpovědností a morální odpovědností,⁷⁰ totiž když uvažuje o příkladu přepadení banky, kde je bankovní úřednice donucena k vydání peněz. Strawson uzavírá, že:

„...dokud si je plně nebo skutečně vědoma, že může stejně tak vydat peníze, jako je nevydat, může *ipso facto* svobodně zvolit, jestli tak učinit nebo ne. Zlodějova zbraň tuto svobodu nijak nezmenšuje – dokud nezpůsobí paniku a nevyřadí vědomou pozornost. ... V takových situacích jednáme svobodně, odpovědně, ale nejspíš ne odsouzeníhodně.“⁷¹

K podobnému závěru pak dochází při zpochybňování Kantova zákona jakožto nutně morálního zákona:

„...zdá se, že jednající rozumem obdařená bytost, v jakémkoliv běžném smyslu tohoto slovního spojení, může získat ideu své vlastní svobody (a může mít takový typ zkušenosti, že nemůže jinak než zformovat ideu jeho vlastní svobody) bez toho, aby měla jakýkoliv morální smysl ... má živou a opakovanou zkušenost toho, že je schopná učinit dvě neslučitelně žádoucí věci, a jak přemítá kterou z nich učinit – zkušenost přesně toho typu, který dává vzniknout schopnosti svobodně volit v charakteristickém absolutnímu smyslu ... uchopení morálních pojmů není nutné k tomu, abychom měli ideu sebe sama jako svobodných.“^{72 73}

Zatímco ve formulaci BA Strawson z nějakého důvodu drží definici odpovědnosti striktně jako „morální“, v analýzách situací odpovědnosti morálně relevantní vrstvu reality vypouští a explicitně argumentuje, že není pro získání pojmů svobody a skutečné odpovědnosti nutně potřebná. Buď je tedy i v rámci BA tato charakteristika odpovědnosti navíc, nebo má Strawson nějaký důvod, proč v rámci morálně relevantního jednání BA platí. V myšlenkových experimentech staví rozhodující se bytosti do pozic morálně relevantních i irelevantních, a ukazuje tak svobodu jako korelát širšího pojetí odpovědnosti. Tím Strawson umožňuje diskusi k platnosti BA a možnosti skutečné odpovědnosti v širším pojetí, než je morální odpovědnost.⁷⁴

⁷⁰ Nebo že minimálně totéž jednání může být v určité úrovni – ve vztahu ke specifické části reality – morálně relevantní, zatímco totéž jednání v tomtež čase může být vůči jiné části reality morálně irrelevantní.

⁷¹ STRAWSON, G., *On the Inevitability of Freedom from the Compatibilist Point of View*, s.396.

⁷² Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.65.

⁷³ V právě citované pasáži bych pak rád upozornil na pojem „žádoucí věci“ – jejichž žádoucnost musí být něco znamenat, pokud je skutečná.

⁷⁴ Mohli bychom analýzu, kterou provedeme ohledně platnosti BA aplikovat na odpovědnost vztahující se výhradně k morálně relevantnímu jednání a rozhodování a pokusit se ukázat, jestli by BA mohl z nějakých dobrých důvodů být platný právě v této specifické podkategorii odpovědnosti. Takovýto pokus se nicméně, vzhledem k tomu, že Strawson neukazuje, proč by měla být nemožná specificky morální odpovědnost, necítím být zavázán provádět. Strawson navíc již v předmluvě k *Freedom and Belief* deklaruje, že: „*V této knize je problém svobodné vůle nebo skutečné odpovědnosti zacházen jako s problémem čisté metafyziky, se kterým se vypořádávám nezávisle na morální filosofii, přestože má pro morální filosofii mnohé následky.*“ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.vii.

Morální odpovědnost sice můžeme chápat jako možnost být spravedlivě potrestáni nebo odměněni, jak Strawson odpovědnost opakovaně definuje,⁷⁵ spravedlivý trest a spravedlivá odměna ale není základním definičním obsahem morálně relevantních soudů. Vyžaduje totiž mimo jiné vyjasnit pojmy spravedlnosti, trestu a odměny, které s morálně relevantním jednáním jistě souvisejí, ale nezakládají možnost morální odpovědnosti jakožto schopnosti ekvivalentní morálně relevantní svobodě. Všechny tyto pojmy, aby mohly být smysluplnou součástí morálních výpovědí, předpokládají morálně relevantní část reality, nějakou koncepci dobra či hodnoty na straně objektů, jichž se morálně hodnocené jednání týká. Tak bychom mohli morální odpovědnost jednoduše definovat jako „možnost intencionálního rozumného jednání odpovídajícího rozumovému uchopení nějakých motivujících hodnot(M) na straně objektů, jichž se naše jednání dotýká v takovém smyslu, že můžeme jednáním kladně nebo záporně ovlivnit další trvání (nebo kvalitu trvání) těchto hodnot“.

$$\text{ATMR} \leftrightarrow \text{ASCH}(\text{AR}, \text{Mx}, \text{My} \dots \text{Mn})$$

Mimo morální odpovědnost za hodnoty na straně objektů, jichž se jednání dotýká, můžeme podobně definovat třeba matematickou odpovědnost za pravdivý výsledek, která nemá morální konotace, protože existence hodnoty jejím mylným přiřazením není nijak existenčně ohrožena.

Definice morální odpovědnosti, jako možnosti být spravedlivě potrestáni nebo odměněni, je pak minimálně stejně (a možná více) odvozená, jako například „být adekvátně smutní nebo se radovat z našich pravdivě nahlédnutých mravně relevantních činů“, což by bylo základní emoční potvrzení rozumově poznávaných hodnot, pokud je naše emocionalita v souladu s poznáním. Morální odpovědnost ale každopádně předpokládá nějakou koncepci části reality, vůči které mají morálně hodnotící soudy smysl.

1.3 *Causa sui* v určitém duševním ohledu

V původním znění argumentu,⁷⁶ ani v chronologicky následujícím textu představujícím stejný argument za užití v jiných termínech,⁷⁷ Strawson neužívá termín *causa sui*. Začíná jej užívat až od publikace článku *The Impossibility of Moral Responsibility*,⁷⁸ přičemž zpravidla doplňuje citací Nietzscheho teze o lidském pochopení sebeurčení, totiž svobodě vůle jakožto *causa sui*, která je tou nejlepší kontradikcí, která byla v debatách o svobodě vůle dosud vymyšlena.⁷⁹

Strawson tedy zřejmě nemyslí, že bychom měli pro možnost TR být *causa sui* absolutně, nýbrž, jak dodává v premise (B), v určitém duševním ohledu. Co tím ale

⁷⁵ Srov. např. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.1-2, 77-p.4, 101.

⁷⁶ Tamtéž s.28-29.

⁷⁷ Srov. STRAWSON, G., *Consciousness, Free Will, and the Unimportance of Determinism*, s.9-11.

⁷⁸ Srov. STRAWSON, G., *The Impossibility of Moral Responsibility*, s.15.

⁷⁹ Srov. NIETZSCHE, F., *Mimo dobro a zlo*, Praha: Aurora, 1996, §21, s.26.

Strawson přesněji míní, být v určitém duševním ohledu *causa sui*? Můžeme pravděpodobně vyloučit, že by myslel, že musíme být absolutní duševní příčinou sebe sama. Protože abychom měli vůbec šanci k duševní činnosti, potenciálně odpovědné činnosti, musíme duševně existovat. Strawson dokonce určitou základní genezi naší duševní složky v předfilosofickém smyslu připouští a považuje ji za jednu z věcí, za něž nelze být odpovědný - totiž náš charakter,⁸⁰ který však svou existencí, zdá se, ještě nevylučuje možnost stát se skutečně odpovědným v našem slova smyslu. I Strawson počítá s tím, že skutečné odpovědnosti bychom jako lidé museli dosáhnout právě z tohoto stavu.⁸¹ Jedná se tedy vůbec o potřebu být *causa sui* v nějakém speciálním ohledu? Pokud máme brát pojem „*causa sui* v určitém duševním ohledu“ vážně, jako něco, co alespoň hypoteticky považujeme za splnitelné pro lidské bytosti, musí jít jistě o nějaký slabší pojem, čehož si je Strawson specifikací „v určitém duševním ohledu“ vědom, musí jít o pojem pro schopnost člověkem dosažitelnou z pozice již existující bytosti.

Faktem zůstává, že pokud Strawson míní „*causa sui* v určitém duševním ohledu“ v nějakém naprosto konkrétním a konzistentním smyslu, pak tento pojem nikde explicitně nedefinuje, přestože je z rozšířeného znění argumentu patrné, co tímto duševním ohledem myslí. Níže se pokusím to, co se Strawson zdá implicitně formulovat jako obsah pojmu „*causa sui* v určitém duševním ohledu“ uchopit. Triviálně vidíme, že na základě premisy (B) by tento pojem měl být pravdivě predikovatelný o skutečné odpovědnosti. Netriviálním obsahem pojmu „*causa sui* v určitém duševním ohledu“ se budu zabývat ve druhé kapitole.

⁸⁰ Srov. např. STRAWSON, G., *Free Will*, s.591. Charakter nikoliv ve smyslu nějakých navyklých ustálených vlastností, ale ve smyslu originální přirozené konstituce naší psychické individuality, že například jedinec bude celoživotně vyhledávat spíš Beethovena než Mozarta, že bude prostě šťastnější, když bude běhat, než když bude plavat atd.

⁸¹ Srov. tamtéž s.589.

2 Kritika Basic Argumentu

Nyní představím několik bodů, které mi budou sloužit jako východiska explicitního odmítnutí BA ve třetí kapitole, oblastí, kterým Strawson nevěnuje pozornost, přestože si je vědom jejich problematičnosti, anebo si možná problematičnosti vůbec vědom není.

2.0 Nesvoboda teoretického rozumu

Strawson si uvědomuje, že teoretický rozum sám není schopen volby či jednání, přičemž tento poznatek dále do své pozice na povahu situace svobodné volby dostatečně neaplikuje. Nevěnuje žádné úsilí tomu, aby objasnil, jak je tedy například nesvobodná psí volba vůbec možná, nebo dokonce tento explicitně uvedený předpoklad opomíjí zohlednit.

Při uvažování vlastně vůbec nejednáme, spíše vidíme – zjišťujeme – že z tohoto vyplývá tamto. Uvažování je více jako cítění (vnímání) než jednání: jednání v uvažování je nanejvýš spojování premis a jejich podávání myslí, aby se na nich podílela, pokud to vůbec něco je.⁸²

Strawson tedy předpokládá pojetí teoretického rozumu jako schopnosti, která principiálně nejedná, a tedy ani nemůže být svobodná či nesvobodná.⁸³ Pokud rozum není v pravém slova smyslu svobodný, měl by například i morální pravdy (pokud by existovaly – nemáme nicméně v rámci námitky na BA povinnost se jimi do detailu zabývat) nahlížet stejně „nesvobodně“ jako pravdy aritmetické. Minimálně by ale měl nahlížet to, co Strawson explicitně tvrdí, že nahlíží, totiž spojování premis v argumentaci, pravdivost závěrů, nějaké intelektuální struktury, které jsou na rozumu zcela nezávislé. Pokud dál chceme spolu se Strawsonem tvrdit, že existují situace volby, musíme se v dalších částech pokusit uchopit a pojmenovat nějakou složku jednajícího, která by vůbec mohla (svobodně či nesvobodně) volit či jednat. Strawson ještě mluví o praktickém uvažování, ale v tak širokém smyslu, že jej připisuje i psům. Praktickým uvažováním tedy zřejmě míní schopnost motivovaného jednání, ať jsou motivy jakékoliv.⁸⁴

2.1 Absence teorie hodnot a konfuzní teorie motivace

Zaprvé se zdá, že Strawson přehlíží oblast, v níž by se měl udát rozdíl mezi základní volbou a svobodnou volbou, a to v důsledku podcenění specifika racionální lidské motivace. A to tak, že veškeré motivace v podstatě ztotožňuje s principy volby, kte-

⁸² STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.94, p.2.

⁸³ Podobně je pak chápáno tradiční pojetí rozumu jako od duševní mohutnosti rozdílné od vůle. Srov. NOVÁK, L., Iracionalita racionálního kompatibilismu, *Studia Neoaristotelica* 13, 7/2016, s.137-138.

⁸⁴ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.130.

ré vposledku naprosto ztotožňuje s přesvědčeními majícími nezrušitelný základ v touhách.⁸⁵ Strawson tak vlastně implicitně tvrdí, že mezi racionální a neracionální motivací není téměř žádný (ale z hlediska možnosti být za ni skutečně odpovědný vlastně vůbec žádný podstatný) rozdíl. Jedině proto snad může činit analogii mezi tím, že stejně jako pokud budu dlouho hladovět, nakonec se najím, jsou i principy volby, počáteční principy racionální motivace, k nimž jsme byli například vychováni, podobným způsobem nezvolitelné.⁸⁶ Pokud se tedy Strawson zmiňuje o motivacích, jedná se zpravidla o reformulaci bodu (8) BA, že na konci každého motivačního řetězce je nějaká nezvolená a nezvolitelná touha.⁸⁷ Což mu vzápětí samozřejmě umožňuje prohlásit vůli, která by byla na konkrétních motivech nezávislá, za pouhý „zkušební fakt“.⁸⁸

Se Strawsonem se nicméně shodneme, že připustíme-li situaci základní volby, pak každý, kdo se v ní ocitne, má schopnost jednat a je nějakou touhou motivován k tomu, aby zvolil spíše X než Y⁸⁹ – tedy, že v situaci volby principiálně nelze být bez motivace, a to i přesto, že motivace k učinění X a Y (non-X) může být někdy zcela totožná, jakkoliv zřídka takový případ nastává.

Jak jsem již uvedl, Strawson si je vědom toho, že rozum sám, rozumné nahlednutí nehodnotových přesvědčení (jako je například pravdivost determinismu), není pro zvolení a uskutečnění racionálně motivovaného jednání dostatečné, a to právě proto, že nehodnotová přesvědčení vůbec neobsahují prvek, který by byl zvolitelný.⁹⁰ Zdá se ale, že skutečnou podstatu motivace jednání (pravděpodobně s cílem nepřipustit nějakou na rozumu nezávislou složku duševní struktury jednajícího) mívá, totiž když se domnívá, že by z pouhé pravdivosti determinismu mohla nějak vyplývat správnost osvojení objektivnějších přístupů k realitě.⁹¹ Připomeňme si tuto již citovanou pasáž:

„... z faktu, že pravdivost determinismu nemůže sama o sobě učinit snahu o získání objektivnějších přístupů racionální, nebo že neexistuje žádná konkrétní racionální volba, která by měla být v tomto případě provedena, nevyplývá, že správnost objektivních přístupů v nějakém smyslu nevyplývá z pravdivosti determinismu.“⁹²

⁸⁵ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.46,58, 59, 67.

⁸⁶ Strawson tuto analogii činí na stranách 45-46 *Freedom and Belief*, přičemž si explicitně uvědomuje, že motivace (v tomto případě tělesná touha) k tomu, abychom se najedli v případě hladovění, je na rozdíl od principů volby dokonce zcela nezměnitelná, nezvolitelná. Navíc zapomíná podotknout, že racionální revize principů volby – ponechme nyní ještě stranou, jestli je či není nutně závislá a obsahu principů, k nimž jsme například nesvobodně vychováni – přestává být v případě hladovění dostupná. Je-li úvaha ohledně radikální odlišnosti racionální a neracionální motivace, kterou dále rozvíjím, správná, tato analogie mezi nemožností nehladovět a nemožností být odpovědným podle mne činí Strawsona adeptem na pozici šéfa možného filosofického ministerstva demagogie.

⁸⁷ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.46, 58, 59, 67.

⁸⁸ Srov. tamtéž s.113.

⁸⁹ Srov. tamtéž s.134

⁹⁰ Srov. tamtéž s.91

⁹¹ Srov. tamtéž s.92

⁹² Tamtéž s.92.

Tvrzení, že z pravdivě poznaného faktu by měla vyplývat správnost nějakého postoje k realitě,⁹³ však není o nic méně problematické, než že by z determinismu vyplývala racionalita nějaké jedné konkrétní volby. Není vlastně vůbec o nic lepší, protože se buď jedná (1) o totéž tvrzení, akorát jaksí zamlžené. Formulací „správnost přístupu vyplývající z pravdivosti“ namísto „racionalita volby tohoto postoje vyplývající z pravdivosti“ se nejspíš neříká nic než že správnost postoje k realitě určitým způsobem – totiž objektivně – by vposledku mohla z pravdivosti determinismu nějak vyplývat, a tedy že by z pravdivosti nějakého faktu, totiž determinismu, měl vyplývat určitý typ jednání. Anebo (2) Strawson myslí „racionalitou volby postoje vyplývající z pravdivosti“ něco jiného než „správnost přístupu vyplývající z pravdivosti“. Nabízí se ještě možnost postoje zvolit ne-racionálně, není ale jasné, jak by mohlo ne-racionální zaujetí postojů vyplývat z jakékoliv pravdivosti. Pokud je zaujetí postojů motivováno pravdivostí, zdá se, že motivace musí být racionální, aby vůbec byla s pravdivostí jako svou podmínkou smysluplně spojitelná.

Strawson zkrátka ne a ne připustit, že by na racionalitu volby nebo správnost zaujetí přístupu mohl být rozum nahlížející pravdivost faktů prostě krátký. Přitom se ale zdá, že potřebu nějakého dalšího duševního nástroje k tomu, aby došlo k jednání, si uvědomuje.⁹⁴

Viděli jsme, že tvrzení o nedostatečnosti rozumného nahlížení Strawsonovi nakonec přece jen nebrání v připuštění toho, že objektivní postoje by mohly z pravdivosti determinismu vyplývat. Připust'me ještě na chvíli se Strawsonem, že by to tak mohlo být. Jak vůbec pro Strawsona může být tento závěr přijatelný, se ukáže, když se podrobněji podíváme na pozici protagonisty jeho myšlenkového experimentu pokládajícího pravdivost determinismu za něco, z čeho by mohly vyplývat objektivní postoje. Tento protagonista je totiž definován jako „neslýchaný milovník pravdy“.⁹⁵ Později získává i jméno Eimarmené.⁹⁶ Skutečnost, že je Eimarmené před rozumovým nazřením pravdivosti determinismu milovnící pravdy, totiž vůbec není triviální ani zanedbatelná. Samotná definice (přirozenost) Eimarmené totiž obsahuje předpoklad, že cokoliv je pravdivé, je i nutně zvolené (hodnotné). Je to již předem milováno, Eimarmené je tak touto svou nevšední přirozeností predeterminována k tomu, aby milovala jakékoliv postoje (jednání), které by odpovídalo jakékoliv pravdivě poznané racionální motivaci. Přesněji řečeno, její schopnost, která dovedla způsobit, že poznaná hodnota je nakonec nejen poznána ale i zvolena, je v důsledku Eimarmeniny přirozenosti determinována tak, že poněkud splývá s rozumem. Po-

⁹³ Strawson sice vzápětí zpochybňuje, jestli je užití termínu „správnost“ v tomto případě namístě, já jej v citaci samozřejmě ponechávám a užívám jej i v dalším textu, protože jeho vypuštění by dle mého názoru nezměnilo význam. Namísto toho, že by z pravdivosti determinismu vyplývala správnost postojů, vyplývaly by z ní jednoduše postoje, čímž bychom ale mysleli totéž, že totiž z pravdivosti faktu vyplývá (zjevně pozitivně) typ jednání či přístupů k jednání.

⁹⁴ Srov. 2.0 a p.83 tamtéž.

⁹⁵ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.91.

⁹⁶ STRAWSON, G., *Free Agents*, s.381 p.47.

kud však Strawson tvrdí, že rozum nejedná, nemůže být s rozumem totožná. Přestože v jednáních, k nimž vydá souhlas, je rozumem zcela determinována, a to přesně k té množině jednání, která pravdivě odpovídá pravdivosti determinismu.⁹⁷ Rozhodně se domnívám, že jediné, co by v této situaci mohla Eimarmené racionálně učinit, je dělat naprosto cokoliv, protože determinismus je pravdivý – Strawson nicméně toto východisko odmítá a označuje za fatalistickou chybu.⁹⁸

Strawson tedy v případě Eimarmené jako skrytou premisu přijímá, že pravda je (by měla být) pro člověka nejvyšší hodnotou. Tím, co by mělo být vždy milováno. Na základě jakého kritéria, pokud je determinismus pravdivý, by se však Strawson mohl pokusit obhájit tento princip volby jako princip volby P1 vyplývající z determinismu pro bytosti, které od narození nejsou tak samozřejmými a nevyhnutelnými milovníky pravdy jako Eimarmené, není jasné. Když pomineme, že se vůbec nezdá jasné, jak by mohla v rámci determinovaného světa být možná změna postojů – což je samozřejmě velmi těžké – vrací se jako bumerang problém fatalismu.

Co Strawson tedy vlastně míní objektivními přístupy, které by měly vyplývat z pravdivosti determinismu? Lásku k pravdě. Touhu se nemýlit, mít odůvodněné postoje.⁹⁹ Strawson tedy nejenže v případě Eimarmené mísí schopnost jednat a rozum (který není schopen jednat) dohromady,¹⁰⁰ ale skrytě formuluje i další předpoklad, totiž že, abychom vůbec něco volili v souladu s rozumovým poznáním (pozitivně vzhledem k tomuto poznání),¹⁰¹ musíme přijmout (pozitivně zvolit) či milovat nějakou pravdu, Eimarmené pak miluje pravdivě poznanou strukturu celého vesmíru. Strawson jistě nepředpokládá, že by v souvislosti s nahlédnutím komplexní objektivní pravdy o celku reality jedinci, jako je Eimarmené, jednali proti této pravdě, jistě ne, nakolik mluví o tom, že nemáme důvod předpokládat, že by nebyli soucitní.¹⁰² Odložme nyní stranou pravdivost determinismu. Domnívám se, že i ve světě, kde je přítomné nějaké „množství“ nedeterminací - alespoň v podobě nerozhodnutých situací volby - zůstává jako základní předpoklad pro jakékoliv racionálně motivované jednání racionální zvolení a prisouzení hodnoty nějakému kritériu pravdivosti, na jehož základě bude možné vůbec si osvojit jakékoliv postoje, třeba i objektivní.¹⁰³

⁹⁷ Eimarmené by zároveň nahlížela pravdivou hodnotovou strukturu světa, je totiž předpokládáno, že by z její lásky k determinismu nějak vyplývaly objektivní postoje, a nedostávala by se tedy zřejmě do konfliktních situací.

⁹⁸ Problému Eimarmené a tomu, jestli se jí Strawsonovi daří ubránit před upadnutím do fatalismu, se budu věnovat v části 2.5.4.

⁹⁹ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.90.

¹⁰⁰ Přičemž vůbec neřeší, jak by takové vyplývání jednání odpovídajícího objektivním postojům mělo způsobit náhlé zastavení motivace smysly či emocemi a proč by k tomu mělo dojít. Tělesnost nechává Strawson zcela stranou, srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.96, p.6.

¹⁰¹ Důsledky tohoto předpokladu pro odpovědnosti rozumný bytostí bude dále uvažena v části 2.4.

¹⁰² Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.120.

¹⁰³ Navíc se nedomnívám, že by jakýkoliv koncept etických postojů nebyl zamýšlen a konstruován jako proveditelný koncept objektivních postojů.

Pro zajímavost ještě uvažme, jak by vypadala situace, v níž by se někdo pokoušel jednat v souladu s racionálními motivy a nemiloval vůbec žádnou pravdu. Tento myšlenkový experiment předpokládá platnost a přijetí řešení noetického problému způsobem, kdy rozum prověří sám sebe, tedy ukáže, že nelze (s nějakou určitostí zastávané pozice) zastávat principiální nepravdivost ani veškerých ani pouze některých pravd.¹⁰⁴ Zdá se totiž, že pravda je tak neodbytnou hodnotou, že alespoň její instrumentální přípuštění a využití se nevyhne ani jejímu největšímu nenávistníkovi.

Zvažme případ člověka, který se zařekne, že je urputným nenávistníkem pravdy, obzvláště pokud se ocitne v situaci volby a musí se rozhodnout. Bude se své jednání snažit důsledně řídit principem: *jednám proti jakýmkoliv principům volby podložným pravdivým přesvědčením* (tento princip je přesvědčením, že (pravdivé) jednání v souladu s ním vyžaduje jednat proti jakýmkoliv přesvědčením vůbec). Náš známý problém se zde bude samozřejmě opakovat. Pokud nenávistník tento princip přijme jako normu svého jednání, bude se snažit udělat všechno pro její naplnění, což by v tomto případě bylo jednání v souladu s touto normou i proti této normě zároveň (aby se vyhnul pravdivému jednání v souladu s ním), princip sporu mu jaksí znemožňuje důsledně jednat v souladu s nenávistí k pravdě. Pokud by pak nenávistník alespoň připustil výjimku nějaké instrumentální pravdě, která by mu pomohla rozlišit principy, proti nimž chce jednat, zrazoval by princip, definující jeho pozici. Pokaždé, když by se snažil zjistit, jak v souladu s ním vlastně jednat, by byl zásadně nedůsledným nenávistníkem pravdy. K intencionálnímu a rozumem uchopenými hodnotami motivovanému jednání – k jednání v souladu s reflektovanými principy (například ke tvorbě argumentů) tak, pokud chceme něco zastávat, musíme být milovníky alespoň nějaké pravdy.

Za předpokladu hodnotnosti pravdy tedy vidíme, že musí na straně racionálně zvolitelného objektu být ještě nějaká motivační síla, něco, co chceme a racionálně pravdivě poznáváme. Můžu například vědět, že kouření způsobuje rakovinu plic, což se týká i mých plic, ale samotná pravdivost tohoto faktu mě ještě nenutí přestat kouřit. Pravda o škodlivosti kouře pro moje plíce nemá žádnou motivační sílu. Motivační sílu má skutečnost, kterou tato pravda vrhá na nějakou hodnotu, kterou jsem dosud třeba nereflektoval, ale nyní si ji zcela jasně uvědomuji, jako je moje vlastní zdraví nebo život. Pravda o tabákovém kouří mi tak vyjevuje konflikt hodnot, ve kterém se v konkrétním jednání ocitám.¹⁰⁵ Co je tedy motivací k pokusu o to, abych přestal kouřit? Je to souhlas s hodnotou mého zdraví nebo života, tedy nějakého stavu mého těla, který může být dosažen, přestanu-li kouřit. Souhlas s poznanou

¹⁰⁴ Proto explicitně přijímám řešení noetického problému, představené Lukášem Novákem v publikaci NOVÁK, L., VOHÁNKA, V., *Kapitoly z epistemologie a noetiky*, Praha: Krystal, 2015, s.245-252. A vzhledem k předpokladům pro argumentaci v této práci představených v části 0.1 a 0.3 pokládám přijetí tohoto řešení noetického problému a jeho další užívání za zcela nekontroverzní.

¹⁰⁵ Možná mne napadne, že by bylo lepší to nevědět, pak si ale uvědomím, že ta pravda o tabákovém kouří by byla platná, i kdybych o ní nevěděl.

hodnotou však nevydává sám rozum, ale nějaká jiná složka poznávajícího a jednajícího subjektu.

V pokusu o definici jednání, kterou blíže představíme v části 2.5 Strawson mezi čtyřmi charakteristikami základní volby (které jsou schopni i psi) uvádí jak princip poznání své situace neboli přítomnost přesvědčení o situaci, tak i princip schopnosti sebe-změny v reakci na poznanou situaci.¹⁰⁶

Pokud by objektivní postoje k realitě vyplývaly z pravdivosti determinismu (přesvědčení o pravdivosti determinismu) byly by bytosti, které rozumem nedisponují odsouzeny svou přirozeností k nutné neobjektivitě (kterou Strawson považuje za vyplývající z pravdivosti determinismu) svého jednání a v determinovaném světě by tedy jejich postoje (typy jednání) vůbec nemohly z tohoto světa vyplývat? Nemohly by tedy tyto bytosti vůbec jednat? Zřejmě pro ně (například pro psy) tedy musí být rezervována nějaká jiná možnost schopnosti poznání situace i sebe-změny. Taková, která není na rozumu závislá, neracionální bytosti jsou jednoduše schopny poznávat smysly (popř. smyslovou paměť) a schopnost sebe-změny tak v poznání situace volby reaguje na data předložená smysly. Jejich schopnost jednání tedy v situaci volby vyplývá z pravdivosti determinismu smyslového či emočního rozpoznání hodnot a možnosti jejich zvolení v případě, že takto jsou rozpoznány.

Existuje ještě možnost, že tato duševní složka, která způsobuje sebe-změnu, je v lidském případě integrální částí rozumu, rozum by pak mohl volit zcela autonomně. To se však jednak zdá neslučitelné s výše uvedenou citací a jednak by pak nebylo možné dostat se do konfliktu hodnot způsobených tělesností a hodnot racionálně nahlédnutých – například abstinenci příznaky u člověka, který se snaží přestat kouřit, by nehrály v jeho rozhodnutí žádnou roli, protože plnou moc nad tím, zda si zapálí, by měl rozum, který zcela jasně nahlíží vliv kouře na jeho zdraví. Zdá se tedy rozhodně plausibilní tvrdit, že pokud vůbec chce Strawson být konzistentní v tvrzení o tom, že psi a jiné nerozumné bytosti se ocitají v situaci volby, musí mít schopnost, která jim umožní nejen poznat – a totiž smysly, ale i zvolit voňavějšího, a tedy v tomto smyslu hodnotnějšího, buřta – a totiž vůli ke zvolení smyslově poznávaných hodnot, která ani v případě možnosti být motivován racionálně prostě nemizí, nýbrž, jak dosvědčí každý, kdo se kdy pokoušel přestat kouřit anebo měl chuť na něco velmi nezdravého. Jak by mohla být tato vůle v případě lidí svobodná, uvidíme dále.

Máme tedy konečně alespoň dvě velmi tradiční cesty, jak být motivován:

- smysly a emocemi – tělesnými touhami a jinými neracionálními motivy
- racionálními motivy – nahlédnutými přesvědčeními o hodnotách, které se mohou stát i něčím, po čem toužíme, co chceme

¹⁰⁶ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.129 podobně ve *Free Agents* s.363.

To, že nejsou totožné a jak uchopit jejich rozdílnost shrnuje Gary Watson. Následující citaci uvádím kompletní také proto, že je zřejmé, že si Strawson musel být této námitky vědom.¹⁰⁷

„Nevyslovené ztotožnění toužení či chtění s hodnocením je tak běžné, že je nutné uvést nějaké příklady jejich rozlišení. Zdá se, že existují alespoň dva způsoby, jak by mohl v tomto ztotožnění vzniknout rozpor. Zaprvé je možné, že to po čem toužíme, není *ani trochu* považováno za hodnotné, považováno za něco, co za to stojí, anebo považováno za dobré; nepřikládá objektu touhy vůbec *žádnou* hodnotu. A zadruhé, přestože jistě můžeme považovat za hodnotné to, po čem toužíme, síla touhy nemusí odpovídat tomu, jak moc si ceníme objektu touhy; to znamená, že jakkoliv je objekt touhy [poznán a považován za] hodnotný, nemusí být v situaci [volby] pokládán za nejhodnotnější tento objekt, a i touha po něm [po jiném než nejhodnotnějším] může být silnější než touha po tom, co je považováno za nejhodnotnější.“¹⁰⁸

Neracionálně motivované touhy samozřejmě nemusí nutně spočívat pouze v tělesnosti, můžu například bytostně toužit, abych byl pro cokoliv obdivován. Emoční (neracionální) motivace rovněž může být velká, a to velmi pravděpodobně i u psů. S tělesnými touhami pracuji pro jejich názornost. Mám-li například vypěstovanou tělesnou závislost na nikotinu a v určité fázi abstinence moje tělo reaguje mnoha abstinenciími příznaky včetně bažení po cigaretě, buď prostě rozum přestanu poslouchat, opustím (zapřu, nebo bagatelizuji) přesvědčení o škodlivosti kouření, které mi dává racionální motivaci k tomu, abych si nezapálil, anebo si dokonce z abstinenciích příznaků udělám racionální princip volby: budu respektovat svoje tělesné touhy.

Vidíme tedy, že tento duševní aspekt, mohutnost rozhodnutí v situaci volby, je na rozumu poněkud nezávislý, přestože se zdá, že alespoň v případě člověka mu rozum může podávat důvody, náhledy hodnot, které mohou být motivacemi. Tyto rozumové náhledy však zdaleka nemusí mít sílu smyslové touhy, která může být tím, pro co se nakonec rozhodneme.¹⁰⁹ V případě psů se pak zdá, že aspekt, který způsobí, že pes jednu z možností zvolí, je plně motivován hodnotami poznányi smyslově, a to buď přímo (v případě buřtu) anebo za pomoci smyslové či emoční paměti nepřímo, když si zvukový povel spojí se smyslovým vjemem odměny v podobě pochvaly od svého pána, která odpovídá nějaké jeho smyslové touze – dostane piškot nebo bude například podrbán.

Pokud bychom nepřipustili schopnost zvolit nějaké smyslově vnímané dobro, těžko bychom u psů motivaci (kterou běžně využíváme, když je chceme něco naučit) vysvětlili a ani bychom je společně se Strawsonem nemohli považovat za bytosti

¹⁰⁷ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.34, p.13.

¹⁰⁸ WATSON, G., *Free Agency*, in *Free Will*, New York: Oxford University Press, 1982, s.100.

¹⁰⁹ Pro fakt, že by etika ctností mohla být vhodným nástrojem k trvalé dispozici preferování racionálních motivací viz. přesvědčivou Novákovu argumentaci v již citovaném článku, NOVÁK, L., *Iracionalita racionálního kompatibilismu*, 144-150.

ocitající se v situaci volby. Psi zřejmě, přestože nejednají z nějakého důvodu (v teoretickém smyslu), jednají z nějakých praktických pohnutek – jsou něčím pohnutí – jejich smysly, případně emoce, jsou něčím zasaženy. A pokud jsou v jednom momentu zasaženy dvěma neslučitelnými objekty zároveň, dostává se pes do situace základní volby. Jakkoliv je problematické tvrdit, že v takové situaci se pes „rozhoduje“, můžeme zřejmě tvrdit, že pes váhá, zvažuje aktuálně přítomnou motivační sílu jednoho i druhého motivu, aby jeden z nich – ten silnější – upřednostnil, tedy zvolil. Jedná pak v reakci na motivaci, na nějakou vlastnost situací či objektů X a Y(nonX), tento aspekt zvolitelných situací můžeme tradičně označit jako dobro nebo hodnotu. Strawson tedy, protože si uvědomuje, že poznání, ať už je jím rozumové nebo smyslové, nezpůsobuje jednání, implicitně předpokládá hodnotu na straně zvolitelných věcí/situací a předpokládá také schopnost odpovědět na poznání situace co do její hodnoty – budu tuto schopnost dále nazývat prostě „vůle“ - a to v odpovědi v podobě souhlasu vůle s poznanou hodnotou, která se projeví ve výsledném jednání (například v sežráním jednoho z buřtů).

Motivace je aspekt situace volby, který je konstituován nějakou hodnotou zvolitelné situace, její poznatelností – rozumem nebo smysly, případně obojím; a schopností chtít tuto hodnotu na straně volícího subjektu – vůlí vydat souhlas s hodnotou, která se projeví tak, že nastane zcela konkrétní jednání. Přičemž hodnocení (racionální motivace) a touha (smyslová motivace) budou mít rozhodující roli při našem pozdějším rozlišení vůle a svobodné vůle. Ve světle způsobu, jakým jsou vůli předkládány racionální motivy, se ukáže pravdivost tvrzení, že *v případě nesvobodného jednání, ten kdo jedná, nedostane, to co opravdu, nebo nejvíce chce.*¹¹⁰

Pokud například Alex neví, co je to jízdní kolo, a jedno jízdní kolo stojí před ním a vedle něj stojí skateboard, který Alex bezpečně pozná a ví, jak se na něm jezdí, pak, přestože by se mu akutně hodil nějaký dopravní prostředek pro rychlejší pohybování se po městě, kolo pro něj není aktuálně zvolitelné. Neví totiž, v čem spočívá jeho hodnota, není schopný kolo chtít, což by se změnilo, kdyby věděl, co je jízdní kolo, pak by zvážil, jestli je pro něj vhodnější městský dopravní prostředek skateboard nebo kolo. Aktuálně ale, přestože kolo má samo o sobě hodnotu velmi vhodného prostředku k urychlení přesunů ve městě, nemá pro Alexe žádnou motivační sílu. Kdyby Alex neměl rozum, jeho motivace by fungovala například na podobné bázi jako psi. Pripusťme například, že Alex byl například vychován psy a ježdění na skateboardu někde takzvaně okoukal a je mu známé, skateboard tedy pro něj má motivační sílu zvolitelného dopravního prostředku, zatímco bicykl má maximálně motivační sílu zajímavého fyzického objektu s nepochopeným smyslem – skrytou hodnotou. Pokud je však Alex malý kluk, vychovaný lidmi, který pouze vyrostl někde, kde kola prostě neměli, pak je-li mu jako dopravní prostředek nabídnut skateboard a jízdní kolo, na základě rozumu (konkrétně pochopení pojmu dopravní prostředek)

¹¹⁰ WATSON, G., *Free Agency*, s.106.

pro něho nejenže hodnota jízdního kola bude skrytá, bude pro něj zároveň něčím, co u objektu, který je mu nabídnut jako alternativa skateboardu, akutně postrádá a prostě se někoho zeptá, jak se na tom jezdí. Pokud se to dozví, dostane co chce, protože bude vědět, že jestli je kolo opravdu takové jak mu právě vysvětlili, skateboard přestane být tím, co by Alex chtěl. Tímto myšlenkovým experimentem předjímám diferenci, která vzniká na straně subjektu v souvislosti s racionálním hodnocením (které ještě přiblížím v následující části), totiž se schopností opuštění hodnoty jakožto hodnoty v nějakém kontextu.

2.2 Reflexe principů volby jako *causa sui* v určitém duševním ohledu

Causa sui v určitém duševním ohledu znamená, jak tvrdím ve světle kroků (6)-(8)BA, že musíme být odpovědní za principy volby, na jejichž základě volíme – otázka, jejíž pozitivní zodpovězení nám otevře dveře k odmítnutí platnosti premisy (B)BA tedy zní: můžeme formulovat své principy volby (důvody, proč volíme právě takto ne jinak) nezávisle na principech volby?

Se Strawsonem souhlasím, že samotné disponování principy volby nás samozřejmě nečiní skutečně odpovědnými, přestože jednání na základě vědomě rozumně zvolených principů volby je nutnou podmínkou k tomu, aby bylo považováno za odpovědné (racionální) - souhlas s bodem (5)BA. Odpovědnými nás činí až vědomí možnosti revize principů volby. Skutečná odpovědnost tedy nevzniká schopností jednat na základě principů volby, jejichž obsah umíme racionálně uchopit (to bychom zvládli naučit i kdejakého robota). Schopnost volby ve smyslu, který se rovná skutečné odpovědnosti je v úrovni schopnosti zpochybnění aktuálních principů volby.

Dovolím si tvrdit, že když zpochybňujeme (nebo alespoň dosáhneme uvědomění toho, že můžeme zpochybnit) principy volby, ptáme se na takové racionální zdůvodnění principů volby, které není principem volby. Ptáme se na nějaký fakt o realitě, na jehož základě je daný princip jednání obecně konzistentní. Konkrétně se ptáme na aspekt budoucích zvolitelných situací, díky nimž jsou vůbec zvolitelné – fakt, že jsou různé, ještě nečiní jednu z nich více hodnou zvolení. Můžu mít téměř naprosto dokonalé poznání obou z nich a nebyť si jistý, kterou z nich volím, dokud se ovšem nezaměřím na jejich hodnotu/dobro, to co je činí předmětem mé vůle. Je to právě tento krok, který Strawson napadá. Že totiž principy volby jsou závislé na předem nezvolených (a nezvolitelných) hodnotách či principech volby.

Konkrétně pak napadá souslednost kroků. P1: volím X, protože je hodnotné (z nějakého důvodu) a to na základě P2: volím P1, protože na jeho základě dále volím X, které je hodnotné atd. Lze se tomuto regresi nějak vyhnout? Strawson tvrdí, že nikoliv, protože jakmile jednou díky faktorům, za něž nejsme odpovědní (byli jsme k těmto principům volby - respektujícím hodnotu X - například vychování,

nebo hluboce souzní s nějakou naší touhou) držíme nějaký P1, jsme beznadějně neschopní být odpovědní za něco, co jsme si jakožto hodnotné nezvolili.¹¹¹ Opravdu není možné z pozice držitele principů P1 nějakým způsobem začít být za principy respektující hodnotu X (a tedy za zvolení hodnoty X) skutečně odpovědný?

Tvrdím, že právě toto možné je, a to poměrně jednoduchým způsobem. Metodickým zpochybněním P1 a X, racionální reflexí jejich pravdivosti a to z pozice P2, za něž univerzálně vyhláší princip sporu, který mi z předchozí neodpovědné (byl jsem k P1 např. vychován) dispozice principem P1 umožňuje uchopit nově, odpovědně, reflektivně, z pozice nezávislého P2.

P2 vypadá takto: Metodicky zpochybnit platnost každého P1 (a klidně i tohoto P2).

Zpochybnění P1 a hodnoty X:

Je X hodnotné a P1 hodný aplikace? P1: X je hodnotné, protože je „takové a makové“. Můžu odmítnout, že X je „takové a makové“, nebo že „takovost“ a „makovost“ X je hodnotou.

Dále bychom pokračovali k definici „takovosti a makovosti“, až bychom uviděli, jestli se X jenom nezdálo být „takovým a makovým“ - předpokládejme, že „takovost a makovost“ X by se potvrdila, nicméně není jasné, jestli je vůbec hodnotou.

Proto bychom pokračovali hledáním definice hodnoty a buď uviděli, že „takovost a makovost“ hodnotou není či je, a to buď takovou, že P1 zdůvodnění hodnoty X plně odpovídá, anebo ji v nějakém ohledu neodpovídá docela (X je například „takové“ ale není „makové“) a proto definujeme nový princip P1a, který je adekvátnějším zněním principu volby, zdůvodňujícím hodnotu X.

P2 má totiž tu výhodu, že v rozhodnutí o pravdivosti P1 a X na nich nezávisí, závisí v jejich potvrzení na tom, jestli se (zcela bez ohledu na to, k čemu jsme byli vychováni, když jsme nereflektovaně disponovali P1) vztah P1 k X je takový, jak tvrdí P1 a jestli X je takové, jak se tvrdí v definici X. Princip P2 nám umožňuje provést krok, který buď povede ke zvolení P1 nebo nikoliv. V okamžiku, kdy víme, jak užívat P2, jsme skutečně odpovědní. K žádnému nekonečnému regresu principů volby tak vůbec nedojde a není ani důvod, proč by mělo.

Zatímco Fischer poukazuje na nepřiměřenost požadavku odpovědnosti za zvolení principů,¹¹² jejichž zvolení je principiálně nemožné, neukazuje, v čem tato nepřiměřenost spočívá, Strawson tak dál stojí na svém nedotčeném stanovisku, protože nebylo podáno zpochybnění roků (8) a (9) BA.

Strawson se zdá naznačovat, že taková zpětná revize – je logicky problematická-nemožná. Tvrdí, společně s Nietzsche,¹¹³ že to je, jako když se Baron Prášil snaží vytáhnout za vlasy z bažiny, protože potřebujeme principy volby, na jejichž

¹¹¹ Srov. kroky (5)-(9)BA v kapitole 1.

¹¹² Srov. FISCHER, J. M., *The Cards That Are Dealt You*, s.116.

¹¹³ Srov. STRAWSON, G., *The Impossibility of Moral Responsibility*, s.15; *Free Agents*, s.360; *Free Will*, s.593.

základě zvolíme principy volby. Proč se ale nemá P2 vůči P1 jako ruka barona Prášila k jeho vlasům, jež se snaží vytáhnout? Protože zatímco ona ruka je závislá na těle, jež se snaží vytáhnout, podobně jako P1 je závislý na pravdivosti definice X, P2 je při výkonu přezkoumávání hodnoty X vůči principu P1 nezávislý na tom, jak to aktuálně (před zpochybněním – reflexí) X a P1 mezi sebou mají. P2 je ve skutečnosti rozum barona Prášila, který mu zcela konzistentně může sdělit, že P1 (ruka) není dobrým principem k ochraně X (těla), neboť P1 nepodává žádný důvod, proč by X mělo být hodnotou. P1 je jako důkaz hodnoty X bezmocný (ruka je prostě do značné míry identická s tím tělem a na něm závislá) – protože P1 a X jsou totožné (v jistém zásadním smyslu). V P1 chybí nějaký střední člen, který by umožnil záchranu hodnoty samotné, chybí „takovost či makovost“ (v podobě kolemjdoucího s lanem, který by ruce umožnil být skutečným P1 v záchraně X - říct tělu: tělo jsi pro mě hodnotou, proto tě tahám za lano z bažiny - X by pak opravdu bylo taháno z bažiny).

Pokud by chtěl Strawson obhájit BA proti této námitce, musel by buď ukázat, že nemáme schopnost zpochybnit jakýkoliv z principů své volby, nebo že existují některé principy volby, které nemůžou být takto zpochybněny, které to jsou a že se o ně běžně při zpochybnování našich principů volby opíráme. Pokud by za nezpochybnitelný byl označen princip volby samotný, snadno ukážeme, že jeho zpochybnění lze provést i to, že nevede k nemožnosti být odpovědný, ale dostává nás do situace radikální svobody k čemukoliv, odpovědnosti pouze ke svobodě (nerozhodnutosti situací). A to prostě proto, že pokud z důvodu sebe-podloženosti principu sporu odmítáme jeho přijetí, rozumě (Strawsonem aplikované kritérium) se můžeme uchýlit k základní situaci volby P1max¹¹⁴ – odpovědnosti k čemukoliv, ke svobodě, k volbě samotné, kterou nelze zpochybněním ani odmítnutím principu sporu zrušit. Navíc se ani nezdá nutné uchýlit se k poslednímu z výše zmíněných kroků, není totiž nutné princip sporu po jeho prověření a přijetí jeho nevyřaditelnosti pro racionalitu jakéhokoliv rozhodnutí odmítnout – racionalita rozhodnutí je totiž jedna z podmínek, kterou Strawson pro skutečně odpovědné jednání vyžaduje.¹¹⁵

2.3 Lokalizace aktuální racionální nedeterminace na straně subjektu

Strawson se domnívá, že existence nedeterminovaných faktorů v našem jednání nebo ve světě vůbec, nemůže hrát žádnou roli v tom, abychom mohli za jednání být skutečně odpovědní. Indeterministické faktory situací volby pak, jak jsme viděli,¹¹⁶ buď považuje za pouhou náhodu, která nemůže mít na naši odpovědnost za jednání

¹¹⁴ K různým typům odpovědnosti, které jsou zvolitelné z pozice jednajícího, který radikálně zpochybnuje dosavadní principy, volby se dostaneme v části 2.4.

¹¹⁵ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.33-41

¹¹⁶ Srov. 1.1.

vůbec žádný vliv¹¹⁷ anebo vyžaduje, aby nedeterminovaný faktor byl nedeterminovaný jakýmkoliv principem volby, aby byl faktorem, který zároveň umožňuje sebe-determinaci.

„Co je vyžadováno pro skutečnou odpovědnost, a tedy pro svobodu, není pouze, že jedná-jící je ve své přirozenosti v nějakém ohledu *nedeterminovaný*, ale že je *sebe-determinovaný* v nějakém ohledu, a proto v tomto ohledu nedeterminovaný ničím jiným.“¹¹⁸

Strawson ani Istvan¹¹⁹ tedy při obhajobě BA existenci takového nedeterminovaného faktoru principiálně nevylučují, požadují nicméně po libertariánech, aby jej lokalizovali a ukázali, jak umožňuje sebe-determinaci nezávislou na předchozích principech volby.

„Vypadá to, že libertariáni musí nejen doložit, že alespoň nějaké z věcí, po nichž toužíme, jsou ve svém aktuálním výskytu nedeterminované čímkoliv vnějším, ale také, že jsme schopni determinovat jaké, alespoň některé z nich, jsou. Na základě požadavku racionální determinace [odpovědného jednání] pak potřebujeme racionální determinaci jednání.“¹²⁰

Připomeňme, že Strawson explicitně nerozlišuje touhy a racionální motivace, že však jakožto lidé můžeme i po racionálně nahlédnutých hodnotách motivujících naše jednání toužit, chtít je.

Myslím, že alespoň co se týká diskuse dostupné prostřednictvím publikovaných příspěvků k BA, můžeme za Strawsonova nejvytrvalejšího libertariánského oponenta považovat Roberta Kanea, který se ve svých příspěvcích ke svobodné vůli poslední dvě desetiletí s tímto Strawsonovým požadavkem na aktuální nedeterminaci v případě svobodné volby snaží vyrovnat. Kane nicméně, pokud jde o ukázání toho, co by onou aktuální nedeterminací s potenciálem způsobit racionální sebe-determinaci mohlo být, opakovaně odkazuje k nějakému aktuálnímu indeterminismu v mozku, který pokud nastane, může vytvořit prostor pro vstup a aktuální determinaci nervového systému duševním úsilím.¹²¹ Problematické není ani tak to, že se opírá o současné neurologické výzkumy, přičemž, pokud existuje rozdíl mezi volbou a svobodnou volbou, měl by snad být nějak patrný i v úrovni pozorovatelné mozkové aktivity. A problematické nejsou ani další konsekvence, totiž, že by bylo třeba spolehlivě vysvětlit, jak fakticky k tomuto průniku duševního úsilí do nervového systému dochází. Problém je, že za samotnou aktuální přítomnost této nedeterminace (chaosu) není a nemůže být rozhodující se subjekt nijak zodpovědný. I po-

¹¹⁷ Srov. např. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.52, nebo *The Unhelpfulness of Indeterminism, Philosophy and Phenomenological Research* 60, 1/2000, s.151.

¹¹⁸ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.44.

¹¹⁹ Srov. ISTVAN, M. A., *Concerning the Resilience of Galen Strawson's Basic Argument*, s.415

¹²⁰ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.44.

¹²¹ Srov. KANE, R., *The Significance of Free Will*, s.139-140, 159; Responses to Bernard Berofsky, John Martin Fischer and Galen Strawson, s.164; *The complex tapestry of free will*, in *Synthese*, online, 2016, s.4.

kud je možné svou duševní snahou ovlivnit tuto nervovou nedeterminaci, v případě že tato nedeterminace zrovna nenastane ve správný čas na správním místě nervového systému, bude jakékoliv duševní úsilí docela zbytečné. Představa, že by jakákoliv naše snaha vyžadovala aktuální a na nás nezávislé indeterminace se zdá být těžko přijatelnou hypotézou o tom, co si představujeme jako svobodné rozhodnutí. Nejspíš si totiž představujeme sebe-determinaci, která není pouhým úsilím s nadějí, že nastane v nervovém systému dostatek chaosu.

A tato námitka je samozřejmě stejná, jakou podává i Strawson a Istvan, a lze očekávat, že na aktuální Kaneův příspěvek,¹²² pokud si vyžádá Strawsonovu, Istvanovu či jinou odpověď, zazní úplně stejná námitka jako již mnohokrát dříve. Totiž, že [pouhá] *jebo* [nedeterminismu] *přítomnost nezmůže vůbec nic s imunizací proti BA*.¹²³

Kane nicméně navrhuje, že by to mohlo být právě duševní úsilí, co způsobí onen chaos v nervovém systému, že úsilí v posledku je tímto chaosem.¹²⁴ Proti tomu pak Strawson podává námitku, že pokud je tento nervový indeterminismus způsoben oním duševním úsilím, a toto úsilí zároveň není motivováno žádným předchozím principem volby, pak je nervový chaos závislým pouze na nedeterminovaném úsilí vůle, což dosažení skutečné odpovědnosti nijak nepomůže, protože je tím pádem vyloučena racionalita přítomné nedeterminace.¹²⁵

„Pokud moje úsilí nějakým obdivuhodným způsobem zformuje můj charakter a zároveň tak činí ze své podstaty částečně nedeterminovaně, pak pokud jsem takto formován (jak Kane tvrdí) svým již existujícím charakterem, proč nemám prostě jen štěstí?“¹²⁶

Strawsonovo nepřijetí Kaneova řešení tedy spočívá v tom, že Kane za nedeterminovaný prvek považuje výkon vůle, který nějak koreluje s chaosem v nervovém systému. Toto duševní úsilí neboli výkon vůle nicméně nesplňuje Strawsonův požadavek, totiž aby byl racionální (racionálně motivovaný) a zároveň nezávislý na dosavadních nezvolených principech volby. Jestli je však Kaneova námitka tak snadno a plně zamítnutelná, jak se Strawson i Istvan domnívají, budu ještě problematizovat v následující podkapitole. Ve svém aktuálním příspěvku nicméně Kane představuje širší pojetí indeterminismu a upozorňuje na to, že ztotožňování indeterminismu se štěstím či náhodou je reduktivní.¹²⁷

... „štěstí“ a „náhoda“ jsou termíny obvyčejného jazyka a nesou sebou konotace, které *indeterminismus* samotný nemá. *Indeterminismus* je technický termín, který pouze vylučuje *deterministickou* příčinnost, nikoliv příčinnost jako takovou. Indeterminismus je konsistentní

¹²² KANE, R., The complex tapestry of free will, *Synthese*, online, 2016.

¹²³ ISTVAN, M. A., Concerning the Resilience of Galen Strawson's Basic Argument, s.417.

¹²⁴ KANE, R., *The Significance of Free Will*, s.147

¹²⁵ Srov. STRAWSON, G., The Impossibility of Moral Responsibility, s.19-20; Unhelpfulness of Indeterminism, s.153.

¹²⁶ STRAWSON, G., Free Will, s.595.

¹²⁷ Srov. KANE, R., The complex tapestry of free will, s.10.

s nedeterministickými způsoby příčinnosti, jejichž výstupy jsou zapříčiněné, ale nikoliv nevyhnutelně. ... Jednající má nikoliv pouze sílu a příležitost v určitém čase volbu uskutečnit, ale má také sílu a příležitost volbu neuskutečnit.¹²⁸

Tato poslední Kaneova poznámka se může zdát jako pouhé slovíčkaření, jedná se ale o specificky lidskou formu aktuální zdůvodněné nedeterminace, jak ukážu níže. Pokusím se nyní pojmenovat takovou nedeterminaci, která by vyhovovala výše uvedeným Strawsonovým kritériím a dále explicitně ukázat takový nedeterminovaný faktor na straně rozhodujícího subjektu, který, přestože předpokládá předchozí existenci jednajícího subjektu a dokonce předchozí existenci principů volby (v souladu s krokem (5)BA), nemusí z racionálních důvodů být těmito principy motivován, což, domnívám se, není nic tak neobvyklého a nemožného, jak tvrdí Strawson. Navrátíme se nyní k předchozí části, kde odmítám platnost kroků (8) a (9) BA a odmítám, že by bylo nutné být v tomto duševním ohledu *causa sui*, totiž že by bylo nutné volit nekonečnou řadu principů volby z jakési zcela nezávislé pozice, které je principiálně nedosažitelná. Nýbrž tvrdím, že stačí prověřit, reflektovat neboli metodicky zpochybnit hodnoty aktuálních principů volby, a to způsobem, který jsem představil v kapitole 2.2.

Viděli jsme, že nástrojem k vyhnutí se nekonečnému regresu nám bylo zpochybnění platnosti stávajícího racionálního principu volby (racionálně motivujícího pravidla), a to tak, že jsme zpochybnili platnost obsahu každého ze členů obsahu principu a adekvátnost uplatnění principu na konkrétní hodnotu situace, o níž váháme, zda ji zvolit či nikoliv.

Dále ještě připomeňme, že aktuálně nedeterminované situace ve světě připouští i sám Strawson, totiž když explicitně připouští existenci aktuálně nedeterminovaných situací, totiž situací základní volby,¹²⁹ v nichž se ocitají například psi. Nedeterminace situace volby, samotná její aktuální nerozhodnutost nemůže být tím, co hledáme, neboť se jedná o nedeterminaci, která je vůči jednajícímu subjektu jaksi vnější. Domnívám se nicméně, že pravdivé racionální uchopení této situace, její nedeterminovanosti, je tím, co volícímu subjektu umožňuje tuto nedeterminovanou situaci nějakým způsobem racionálně determinovat, a to nezávisle na obsahu jakýchkoliv předem vlastněných principů volby. To by byla i moje námitka na kritiku libertarianismu z pera Davida Peroutky, který aktuální nedeterminaci vůle k X nebo non-X považuje za projev iracionality,¹³⁰ přičemž racionální reflexe skutečné aktuální volitelnosti více než jedné možnosti (a případné zpochybnění a prověření alternativ) se zdá být podmínkou racionální (a tedy potencionálně zodpovědné) volby vůbec.¹³¹

¹²⁸ KANE, R., The complex tapestry of free will, s.10.

¹²⁹ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.133. Činí tak zřejmě proto, aby se vyhnul fatalismu, o tom více v části 2.5.

¹³⁰ Srov. PEROUTKA, D., Racionální kompatibilismus, *Studia Neoaristotelica* 12, 3/2015, s.xxxvi.

¹³¹ Komplexnější kritiku tohoto Peroutkova podezření libertarianismu z iracionality podává Novák v odpovědi Peroutkovi: NOVÁK, L., Iracionalita racionálního kompatibilismu.

Co přesně zpochybněním uchopujeme navíc? Myslím, že odpověď je prostá: uchopujeme nedeterminaci oné situace volby jako takovou.¹³² Uchopujeme ji ale zvláštním způsobem. Neuchopujeme jen aktuální „nemožnost zvolit X a non-X zároveň“, kterou zřejmě dokáže nějakým způsobem uchopit i pes. Uchopujeme hodnoty X a Y nejen **jakožto hodnoty**, což by znovu zvládl i pes, ale uchopujeme hodnoty X i Y **jakožto hodnoty z nějakého důvodu** a tím důvodem není nějaký princip volby P2,¹³³ ale princip sporu, ukazující smysluplnost a pravdivost hodnoty, na jejímž uznání P1 stojí. Toto rozlišení „**hodnota z nějakého důvodu**“ nám umožňuje aktuální prověření důvodů, které činí pravdivou **hodnotu X, hodnota X** se tak pro člověka, na rozdíl od psa, stává nesamozřejmou, a tedy nedeterminovanou a jednání dále nedeterminující. Racionalita nám tedy možností pochybnosti o pravdivosti hodnot dává nahlédnout do zákulisí situace volby a zkontrolovat pravidla hry a následně je přijmout, modifikovat, ale i zcela odmítnout.

Pokud se totiž v situaci volby ocitnu jako člověk, a provedu tuto metodickou pochybnost ohledně konstituce obou dvou (nebo více) hodnot relevantních v situaci volby, X i Y, a můžu zjistit, že například nemusím vůbec volit non-X, abych mohl zvolit Y, protože X je v úplně stejně zvolitelné i později, zatímco obráceně by to nešlo. Toto nahlédnutí principů a jejich detailní kontrola na hranici možností v logickém slova smyslu není psům vlastní.

Indeterministický faktor na straně člověka racionálně uchopujícího situaci volby, v níž se aktuálně nachází, spočívá v tom, že má na rozdíl od psa schopnost zpochybnit platnost motivující hodnoty a být tak aktuálně v situaci rozhodování o tomtéž motivačním objektu jako o zcela zvolitelném i zcela nezvolitelném zároveň. Což pes neumí. Zatímco pes v případě situace volby mezi sežráním potencionálně otráveného buřtu a uposlechnutím povelu svého pána, aby buřt nežral, nebo sežrat buřt, nedochází vůbec ke zpochybnění žádné z těchto hodnot. Pes chce ve skutečnosti oboje, sežrat buřta i poslechnout pána, proto je v situaci nesvobodné volby, neboť, dodejme s Watsonem, *nemůže dostat to, co skutečně nebo nejlépe chce*,¹³⁴ nemůže totiž dostat obojí. V jiné situaci bude Alex, pokud přijede do hospody autem. Má totiž k dispozici nejen rozhodnutí, zda si dát pivo nebo limonádu. Nečiní pouze obtížný výběr mezi hodnotami, které pro něj mají: možnost dát si v hospodě s přáteli pivo a možnost nemuset jít z hospody domů pěšky. Má navíc možnost aktuálního prověření první i druhé hodnoty. Může se před objednáním piva nebo limonády zamyslet,

¹³² Strawson o důležitosti explicitního uchopení situace volby jakožto situace volby pochybuje. Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.142 a p.12 tamtéž.

¹³³ Již docela malé děti se jako s odpovědí na otázku „Proč si nesmím hrát se sirkama?“ nespokojí s odpovědí „Protože to se nedělá.“ nebo „Protože dětem sirky do ruky nepatří.“, nýbrž se ptají na skutečný důvod, proč jsou pro ně sirky zapovězeným objektem, trpělivý rodič poskytne dítěti uspokojivou odpověď, která bude obsahovat možné ohrožení nějaké součásti jeho hodnotového světa. Později samozřejmě může každý lidský jedinec i tuto dříve zcela samozřejmou součást hodnotového světa zpochybnit, nebo dokonce popřít – zapálit.

¹³⁴ WATSON, G., *Free Agency*, s.106.

v čem spočívá každá z těchto dvou hodnot a jestli pro něj jedna či druhá hodnota v této situaci prostě nepřestává být hodnotou. Zpochybnění platnosti hodnot pro aktuální situaci umožňuje Alexovi učinit zprvu konfliktní situaci situací zcela nekonfliktní. Reflexe hodnot tedy principiálně umožňuje odstranit konfliktnost alespoň některých situací volby.

Na závěr této části se tedy ještě pokusím explicitně uchopit onen nedeterminovaný faktor na straně subjektu, který, jak se domnívám, odpovídá Strawsonovu požadavku. Tímto nedeterminovaným faktorem je **vůle racionálně motivovaná zpochybněnou hodnotou**. Přičemž to, že hodnota je rozumně nahlédnuta a zpochybněna, umožňuje subjektu v konkrétním čase vědět, že hodnota (racionální motivace), nakolik je zpochybnitelná, je pro vůli v případě pravdivosti hodnoty explicitně zvolitelná, ale rovněž v případě nepravdivosti hodnoty explicitně nezvolitelná, vůle se stává vůči zpochybnitelné hodnotě nedeterminovanou. A protože zpochybnitelným racionálním principem je samozřejmě i princip *volím v souladu s pravdivě poznávanými hodnotami*, nedeterminace vůle zpochybněnými hodnotami je trvalá. Jakákoliv racionálně nahlížená hodnota je tedy trvale zvolitelná i nezvolitelná zároveň. Zde se dostáváme k jádru odpovědnosti, kterou se budeme detailně zabývat v následující kapitole.

2.4 Odpovědnost jako specificky lidská možnost reakce na situaci volby

V této práci se zabývám platností argumentu o nemožnosti skutečné odpovědnosti. Abych mohl důsledně prověřit platnost či neplatnost premisy (B) BA (protože premisu (A) jakožto nemožnost bytí *causa sui* nezpochybňuji), musím se přesvědčit, jestli, jak tvrdí Strawson, být skutečně odpovědným znamená být *causa sui* alespoň v určitém duševním ohledu.¹³⁵ Musím se tedy nyní pokusit co nejdetailněji a nejkomplexněji uchopit skutečnou odpovědnost, o niž jde. Protože to, jestli je odpovědnost skutečná, je předmětem našeho zkoumání v této části práce, budu dále operovat pouze s pojmem „odpovědnost“. Ten si teď připomeneme a do detailu prozkoumáme všechno, co jsme o něm dosud viděli, abychom si udělali jasno v tom, jestli obsahuje nějaké takovou pojmovou známku, která by byla taková, že zapřičiňuje svou vlastní existenci – jestli je odpovědnost v nějakém ohledu *causa sui*.

Odmítaje Strawsonovu definici odpovědnosti jako možnost být spravedlivě potrestán,¹³⁶ pokusím se nyní definovat odpovědnost jako specificky lidský typ reaktivity – aktivity vůle v jednání v situaci základní volby - která je odpovědí na nějakou rozumem poznanou, uchopenou a zpochybněnou hodnotu.

Podám zde několik různých variací odpovědnosti a pokusím se co nejpečlivěji prověřit, jestli některá z nich nepotvrzuje Strawsonovu námitku na nekonečný regres. Odpovědnost požadujeme ve světě, kde kontradiktorní tvrzení nemohou být

¹³⁵ Srov. BA v kapitole 1.

¹³⁶ Kterou jsem odmítl už v 1.2.

pravdivá, a tedy ani tomuto světu odpovídající. V rámci myšlenkových experimentů zde nicméně budou pro úplnost zváženy i takové principy volby, které ze své definice umožňují v tomtéž čase pozitivní odpovědné zvolení kontradiktorních jednání (a to samozřejmě nikoliv najednou).

Tvrdím, že odpovědnost vzniká v momentě, kdy jedinec začne užívat rozum ke zpochybnění hodnot a zpochybnění dosavadních principů volby, protože, jak jsme viděli, zpochybnění hodnot a principů jednání nám trvale umožňuje nebýt racionálně nahlédnutou hodnotou nutně motivován či nemotivován. Odpovědnost je pak reakcí na situaci volby, v níž jsou hodnoty aktuálně zpochybněné či alespoň zpochybnitelné.

Protože je to rozum, nebo lépe řečeno určitá varianta jeho použití, co zpochybnění hodnoty umožňuje, rozdělme si nyní pojmově reakci na tutéž situaci volby, které je vystaven pes a člověk.

Reaktivita – je jednání v situaci volby na základě nereflektovaných principů volby.

Náleží malým dětem,¹³⁷ psům, kočkám, netopýrům a také možná stromům, do té míry, do jaké se ocitají v situaci, kdy mohou na základě vnímání a svých přirozených pohybových schopností reagovat v souladu s hodnotami, které prostě jakýmkoliv způsobem „preferují“. Předně ale budu, tak jako Strawson, v situacích volby užívat jako protagonisty jednání psy a lidi.

Odpovědnost – je jednání v situaci volby na základě reflektovaných principů volby.

Přičemž co tato reflexe principů volby znamená, jsme viděli v části 2.2.

Na základě zde uvedených definic bychom mohli odpovědnost definovat také jako reflektivní racionální reaktivitu. Ještě pro úplnost dodejme, že je to specifická činnost rozumu, totiž zpochybňování, reflexe hodnoty, co odpovědnost umožňuje. Proto tvrdím, že i lidské jednání v situaci volby je do jistého věku zcela, nicméně i v dospělosti (často v důsledku prosté rezignace na zpochybňování svých principů volby), nikoliv odpovědností, ale prostě reaktivitou. Zpochybněním principů se **schopnost činit volby na základě principů** posouvá ke **schopnosti činit volby na základě pravdivých principů** (což neimplikuje jednání v souladu s nimi). Domnívám se, že přesně toto rozlišení Strawson přehlíží, když píše, že *jádro morální odpovědnosti* [responsibility], *uvažované jako duševní fenomén, je jen typ instinktivní reaktivity* [responsiveness].¹³⁸ Reflektivní reaktivita totiž není instinktivní, vyžaduje kritický, reflektivní přístup k situacím volby. Navíc se zdá, že Strawson tak do jisté míry ignoruje vlastní rozlišení, které provádí v kroku (1) rozšířené verze BA, protože odpo-

¹³⁷ Běžně však také dospělým lidem, viz distinkci níže.

¹³⁸ Srov. STRAWSON, G., *Epizodic Ethics*, *Royal Institute of Philosophy Supplement* 60, 2007, s.100.

vědnost popisuje jako něco instinktivního, nepromyšleného, čím by podle kroku (1) odpovědnost být neměla.

Ve světle tohoto rozlišení je nyní na místě poupravit předchozí formální definici odpovědnosti jako reakci na situaci volby představenou v kapitole 1.2.

$$ASCH(AR,x,y...n)\leftrightarrow ATR=AFW$$

Protagonist(k)ou v situaci volby je Alex (A) a následující rozlišení odpovídá proměně, kdy Alex jako malé dítě začne užívat rozum reflektivně – začne zpochybňovat principy volby namísto pouhého reagování v reakci na ně. UŽITÍ ROZUMU(R) tedy dále rozlišíme jako REAKTIVNÍ UŽITÍ ROZUMU(RKT) a REFLEKTIVNÍ UŽITÍ ROZUMU(RFT). Přičemž uživatelem rozumu ve verzi RKT či RFT je Alex (A) a schopností k využití racionální motivace (kladná či záporná odpověď na principy) je vůle (W).

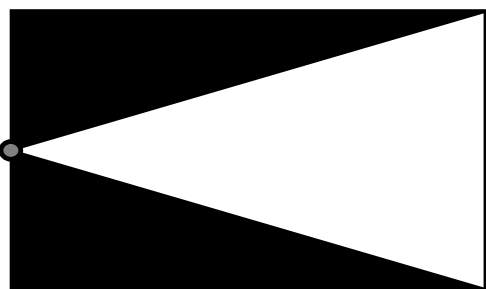
Racionální reaktivita

$$ASCH(ARKT,x,y...n)\leftrightarrow ARKT=AW$$

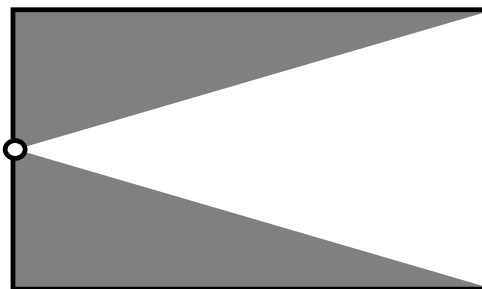
Odpovědnost – Reflektivní racionální reaktivita

$$ASCH(ARFT,x,y...n)\leftrightarrow ARFT=ATR=AFW$$

Vidíme, že v tomto rozlišení není vůle v případě reaktivity svobodná, není svobodná vzhledem k platnosti principů volby, nemůže je odmítnout, změnit, ani po zpochybnění znovu přijmout v původním znění. Právě učiněné rozlišení považují pro další tázání ohledně odpovědnosti za klíčové, proto jej ještě vyjádřím graficky, jako dále i jiné verze různých typů reaktivity/odpovědnosti.

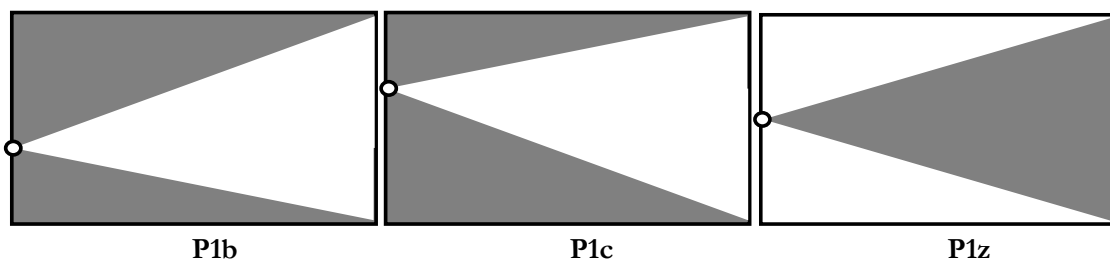

situace volby z pozice nereflektovaného P1

situace volby z pozice reflektovaného P1 - P1a

Podobné grafy nám budou nadále pomáhat uchopit podstatu odpovědnosti/reaktivity subjektu v situaci volby. Obsah obdélníku zahrnuje všechny fyzicky (logicky) dostupné akce v aktuální situaci volby pro kohokoliv, kdo je jí vystaven, přičemž faktický obsah zvolitelných řešení je různý v různých situacích a je zcela jedinečný pro každého jednajícího v závislosti na tom, co pro něj fyzicky možné jednání (případně logicky, pokud je jednáním rozumová aktivita) v dané situaci znamená. Světlá část odpovídá aktuálně přijatým (ať už výchovou, výcvikem nebo jako výsledek reflexe) principům volby P1. Tmavší a stejně velká (polovina nekonečna) část fyzicky (logicky) dostupných jednání pak odpovídá jednáním neslučitelným s aktuálním P1.

Graf **P1** je znázorněním jakékoliv nereflexivní reaktivity. Změna v následujících grafech odpovídá zpochybnění hodnot, které konstituují P1, a možnosti si je ponechat (**P1a**) změnit (**P1b**, **P1c**) nebo plně odmítnout hodnotový obsah původního P1 (**P1z**), kteréžto modifikace odpovídají, jak vidíme, možným posunům subjektu (zbělání puntíku) po ose y (P1a, P1b, P1c) anebo záměně negativních hodnot s pozitivními (P1z).

Dále se však zpochybněním původního P1 děje něco, co je graficky znázorněno zešednutím původně černých hodnot – resp. veškerého jednání, které je neslučitelné s P1. Tato proměna odpovídá zmíněné Kaneově poznámce o tom, že: „*Jednající má nikoliv pouze sílu a příležitost v určitém čase volbu uskutečnit, ale má také sílu a příležitost volbu neuskutečnit.*“¹³⁹

Zpochybnění hodnoty nám dává možnost nejen jednat v souladu s nějakou hodnotou či principem volby ale i jednat explicitně proti. Tuto možnost zkrátka pes, vystavený (například smyslové) motivaci nemá. Metodické zpochybnění hodnoty nám poskytuje jakýsi odstup od ní, poskytuje možnost zjistit jaká další jednání, která bychom před zpochybněním vůbec nezvážíli, nám princip P1, pokud se jej rozhodneme jakožto reflektovaný ponechat, vlastně umožňuje. Ilustrujme si tento odstup na jednoduchém aritmetickém případě.¹⁴⁰

Pokud Alex reaktivně užívá princip rovnosti, chápe jej jako pravidlo, nástroj vhodný k dosažení správného výsledku. Dokáže si tak třeba na prstech spočítat, kolik je $2+2$, a dosadit 4. Pokud však bude chtít vědět, proč vždycky musí za $2+2$ doplnit 4, ptá se na matematický princip rovnosti, jehož platnost a smysluplnost je konstituovaná rovností hodnoty na levé a pravé straně rovnice. Je to matematický princip, u nějž důkazem sporem Alex snadno ověří, že hodnoty, které nejsou vyjádřením hodnoty „4“, rovné prostě nejsou, jsou jiné než 4 a nedají se za rovnítko dosadit. Pokud ovšem Alex zpochybní tento princip, prověří jej a uvidí, že jde vlastně o to, aby výsledek všech matematických operací na každé straně rovnice měl hodnotu „4“, najednou uvidí, že je schopná až do konce života každý den za „ $2+2=$ “ doplnit různá pravdivá a stejně hodnotná vyjádření hodnoty „4“, a to nejen 4, ale například 2^2 , $-(1-5)$, $\sqrt{16}$, ... a tak nevyčerpatelně dále. Pokud navíc chápe, co znamená

¹³⁹ KANE, R., The complex tapestry of free will, s.10

¹⁴⁰ Strawson sám připodobňuje svou nerozlišenou racionální reaktivitu k matematickým znalostem. Srov. STRAWSON, G., Epizodic Ethics, s.100.

svobodná volba, může smysluplně doplnit: 3, 7! nebo \aleph^{141} . Pochopení smysluplnosti a bezrozpornosti původní reaktivity tak zjevně Alex otevírá prostor nekonečných možností vyjádření adekvátních hodnot.

Zdá se navíc, že bez lidské schopnosti radikálního zpochybnění pravd o hodnotách ve světě a principech jednání, bez možnosti reflektivně racionálně uchopit pojmy s kontradiktorními pojmovými známkami, bychom nikdy neměli ani kulatý čtverec, ani „kočkopsa“ – tyto kontradikce jsou (vedlejší) produkty lidské svobody – vědomosti ne-kontradikce reality a neustálých pokusů být natolik svobodní, že se snažíme kontradikce nejen pomyslně uchopit, ale rovněž přivést z oblasti mysli do světa, v němž však kontradikce narážejí na v podstatě bezespornou konstituci fyzické reality – jakkoliv můžu kulatý čtverec myslet a uchopit rozumem, neumím jej nakreslit, podobně s dalšími pojmy. Vraťme se nicméně k principům volby.

Bez ohledu na to, jaký P1 identifikujeme jako svůj aktuální reflektovaný P1, máme možnost jednat v nesouladu s ním. Strawson by mohl namítnout, a zdá se, že to také činí,¹⁴² že za žádný z reflektovaných P1 (P1a, P1b ... P1n) nemůžeme být odpovědní, protože jeho zvolení bude prostě reakcí na P1, a tedy P1 je počátkem všech našich změn vůči němu, a že tedy i veškerá zpochybnění, změny i reflexe P1 jsou jakousi naší funkcí jakožto nositelů P1. Fakt, že zpochybnění P1 předpokládá nějaké aktuální P1, které by mohlo být zpochybněno, nepopírám, naopak, jak jsem již několikrát explicitě uvedl, krok (5)BA přijímám. Odmítám nicméně, že by zpochybnění P1 a jeho následné reflektované přijetí, modifikace či odmítnutí bylo v jakémkoliv smyslu *causa sui*, odmítám totiž, že by byl vůbec nějaký předchozí obsah P1 důležitý pro to, jaký bude obsah reflektovaného P1. Probíhá-li totiž za využití prověřování principu sporem, kdy se pravdivost hodnot a principů volby snažíme definovat s ohledem (nerozlišuji zde, jestli s pozitivním či negativním ohledem) na to, jak svět je. Pokud jde o hodnoty v něm obsažené a adekvátnost formulace principů volby co do závislosti na pravdivosti těchto hodnot, na obsahu P1 pramálo záleží. Reflektovaný P1 není závislý na obsahu původního P1, ale na poznání hodnot v realitě a na P2 v podobě principu sporu.

Proti tomu lze samozřejmě jistě formulovat mnoho námitek, některé zde předejmu sám, přestože je mi jasné, že z důvodu mé přirozené omylnosti není v mých silách je vyčerpat a problém na stranách této práce definitivně vyřešit.

Zaprvé, i kdybychom zcela důsledně v souladu s realitou prověřili veškeré hodnoty (což nejspíš není v lidských silách) a na základě tohoto poznání poznali nejobjektivnější P1 ze všech, totiž takový, který by adekvátně respektoval nejvíce hodnot společně s jejich vzájemnou hierarchií, abychom například něco nepřeceňovali a nepodceňovali, nebude tento ideální P1 prostě determinovaný pravdivým poznáním reality? Bude, ovšem pouze to té míry, do jaké s ním vydáme souhlas. Tím

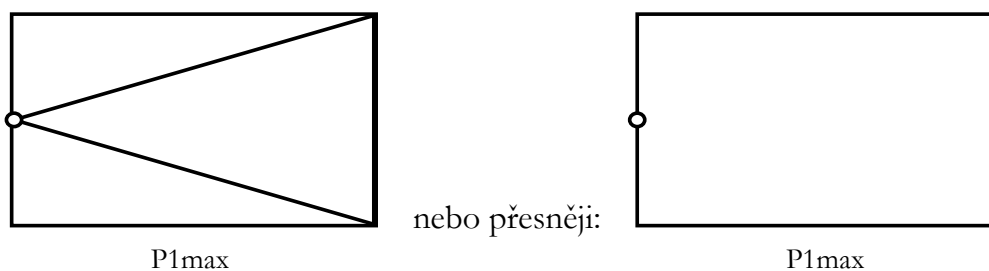
¹⁴¹ Hodnocení pak záviset na tom, jestli zrovna píše písemku ze sčítání nebo z libertarianismu.

¹⁴² Srov. námitku kritikům: STRAWSON, G., *Free Will*, s.595-596.

že jsou hodnoty zpochybněné, nepřestávají být zpochybnitelnými ani po prověření, nestávají se determinujícími v tom smyslu, v jakém jsou determinující hodnoty nezpochybněné. To znamená, že ani vůle, která bude mít k dispozici nejprověřenější sumu hodnot a principů volby, nebude determinovaná k jejich zvolení. Navíc ani potenciální jednání v souladu s neobjektivnějším P1 světa nemusí volící subjekt determinovat k právě jedné akci, viz výše zmíněný případ Alex, která po zpochybnění a reflektovaném uchopení principu rovnosti získává nekonečné množství možností, jak vyjádřit tutéž matematickou hodnotu.

Zde se samozřejmě nabízí další námitka, jestli to, do jaké míry i po prověření veškerých hodnot a principů volby vůle souhlasí či nesouhlasí s těmito pravdivými principy, či jaké jednání zvolíme v případě nekonfliktnosti hodnot u více zvolitelných jednání, není prostě dáno tím, jak jsme se narodili a k čemu jsme byli vychováni, nějakými faktory mimo naši kontrolu, naším nezměnitelným charakterem.

Na tuto námitku bych se rád pokusil odpovědět představením jedné extrémní, ale zřejmě nikoliv nemyslitelné a nezastávatelné pozice P1max,¹⁴³ odpovědnost k odpovědnosti samotné, k výkonu volby jako takovému, která se vyznačuje tím, že má všechny hodnoty aktuálně možných jednání kladné, nejvyšší hodnotou je volící subjekt samotný, přičemž je schopný to o sobě i explicitně tvrdit.

Ani tento subjekt volby se samozřejmě nemůže dopustit a nedopustit kontradiktorního jednání zároveň, jeho pozice spočívá v tom, že jakýkoliv důvod k jednání je mu dostatečnou hodnotou k opodstatnění jeho výkonu. Může to být jednání v souladu či proti nějaké poznané hodnotě, či v souladu s jakoukoliv neproověřenou hodnotou právě proto, že je neproověřená, atd. Tento subjekt je naprosto flexibilní pokud jde o obsah P1 a to v závislosti pouze na tom, co zrovna chce, přičemž tuto svoji pozici je schopen takto racionálně formulovat a zastávat. Tato pozice se samozřejmě liší nejen od jakýchkoliv specifických reflektovaných pozic odpovědnosti (P1a, P1b... P1n), ale radikálně se také liší od P1, totiž reaktivity, které by se možná mohla zdát v nějakém ohledu podobná, a to tím, že veškeré fyzicky (logicky) dostupné jednání je v souladu s ní, může být v jejím světle zdůvodněně vykonáno. Veškeré jednání může být v rámci této pozice pozitivně motivováno rozumem. Není zřejmé, jak by, a především k čemu, ještě vůle mohla být svobodnější.

¹⁴³ Problematikou této pozice a zejména etických systémů zakládajících se pouze na této pozici se podrobně věnuje Charles Taylor knize *Etika autenticity*, Praha: Filosofia, 2001. III-VI, a její chimérickost naznačuje také Novák, srov. NOVÁK, L., *Iracionalita racionálního kompatibilismu*, s.157, p.38.

Další námitka by mohla být, že jsem předchozí námitku nevyřešil, ale pouze přesunul, protože i v situaci aktuálně reflektované pozice P1max by nejspíš Strawson zopakoval svou starou námitku, že *to nás vrací tam, kde jsme začali. Abychom totiž byli zdrojem své skutečné či naproste odpovědnosti, S [subjekt] musí být odpovědný za to, jaký je. Ale to je nemožné, z důvodů uvedených v Basic Argumentu.*¹⁴⁴ V této námitce jde o to, že Strawson předpokládá trvalý a nevyhnutelný vliv charakteru a rané duševní zkušenosti¹⁴⁵ subjektu v situacích, kdy takový subjekt radikálně zpochybní veškeré principy volby¹⁴⁶. Není ale vůbec jasné, proč Strawson takto skrytě vylučuje subjekt samotný ze sféry poznatelnosti a zpochybnitelnosti jeho motivačních složek, jakkoliv mohou být vůči aktuálnímu reflektovanému P1 v protikladu nebo být nevědomé. Tuto nejspíš obecně podceňovanou situaci na straně rozhodujícího se lidského subjektu měl alespoň v minulosti Strawson na vědomí, když psal, že:

„Jeden problém ... vychází z tvrzení, že nevědomé motivy mohou stát v pozadí nejen takových patologických jevů jako je ... obsedantní neuróza (například), ale mohou také ovlivňovat (nebo zamezovat) mnohým z našich nejobyčejněji vypadajícím jednáním v takovém smyslu, že nejsou svobodné ... věnováním se tomuto problému riskujeme uvážování příliš mnohého z našeho běžného jednání jako nesvobodného. Což by nakonec mohlo vést k uvážování o vědomém jednajícím subjektu jako o hračce nevědomí.“^{147,148}

Domnívám se, že však celá tato námitka ztrácí na síle, pokud do oblasti principů a motivací, které je třeba zpochybnit, zahrneme i vlastní charakter subjektu, který samozřejmě žádá nějaký dobrý psychologický přístup a pozornost k sobě samému. Neměl by však, jak Strawson skrytě předpokládá, být ohledně zpochybnění jeho principů – ve smyslu odolnosti proti principu bezspornosti – o nic méně prověřitelný než jakákoliv jiná realita.

Navíc se ve světle vyřešení této námitky zdá, že ani Kaneova námitka proti BA zmíněná v předchozí podkapitole není dostatečně vyvrácena. Kane se totiž nejspíš nedostává ani do jedné ze slepých uliček, které Strawson a Istvan¹⁴⁹ libertariánům obecně připravují: totiž, že je buď (1) aktuální indeterminismus v situaci volby irrelevantní, protože je iracionální – v tomto případě se jedná o redukci indeterminismu a Kaneovo řešení této námitky jsme již viděli. Nebo (2) pokud trvá na tom, že aktuální nedeterminace je výsledkem racionálního úsilí, přichází Strawson se starou námitkou na založení takového racionálního úsilí v principech volby vedoucích do nekonečného regresu. Kane nicméně obě tato podezření celkem přesvědčivě vyvrací, alespoň ve svém aktuálním příspěvku, který sice není explicitní odpovědí na BA,

¹⁴⁴ STRAWSON, G., *Free Will*, s.596.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž s.589. O charakteru zde mluvím ve smyslu uvedeném v poznámce 80.

¹⁴⁶ A zdá se, že podobný argument proti libertariánské vůli přijímá i Smilanski. Srov. SMILANSKI, S., *Free Will and Illusion*, s.56-73.

¹⁴⁷ STRAWSON, G., *On the Inevitability of Freedom from the Compatibilist Point of View*, s.400 p.22

¹⁴⁸ Námitku předpokládající stejně nezdůvodněně nemožnost sebepoznání uvádí například Harris. Srov. HARRIS, S., *Svoboda vůle*, s.46-51.

¹⁴⁹ Srov. v kapitole 1.0. a 2.3.

Kane v něm ale mimo již citované poznámky o „možnosti způsobit i nezpůsobit nějakou akci“ přidává mnoho dalších plodných postřehů k možnosti odpovědnosti a svobodě vůle. Kane totiž ve formulaci svého vlastního řešení formování reflektovaných P1, racionálně zformovaných principů volby, dlouhodobě používá k obraně svobodné vůle koncept SFA (Self-Forming Actions).¹⁵⁰ Tedy jednání, která nejsou závislá na jiných dřívějších principech volby a jsou charakteristická pro nějaké obtížné životní situace.¹⁵¹ Jejich charakteristika je taková, že jednající je motivován pro dvě neslučitelné akce, což si uvědomuje. A třebaže jedna nebo obě motivace nemusí být racionálně motivované, jejich konflikt je racionálně reflektován. Ke zvolení jedné z nich (aby bylo jednání racionální - SFA) je potřebná aktuální reflexe motivace každé z nich. Reflexe hodnot je tak předpokládána, aby vůbec mohlo dojít k vyvinutí většího úsilí pro jednu z nich, či zanechání úsilí o jednu z nich. SFA tak v posledku nejsou determinované, vycházejí ze situace volby (která je aktuální explicitně uchopenou a řešenou nedeterminací) a jsou učiněné z rozumného důvodu¹⁵² (odpovídají nějakému racionálnímu úsilí – chtění, které je podloženo poznáním reality, nezávisle na jakýchkoliv předchozích principech volby). Navíc by neměl být problém svoje SFA po jejich podstoupení reflektovat a sebekriticky hodnotit, případně zvažovat alternativy pro podobné příští situace. To sice Kane nenavrhuje, zato explicitně zmiňuje, že SFA vůbec nemusejí být výhradně obtížné životní situace. Upozorňuje, že nakolik v každodenním životě jednáme na základě již zvolených, nastavených řešení, ochuzujeme se o specifikum, které v každé (i zdánlivě zcela banální) situaci volby máme.¹⁵³ Kaneovo rozlišení **vůli nastavujících situací** (SFA=Self-Forming Actions=will-setting-situations) a **nastavenou vůli užívajících situací** (will-settled-situations) se tak zdá být do určité míry¹⁵⁴ analogickou k rozlišení RFT a KRK, provedenému výše. Zdá se tedy být zcela plausibilní tvrdit, že SFA jsou alespoň do určité míry (nakolik jsou obě zvolitelná řešení v situaci volby reflektována) reflektivní reakcí na situaci konfliktních motivací, nezaložené na nějakých dřívějších principech volby, ale aktuálně zvážených důvodech pro a proti každé z uvažovaných alternativ. Ač sám existenci svobody vůle popírá, kritiku výše zmíněného bodu (1) Strawsonovy pasti na libertariány podává také Pereboom.¹⁵⁵ Zakončuje ji takto: *Ve výkonu racionálního rozhodnutí, za něž je jednající morálně odpovědný, příčiny jednajícího [toho, jak aktuálně mentálně je] by byly příčinné duševní faktory odlišné od důvodů vysvětlujících jed-*

¹⁵⁰ KANE, R., *The Significance of Free Will*, s.75, Some Neglected Pathways in the Free Will Labyrinth, in *The Oxford Handbook of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2002, s.408; The complex tapestry of free will, s.4.

¹⁵¹ KANE, R., The complex tapestry of free will, s.4.

¹⁵² KANE, R. Some Neglected Pathways in the Free Will Labyrinth, s. 428; The complex tapestry of free will, s.11

¹⁵³ Srov. tamtéž s.10.

¹⁵⁴ Kane neuvádí žádné explicitní poznámky k prověření pravdivosti poznávaných hodnot a jejich adekvátnosti k aktuálnímu nastavení vůle v SFA, ale myslím, že aby byla nakonec jedna z možností racionálně zvolená, musíme tyto kroky předpokládat.

¹⁵⁵ Srov. PEREBOOM, D., *Living Without Free Will*, s.66-68.

nání, a dokonce i mentální faktory vysvětlující zapříčiněnost jednání by byly od důvodů k jednání odlišné ... existuje soudržný a plausibilní model libertariánské zapříčiněnosti jednajícího, v souladu s nímž mohou jednající činit svobodná racionální rozhodnutí.¹⁵⁶

Další námitkou pro tvrzení možnosti odpovědnosti podloženému poukazem k možnosti zaujetí pozice P1max je, že tato pozice předpokládá kladné přijetí hodnoty výkonu volby, aby mohla být vůle k jakémukoliv zdůvodněnému rozhodnutí takovouto absolutizací uznána za jediný zdůvodňující princip. Zde pak můžeme odpovědět, že odmítnutí volby jakožto hodnoty a přijetí deterministického, respektive fatalistického přístupu ke světu od nějakého času t není samozřejmě vyloučeno. stejně tak ani není vyloučená možnost nechat se hypnotizovat nebo zdrogovat takovým způsobem, aby reflexe nebyla dále možná a zdůvodňování principů bylo vyloučeno (aby puntík v grafu zešedl či zčernal).

determinismus/fatalismus

P1-minus-max

Subjekt v pozici P1-minus-max by se pak v důsledku absence schopnosti, která vůbec přístup k veškerému dostupnému jednání umožňuje, totiž reflektivity, pravděpodobně okamžitě dostal do některé z reaktivních pozic P1, která by odpovídala jeho „nastavení“ v momentu opuštění reflektivity. Obě tyto možnosti by byly jednáním proti pozitivní hodnotě nedeterminované vůle samotné. Byly by cestou z pozice odpovědnosti k pozici reaktivity. Vtip je v tom, že bychom se v této konkrétní volbě (než bychom reflektivní racionalitu pozbyli) nedostali do konfliktu se základním Strawsonovým požadavkem na racionalitu volby principů volby – krokem (5)BA. Nevyhnuli bychom se na cestě k reaktivitě skutečné odpovědnosti za její zvolení. Názorového protivníka s touto námitkou bychom tedy nejspíš neuspokojili. Je ovšem jeho námitka vůbec na místě? Může svůj nárok na poskytnutí racionální odpovědi nárokovat, pokud zároveň odmítá aktuální pozitivní hodnotu vůle svobody reflektovat racionalitu odpovědi?

Tak se dostáváme k pravděpodobně nejzazší námitce. Lze napadnout P2 (zbělání puntíku v období, kdy se naučíme zpochybňovat principy a hodnoty), lidskou reflektivní racionalitu, která zpochybněním principů a hodnot poskytuje vůli nedeterminovanou pozici vzhledem k jejich zvolení či nezvolení. Reflektivitu, pochybovačnost o pravdách, které jsme neproověřili, kterou v nás například probudili rodiče a která je taková, že nám v posledku ani o odstavec výše zmíněný krok k vytoužené nereflek-

¹⁵⁶ PEREBOOM, D., *Living Without Free Will*, s.66-68.

živní reaktivitě neumožní provést neodpovědně. Jsme, jak se obvykle říká společně se Sartrem, *odsouzeni ke svobodě*.¹⁵⁷ Nedostali jsme šanci být důsledně neodpovědní, proto nemůžeme být skutečně odpovědní! Tak by snad mohla znít poslední námitka. V čem by ale tato námitka byla více opodstatněná a smysluplná než námitka: nedostal jsem šanci narodit se bez nohou, proto nemůžu skutečně chodit, není zřejmé. Zdá se, že odpovědnost zkrátka spočívá ve schopnosti užití rozumu ke zpochybňování (hodnot), ve specifickém výkonu racionality. Pokud by Strawson považoval platnost BA na základě nevyřaditelnosti principu sporu P2 (který pro svou nevyřaditelnost není zároveň nezpochybnitelný¹⁵⁸), dostal by se do situace, kdy požaduje pro skutečnou odpovědnost racionalitu a zároveň její přirozenou přítomnost vidí jako problém. Požadoval by protikladné požadavky: aby bylo odpovědné jednání racionální a zároveň nezávislé na racionalitě (kterou v souvislosti s předpoklady 0.1 a 0.3 ztotožňuje s nekontradiktorností tvrzení a smysluplností).

Zpochybnitelnost bezspornosti jednání ještě demonstrujeme. Navzdory nevyřaditelnosti principu sporu máme možnost jeho zpochybnění ohledně jednání a to minimálně dvojího typu.

- a) Můžeme princip sporu jako základ jednání explicitně popřít, odmítnout a pokusit se dokázat, že neplatí. Začít pokoušet se chodit a nechodit zároveň, chodit doprava i doleva zároveň, stát na stejném místě, kde už někdo stojí ...
- b) Můžeme se pokusit konstruovat kontradiktorní objekty myšlení, v nichž, zdá se, je alespoň nějaká manipulace s vnitřně rozpornými jsoucny a situacemi smysluplně možná. Můžeme konstruovat objekty a situace, které tento princip nerespektují, pak se dostaneme do světa kočkopsů, kulatých čtverců, zkrátka vnitřně rozporných pojmů, které sice budou srozumitelné, avšak pouze pokud si budeme vědomi jejich kontradiktornosti. Politická absurdní dramata například vesměs reagují na nějaké implicitní společenské kontradikce a paradoxně vyjadřují nějaké nepříjemné nebo zamlžené pravdy. V paradoxech obecně se pak se zvláštní silou projevuje existence svobody, která se projeví, jedině pokud existuje šance na pochopení jejího paradoxního vyjádření v určitém kontextu:

„Konečně přestane stavět si chodníčky,
mezi bankéři a mezi hrobníky,
vždyť svět nepotřebuje básničky,
zato potřebuje – básníky.“¹⁵⁹

¹⁵⁷ SARTRE, J. P., *Existencialismus je humanismus*, Praha: Vyšehrad, 2004, s.24.

¹⁵⁸ Srov. NOVÁK, L., VOHÁNKA, V., *Kapitoly z epistemologie a noetiky*, s.251-252.

¹⁵⁹ VOŘEŠÁK, P., *Daleko je do Vánoc in Časozor a jiné muzikoryty*, hudební album, 2012. Autor se zde pravděpodobně nesnaží tvrdit, že by básničky neměly hodnotu, ani že by básníci nebyli esenciálně těmi, kdo je píše. Myslím, že můžeme tušit důraz na svobodný moment tvorby básní a tvorby vůbec. Zřejmě není náhodou, že na společenské změny omezující jakékoliv svobody bývají umělci obecně velmi citliví, neboť je pocítují jakýmsi bezprostředním způsobem.

Ještě pro jistotu zkontrolujme, jestli jsme nepřehlédli v nějakém aspektu zapříčiněnost sebou samým, jestli nějaký krok, který subjektu umožňuje být odpovědným, není *causa sui*. P1 je princip volby (komplex principů volby), kterým disponuje Alex jako malé dítě, zapříčiněný zpravidla rodiči. P2 je principiálně schopnost metodického zpochybnění, která se po nějakém počtu otázek a odpovědí malého dítěte definitivně probudí k permanentní dispozici na straně subjektu. Je zapříčiněná přirozeností subjektu, tím, že má rozum a tím, že je zvnějšku motivován k jeho užívání, včetně schopnosti pochybností. Obsah P1 nemá na obsah P2 žádný vliv, ačkoliv může napomoci jeho uvědomění – probuzení. P2 se navíc v nezměněné podobě může vynořit v konfrontaci se dvěma naprosto (kontradiktorně) rozdílnými původními P1. Jakýkoliv důsledně reflektovaný P1 je ve svém obsahu nedeterminovaný původním P1, ale je zapříčiněný pouze P2 a hodnotami v realitě. P2 je navíc Strawsonem vyžádaná nutná podmínka odpovědnosti, princip nekontradikce je totiž jím samým přijatý princip racionality vůbec.

Samozřejmě, takové radikální zpochybnování hodnot v každodenním světě není něčím, čím běžně naplňujeme své životy, a tím spíše ne v situacích volby. To však z potřeby reflexe hodnot a principů volby nečiní něco nemožného. Mimo jiné takovéto zpochybnění vyžaduje revizi a reflektované přijetí nějakého konzistentního pojmu hodnoty a úsilí o pravdivé poznání skutečné hodnotové struktury celku světa, v němž činíme své volby. Alternativou je nereflexivní reaktivita, která nás ovšem naší přirozenosti poskytující možnost reaktivity reflektované nezabavuje, ani nás neomlouvá, pokud se rozhodneme vědomě a třeba i trvale možnosti reflexe principů před učiněním volby zbavit (například nějakými chemikáliemi, či nereflexivní poslušností autority). Ve výkonu skutečné odpovědnosti pak samozřejmě bude záležet na tom, jestli přijmeme pouze hodnotu své vůle (P1_{max}), nebo také hodnotu její udržitelnosti (která možná z přijetí hodnoty vůle jako takové vyplývá), pak budeme muset zvážit i hodnotu tělesnosti, skrze kterou můžeme podstatnou část našeho jednání realizovat a bez níž si možnosti dalšího (ani čistě duševního) trvání vůle k rozhodnutím nejsme jisti. A tak dále.

2.5 Vyjasnění podstaty situace volby a situace svobodné volby

Nyní ještě zbývá ukázat, kde se Strawsonem nesouhlasím co do aspektu subjektu, na němž závisí, je-li jednání v situaci volby svobodné či nikoliv. Vlastní řešení odpovědi jsem již implicitně podal v předchozích částech, nicméně se ještě chystám explicitně ukázat, kde se domnívám, že Strawson cosi důležitého přehlédl, když se „snažil“ prvek, který by rozhodnutí činil svobodným a skutečnou odpovědnost možnou, nalézt.

Tato podkapitola bude členěna do několika dalších částí, pro každou z nich bude specifické to, že se v nich budu zabývat konkrétním Strawsonovým či mým protagonistou myšlenkového experimentu. Tito protagonisté budou vystaveni situaci volby a to za účelem prozkoumání otázky, jestli by duševní schopnost, kterou

oproti předešlému protagonistovi obsahují navíc, mohla být smysluplným vysvětlením toho, že dotyčný subjekt je odpovědný. Nechystám se zde nicméně pustit do fenomenologie svobodné vůle, z níž jsem se v úvodu práce vyvázal. Chystám se poukázat na nejasnosti, které tyto protagonisté vrhají na koncept skutečné odpovědnosti, jak ji Strawson užívá v BA. Zejména budu problematizovat Strawsonem podceněnou změnu reaktivity, která souvisí s nabytou schopností reflexe na straně subjektu, a dále Strawsonovu koncepci sofistikovaného fatalismu. Obzvláště zajímavý je totiž důvod, proč Strawson situace volby připouští, a raději prostě netvrdí, že žádné neexistují.

„Schopnost [základní] volby bude charakterizována tak, že je jistě pravda, že jsme schopni takto volit. Bude charakterizována tak, že jsme schopni volit dokonce i pokud je determinismus pravdivý a bez ohledu na to, jestli jsme schopni volit svobodně. Je to totiž pojem svobodné volby, nikoli [základní] volby, který je problematický. ... Samozřejmě ... existuje možnost říct, že vůbec nikdy nejsme skutečně schopni volit (a tedy ani nikdy nejsme schopni volit svobodně), jednoduše proto, že jsme determinovaní. Ale je mnohem lepší ... říct, že i přesto, že jsme zjevně schopni činit [základní] volby, nikdy nejsme schopni volit *svobodně*. ... je zřejmé, že jsme často schopni volit – schopni volit, *co uděláme*. Lidé činí takové volby neustále; a těžko je mohli činit a nebýt schopni volit.“¹⁶⁰

Předně si nemyslím, že Strawson ukazuje, v čem by druhá definice neschopnosti volit svobodně měla být lepší - jak sám tvrdí. Lepší je možná proto, že alespoň jaksi uměle umožňuje tvořit myšlenkové experimenty protagonistů v situaci volby, ale pokud by Strawson zvolil variantu tvrzení pravdivosti determinismu, nemusel by se zabývat fenomenologií zkušenosti *svobody* volby a mohl by za iluzi prohlásit volbu vůbec, což by samozřejmě vyžadovalo nějakou fenomenologii iluze *volby vůbec*, namísto fenomenologie iluze *svobody* volby.

Důvodem, proč se Strawson explicitně a definitivně neuchyluje k předpokladu determinismu tedy nejspíš je, že se snaží udržet si od pravdivosti či nepravdivosti determinismu odstup. Snaží se nehájit ani jedno, přestože by zřejmě rád zastával pravdivost determinismu,¹⁶¹ kterou ale nejspíš nemá jak dokázat. Jinak by totiž nebylo jasné, proč by raději nepokračoval tímto důkazem a proč by se vůbec zabýval libertariánskými námitkami proti BA. Dále budu jednoduše usuzovat, že, existuje-li vůbec základní volba (za předpokladu neplatnosti determinismu – což BA

¹⁶⁰ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.133. Strawson připouští skutečnou schopnost základní volby i jinde, srov. např. STRAWSON, G., *Unhelpfulness of Indeterminism*, s.151.

¹⁶¹ Což je patrné z neskrývaného skepticismu vůči jakýmkoliv poznaným nedeterminacím (například fyzikálním). Srov. např. STRAWSON, G., *Consciousness, Free Will, and the Unimportance of Determinism*, s.5, nebo *Unhelpfulness of Indeterminism*, s.155. Strawson předpokládá, že i takové nedeterminace mohou být jen projevem nějakého nepoznaného determinismu. To jistě mohou. Ale nemusejí. Basic Argument a Strawsonovy příspěvky, které se opírají o jeho platnost, se tak zdají být na jednu stranu předpokládající pravdivost determinismu a na druhou stranu redukuující význam aktuálních nedeterminací v případě nepravdivosti determinismu na pouhou náhodu.

v posledku umožňuje), existuje pro bytosti disponující teoretickým rozumem i taková situace základní volby, v níž jsou skutečně odpovědné, v níž jsou svobodné.

Domnívám se, že připuštěním situací základní volby si Strawson buduje jakýsi ne zcela konzistentní prostor, v němž by jeho přesvědčení determinističtí protagonisté neupadali do fatalismu. Toto své podezření budu dále konkretizovat a tento Strawsonův podnik kritizovat.¹⁶²

2.5.0 Odmítnutí explicitního sebe-vědomí jako podmínky odpovědnosti

Strawson před zaváděním protagonistů, kandidátů na svobodnou vůli, formuluje podmínky toho, abychom jednajícího v situaci volby mohli považovat za jednajícího. Přidané aspekty dalších protagonistů jsou nadstavbou k těmto základním schopnostem, které jsou signifikantní pro to, aby byl jednající v situaci základní volby. Následující schopnosti jsou tedy pro Strawsona explicitně nedostatečnými k tomu, aby se jednající ocitl v situaci svobodné volby, ale dostatečnými k tomu, aby se ocitl v situaci základní volby:¹⁶³

- (1) schopný mít touhy
- (2) schopný formovat přesvědčení ohledně své situace¹⁶⁴
- (3) schopný praktického uvažování¹⁶⁵
- (4) schopný sebe-pohybu (nebo sebe-změny)

Bylo by samozřejmě možné každý z nich speciálně problematizovat, myslím však, že postačí dostatečně problematizovat jediný z nich. Totiž ten druhý. Což provedeme o krok níže, hned co si bez dalšího otálení zmíníme schopnost (5), kterou si Strawson rezervuje jako první přidanou schopnost pro potenciálního uchazeče o svobodu vůle, a totiž:

- (5) schopný sebe-vědomého myšlení

Přestože pojem „sebe sama“ uchopení sebe jako objektu je beze vší pochybnosti nesmírně zajímavý, mne zde bude zajímat z jednoho prostého důvodu. Totiž, že je to právě tento pojem, tato speciální schopnost, co Strawson upírá jednomu ze svých

¹⁶² Viz dále zejména 2.5.4.

¹⁶³ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.129, a podobně ve *Free Agents*, s.363.

¹⁶⁴ Zde má Strawson na mysli schopnost disponovat nějakými získanými vzorci chování pro nastalou situaci, spojenými s touhami, či reflexy, kterými pes disponuje – ve smyslu, že pes se může naučit zaštkat na povel, pokud dostane piškot, nebo pokud bude pochválen. Dále bude diskutována schopnost psa disponovat nezávislá na tom, co ho vědomě naučíme i komplexnějšími přesvědčeními a to právě proto, že je schopný pozitivně sdílet hodnotovou strukturu světa jeho majitelů daleko komplexnějším způsobem. V pozdější formulaci těchto předpokladů jednání Strawson ohledně tohoto (2.) bodu explicitně dodává, že jednající je schopný formovat přesvědčení *určitého typu*, s tímto rozlišením, dle mého názoru zcela zásadním, nicméně dále dostatečně nepracuje. Srov. tamtéž.

¹⁶⁵ Vzhledem k tomu, že tato schopnost je dále přisouzena psům, předpokládáme, že nejde o užívání rozumu, ale schopnost operace s naučenými vzorci chování, reaktivními vůči schopnosti (1).

protagonistů v situaci volby, když tvrdí, že rozhodně není odpovědný. Strawson činí ze schopnosti sebeuchopení jakožto svobodné bytosti klíčový moment, který dává vzniknout iluzi svobody, na schopnost sebe-pojetí, klade tedy nesmírný důraz,¹⁶⁶ čehož si všímá například Richard Double:

„problém konceptu svobodné vůle je, jestli svobodná volba vyžaduje, že jsme si vědomi sami sebe jakožto svobodných.“¹⁶⁷

Já se jednoduše nedomnívám, že by pro skutečnou odpovědnost bylo třeba vnímat sebe sama jakožto svobodně volícího, že totiž stačí vnímání sama sebe¹⁶⁸ jako prostě volícího. Situace volby vnímaná tak, jak jí čelí člověk, jakožto reflektivní a racionálně motivovaná bytost – a tedy nikoliv pes. Nehledě na to, že ve světle poznámky uvedené dříve¹⁶⁹ plného sebe-vědomí dosahujeme velmi zřídka a obtížně, pokud jej vůbec kdy dosahujeme.

2.5.1 Fido, Quido a Wildo v situaci volby

Strawsonovým protagonistou s nejmenším množstvím přiznaných duševních schopností (1-4 z výše uvedených) je pes Fido.¹⁷⁰ Přestože si společně se Steino-
vou¹⁷¹ či Nagelem¹⁷² uvědomují nesnadnost a možné nepřesnosti zvažování situace volby z pozice psa, přijímám pro tuto část práce běžné přesvědčení, že pes je z nějakého důvodu bytostí vhodnou ke sdílení hodnotového světa. Že je, anebo alespoň může být přítelem člověka. Následně Strawson vystavuje Fida situaci volby:

„Fido je přítulný pes trénovaný pro záchranu životů. Stojí na kraji ostrova, kde se rozdojuje řeka, sleduje páničku a paničku, jak jsou ve stejné vzdálenosti odnášeni každý jiným proudem řeky. Kouká ze strany na stranu, nervózní a váhající, a pak se vrhne za – jedním z nich.“¹⁷³

Fido je tedy zřejmě vystaven konfliktu hodnot, chce skočit oběma směry, ale nakonec skočí do řeky alespoň jedním směrem. Fido nicméně takto jedná, protože je člověkem systematicky trénovaný (motivovaný) k tomu, aby prostě zachraňoval lidi z vody. Uvažme nicméně jistě myslitelný případ jiného psa, Quida:

¹⁶⁶ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.146-169, podobně prakticky v každém příspěvku k tématu.

¹⁶⁷ DOUBLE, R., *The Non-Reality of Free Will*, New York: Oxford University Press, 1991, s.112.

¹⁶⁸ A to i v tak dezintegrovaném smyslu, v jakém sám sebe vnímá Nemo v části 2.5.2.

¹⁶⁹ Srov. p. 147.

¹⁷⁰ Stejně schopnosti pak Strawson přisuzuje i Nemovi.

¹⁷¹ Srov. STEINOVÁ, E., *K problému vcítění*, Praha: Nadační fond Edity Steinové, 2012, část III-Konstituce psychofyzického individua, zejm. pak §5-b, s.66 a §5-m s.91.

¹⁷² Srov. NAGEL, T., What Is It Like to Be a Bat? in *Philosophical Review*, LXXXIII, 4/1974 s.435-450. Mimochodem, kdyby znal Nagel Steinové precizní koncept vcítění (empatie) jako intencionálního aktu prostého jakékoliv projekce vlastních motivačních zákonitostí do cizích subjektů, nejspíš by netvrdil, že je třeba se v uchopování zkušenosti netopýra vcítění vyhnout (srov. s.449) – nýbrž, že je třeba znát meze, které nám odlišnost od netopýra určuje a které jsou samozřejmě v případě netopýra jiné než u psa.

¹⁷³ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.141.

Quido je přítulný pes, který zvládá základní povely a je psem, který tráví se svými majiteli hodně času. Pes si je dobře vědom, že malá Alex, dcera jeho majitelů, je bytostí, která je zásadním prvkem smysluplnosti hodnotového světa jeho majitelů, který Quido, nakolik to jako pes dokáže, sdílí. Quido nezažívá vůči Alex žádný konflikt hodnot a nebojí se vody. Alex nešťastnou náhodou spadne do řeky a ještě neumí plavat. Quido si všimne, že Alex do řeky spadla.

Je přinejmenším přípustitelné, že pokud je v tomto případě Quido vystaven možné ztrátě bytosti, která je důležitou součástí jeho hodnotového světa, pokusí se ji z vody vytáhnout nebo upozornit její rodiče, že implicitní součástí hodnotového světa je ohrožena. A konečně si představme fenu divokého psa Wildo:

Wildo je divoká fena, jejíž hodnotový svět je aktuálně soustředěn kolem obstarání obživy pro svá dvě štěňata. Je pro ni zkrátka instinktivně důležité – hodnotné, se o ně postarat tak, aby se později o sebe postarala sama. V případě nebezpečí bude například štěňata bránit i za cenu vlastní smrti. Wildo a její štěňata se ocitnou v podobné situaci, jako byl Fido v prvním z těchto psích myšlenkových experimentů. Wildo stojí, sleduje svá dvě štěňata, která neumějí plavat, jak každé z nich, lapající po vzduchu, voda odnáší jiným směrem. Kouká ze strany na stranu, nervózní a váhající, a pak se vrhne za – jedním z nich.

Proč se zde zabývat všemi těmi psi? Protože bez ohledu na to, kterého z nich si vybereme, žádný z nich není odpovědný za svůj hodnotový svět, v rámci něhož vzniká motivace, přestože bychom jistě rádi za skok do vody všechny z nich v důsledku projekce naší lidské perspektivy do psí situace volby pochválili za jejich odpovědnost. Smysluplné je nicméně pouze pochválit je za jejich reaktivitu vůči hodnotovému světu, který sdílí. Což minimálně v případě Fida a Quida bude naprosto smysluplné a důležité, protože tak oba psi ujistíme o adekvátnosti jejich reakce na situaci, o její konzistenci vzhledem k motivovanosti tímto hodnotovým světem. Wildo, pokud se jí podaří vytáhnout obě štěňata, je nejspíš bude příště daleko intenzivněji hlídat v blízkosti vody, a pokud se jí podaří zachránit jen jedno z nich, bude je napříště hlídat za dvě, ne-li za tři štěňata. Připusťme, že tomu tak bude díky schopnosti, kterou bychom zhruba mohli nazvat emoční paměť.

Nějaký nepřímý druh odpovědnosti bychom v případě Fida mohli nejspíš připsat tomu, kdo jej vycvičil k záchraně lidí z vody. V případě Quida (pomineme-li, že rodiče Alex nejspíš podcenili situaci, když se stalo, že Alex nepozorovaně spadla do řeky) bychom snad ještě vzdálenější odpovědnost mohli připsat Alexiným rodičům. Totiž za to, že konstituovali svůj hodnotový svět tak, aby se v něm jednak Quido cítil velmi dobře, a přesto byla nezpochybnovaným hodnotovým středem tohoto světa malá Alex a to, aby se jí dobře dařilo.

2.5.2 Nemo v situaci volby – co umožňuje racionalita

Dalším protagonistou myšlenkového experimentu je Nemo, který disponuje stejnými schopnostmi (1-4) jako Fido, je tedy schopný volit v situaci volby minimálně tak, jako Fido.¹⁷⁴

„Nemo je jako lidská osoba ve všech ohledech, v jakých je možné být jako lidská osoba, aniž by byl plně sebe-vědomý.“¹⁷⁵

Nemo tedy nemá explicitně formulovaný pojem sebe. Neví, co to znamená, když se řekne „já formuluji svoje přesvědčení“, mluví o sobě například ve třetí osobě, ale přesto se dokáže jako objekt přesvědčení velmi dobře rozlišit od ostatních. Umí také uchopovat své duševní stavy a myšlenky o svých fyzických stavech, ovšem nikoliv explicitně jako své vlastní.¹⁷⁶ Principy volby tak prostě formuluje jako: Nemo je v situacích, kdy je ohroženo X, bude jednat na základě P1.

Rozdíl mezi Fidem a Nemem je nicméně ten, že pokud je Nemo, jak Strawson tvrdí lidská osoba, která pouze nemá integrovaný pojem sebe sama (jakožto sebe – má pojem o tom, že jej pokaždé doprovází jeho tělo, že má vzpomínky atd.), disponuje však kritickým uvažováním a schopností zpochybňovat a prověřovat principy volby a hodnoty.¹⁷⁷ Schopnost **(2) – formovat přesvědčení (určitého druhu)** bude tedy pro něj podstatně odlišná od té, kterou disponují zmínění psi. Bude totiž schopen svá přesvědčení formulovat v podobě obecných principů jednání a bez ohledu na to jak dezintegrované je jeho sebepojetí, by měl principiálně (protože je lidská bytost) být schopný **teoreticky** prověřit platnost principů volby, a to jejich zpochybněním.

Bude-li to tedy Nemo, a nikoliv Quido, kdo jako první upozoruje tonoucí dítě, bude při skoku do vody pro tonoucí Alex reagovat v **souladu s hodnotou a principem jednání, který sám prověřil a přijal**, když kriticky reflektoval, co jsou vlastně lidské bytosti (včetně těch malých) zač. Skáče do vody na základě nějakých rozumných důvodů, obecných lidských charakteristik, které měl možnost dříve načerpat a poznat (za jednu z nich můžeme považovat i prověřování hodnot existujících jsoucna a starání se o to, co je hodnotné).

Nemův skok do vody se bude lišit také v tom ohledu. Nebude totiž potřebovat žádné pozdější pochválení, aby naprosto dával smysl v Nemově hodnotovém

¹⁷⁴ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.19-20, 141.

¹⁷⁵ Tamtéž s.147. Nemo tak nikdy nebude schopný určité úrovně empatie, respektive hranice empatie, alespoň v tom smyslu, jak ji definuje Steinová, protože mu z definice chybí možnost porozumět tomu, co to znamená mít *vlastní* zkušenost, jakožto vlastní. Nebude tedy schopný porozumět rozdílům, které tato zkušenost jakožto vlastní – zkušenost z první ruky – neboli originarita (například při zkušenosti téže situace z pozice dvou různých, ve všech jiných ohledech však zcela totožných individui) způsobuje. Srov. STEINOVÁ, E., *K problému vžití*, II-§2-b, s.12-13.

¹⁷⁶ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.147.

¹⁷⁷ Jak jsme ji charakterizovali v části 2.2.

světě. Nemo si jej totiž vytvořil (na rozdíl od Fida) kritickou reflexí hodnoty lidských bytostí a adekvátnosti svých principů volby vůči celku skutečnosti docela sám. Odpovědnost tedy není schopnost být spravedlivě pochválen, ale schopnost jednat v souladu s **přesvědčeními získanými kritickou reflexí hodnotové struktury světa**. Zdůrazněme, že odpovědnost je především schopnost reagovat určitým způsobem. Fakt, že tento pojem častěji užíváme když hodnotíme, že někdo tuto schopnost nevyužil nebo nevyužil adekvátně, na tom nic nemění.

A ještě v jednom ohledu se bude Nemův skok zásadně lišit. Kde by totiž Fido ani Quido neváhali a člověka z vody vytáhli, Nemo zaváhat může, může například rychle zohlednit sílu proudu, dostupné nástroje, které by mu pomohly, může popoběhnout kus po břehu a skočit do vody z nejvhodnějšího místa (což by možná udělali i psi). Může nicméně také se záchranou **zaváhat celkově**, protože například předchozího dne v NY Times narazil na článek Galena Strawsona¹⁷⁸ a je zmatený z toho, jestli by v takových situacích měl vůbec někoho zachraňovat, pak si ale rychle uvědomí, že nepotřebuje dělat kdovíjak nekonečnou řadu reflektivních kroků, aby lidská bytost zůstala pro něj obrovskou hodnotou a skočí do vody. Myslitelné je také, že si při skoku do vody či před ním explicitě uvědomí svou možnost nechat dítě utonout. Ví, že tohle řešení by odpovídalo upřednostnění (absolutizaci) hodnoty svobody k čemukoliv. Když pak Alex vynáší z vody na břeh, diví se sám sobě (v nějakém dezintegrovaném smyslu), co je to za myšlenky až nakonec, když se přesvědčí že dívka žije, dojde k následujícímu závěru: pokud je radikální svoboda k čemukoliv hodnotou, pak nejenže skokem do vody vůbec nejednal proti této hodnotě, ale navíc zachránil další budoucí existenci a uplatnění této hodnoty v podobě budoucích rozhodnutí Alex. A konečně, když si Nemo po předání dítěte do péče záchranářů oddychne, rozpřemýšlí se (v nějakém dezintegrovaném smyslu) o hodnotě té silné existencialistické vůle k čemukoliv a o tom, jak je vlastně dokonale kompatibilní s jednáním v nesouladu i souladu s jakýmkoliv normativním zákonem. I s takovým, který příkazuje nenechat topící se dítě zahynout, můžeme-li jej z vody vytáhnout a zachránit mu život. A pak si konečně Nemo vzpomene, že nedávno krom Strawsonova článku četl také kritiku kompatibilismu a hypertrofované libertariánské svobody z pera Lukáše Nováka a že celý trik spočívá v tom, že déontická nutnost logickou nutnost neimplikuje. A že tedy logická možnost (P1max) principiálně umožňuje zvolení jakékoliv déontické nutnosti - povinnosti (kterákoliv reflektovaná P1).¹⁷⁹

Je možné namítnout, že činy jako skok do vody pro tonoucího (soudě dle výpovědí mnohých z těch, kdo někdy něco takového učinili) nejsou ani tak záležitostí nějaké reflektivní racionální reakce, jako spíš prostě základní neuváženou reakcí – síla motivace je naprosto zásadní a hodnota, ze které vyvěrá motivace možná ni-

¹⁷⁸ Srov. p. 5.

¹⁷⁹ Srov. NOVÁK, L. Iracionalita racionálního kompatibilismu, s.155-158.

kdy nebyla zpochybněna. Tedy se od jednání Fida, Quida či Wildo ve své reaktivnosti nijak zvlášť neliší. Buď totiž Nemo dostatečně nezpochybnil hodnotu lidských bytostí a pak jedná s nějakou naučenou hodnotou, sdílenou společností v níž žije (jako Fido a Quido), nebo jedná vůči tonoucímu dítěti jako vůči individuu svého lidského druhu (tedy podobně jako Wildo) a jeho jednání je spíš než odpovědné prostě reaktivní.

Zvážili jsme nicméně i myslitelnou situaci, že Nemo opravdu reflektivně zaváhá a explicitně (souhlasem s hodnotou, která jej motivuje ke skoku do vody) potvrdí svůj princip volby, což žádný ze psů nemá, zdá se, možnost udělat.

„*Causa sui*“ v určitém duševním ohledu – „mysteriózní zastavení nekonečného regrese“¹⁸⁰ principů volby se nachází, zdá se, v úrovni schopnosti (2), kterou já i Strawson připisujeme všem bytostem skutečně se ocitajícím v situaci volby. Lidem (včetně Nema) pak alespoň já tuto schopnost připisuji s ohledem na to, že jsou schopni reflexe svých racionálních motivací. Na rozdíl od Strawsona¹⁸¹ se totiž nedomnívám, že determinace charakteru je totéž co determinace reflektivní racionální motivace. A ani determinaci nezvoleným charakterem nepokládám, za předpokladu důsledné pozornosti a reflexe k sobě samému (třeba i v dezintegrovaném smyslu), za nevyřaditelnou.

Rozdíl mezi člověkem a psem v situaci volby¹⁸² je tedy jednoduše v tom, že pro člověka je principiálně dostupné jakékoliv fyzicky (logicky) možné jednání v aktuální situaci volby, zatímco pro psa nikoliv, protože alespoň k některému z něj nebude mít nikdy (bez lidského přičinění) motivaci.

2.5.3 Alex v situaci volby - nikoliv morální odpovědnost

Dále budu pokračovat jednoduchým vlastním myšlenkovým experimentem, a to abych dostal jednomu ze slibů z první kapitoly,¹⁸³ totiž, že bych měl ukázat případ nikoliv morální skutečné odpovědnosti. Tedy odpovědnosti, která by v žádném morálním systému, který má stanovenou nějakou strukturu hodnot, podle které lze jednání rozlišit jako jednání v souladu či v nesouladu s takovým morálním systémem.

Alex potřebuje uklidit kuchyň, konkrétně potřebuje X-umýt nádobí a Y-vynést odpadky. Obojí udělá ze srdce rád, jen neví, čím začít. Alex nemá v podobné situaci nijak navyklé pořadí. Není mnoho věcí, které musí zvážit, aby si potvrdil, že obojí je třeba vyřešit. Obojí dělá stejně rád a upřednostnění jednoho z úkonů nijak nezmění následné provedení úkonu druhého. Alex si je na základě reflexe a zpochybnění hodnot obou úkonů explicitně vědom, že výsledek bude totožný, ať jej učiní v jakémkoliv pořadí. Nakonec jedno z toho zvolí, prostě proto, že nemůže zvolit obě

¹⁸⁰ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.55.

¹⁸¹ Srov. tamtéž, s.107.

¹⁸² Základní volba je pro člověka svobodná tím, že disponuje zmíněnou motivační výsadou - racionalitou a s ní související schopností zpochybnit svou motivaci.

¹⁸³ Srov. 1.1.

verze náraz. V situaci volby ale není ve volbě pořadí ničím determinován, ničím krom situace volby samotné a racionálního nahlédnutí rovnosti hodnoty svého jednání, ať už zvolí jakékoliv pořadí. Alex si tuto rovnost uvědomuje, je co do pořadí výkonu X a Y svobodný a jeho jednání, ať bude jakékoliv, je analogické k tomu, jestli za „8“ doplní „3+5“ nebo „5+3“. Bude za zvolení jednoho z pořadí úkonů odpovědný, ačkoliv v tom není vůbec nic morálního, v čemž je taková situace spíše výjimkou.¹⁸⁴

2.5.4 Eimarmené v situaci volby – potíže sofistického fatalismu I

Nakonec se ve dvou myšlenkových experimentech podíváme na nekonzistence způsobené Strawsonovou snahou udržet platnost BA bez ohledu na platnost determinismu. Podíváme se nejdříve ještě jednou na Eimarmené, milovnici pravdy a ryzí inkompatibilistickou deterministku. A poté na její sestru Moiru, která je rovněž milovnicí pravdy a rovněž se ocitá v situaci volby, ale není si jistá, jestli je determinismus pravdivý.

Ač jinými autory označován za těžkého deterministu,¹⁸⁵ již jsem zmínil, že Strawson sám se této pozici jednak brání a jednak zřejmě nechce zastávat něco, co nemůže dokázat. Již jsem naznačil, že Strawsona podezírám z toho, že se nechce situace základní volby vzdát kvůli obavám z upadnutí do fatalismu, který za předpokladu existence základní volby nahrazuje sofistickým fatalismem. Pročež však tvrdím, že musí ve světě připustit určitou dávku nedeterminace situace, v nichž se subjekty schopné základní volby ocitají.

Tvrdím, že pokud Eimarmené jako ryzí inkompatibilistická deterministka, když se dostane do situace volby, připustí, že je v situaci volby, přestává být ryzí inkompatibilistickou deterministkou. Eimarmené se jako přesvědčená deterministka snad může dostat do situace, kdy explicitně čelí něčemu, o čem ví, že to všichni ostatní označují jako situace volby, ale jestli je opravdu ryzí deterministkou a bere tezi determinismu důsledně, pak zkrátka upadne do fatalismu, přesvědčení, že nikoliv svoboda volby, ale volba samotná je pouhou iluzí a že tedy nemá vůbec žádný smysl vyvíjet jakékoliv úsilí o změnu z jakéhokoliv důvodu, protože kdyby toto úsilí mělo být vyvinuto, bylo by jeho vyvinutí prostě determinováno. Není jasné, proč by se přesvědčená deterministka a milovnice pravdy měla z jakéhokoliv důvodu domnívat, že situace volby není pouhá iluze. Měla by totiž nadevše milovat pravdu

¹⁸⁴ Domnívám se že naprostá většina situací, v nichž saháme po reflexivní reaktivitě se týká situací, kde hodnoty zvolitelných situací nepovažujeme totožné a že naopak máme tendence k tomu, abychom situace jako je tato, s různými avšak stejně hodnotnými výstupy, nereflektovali a pouze na ně nereflexivně reagovali. A v důsledku nerozpoznání nerovnosti hodnot pak možná někdy naši schopnost odpovědnosti jako potřebný způsob reakce zanedbáváme. A samozřejmě mohou nastat a nastávají i situace radikálně dilematické - perplexní, kdy zvolení hodnoty znemožňuje zvolení jiné, ale stejně velké hodnoty, jako například známá Sofiina volba.

¹⁸⁵ SMILANSKI, S., Compatibilism: The Argument from Shallowness, *Philosophical Studies* 115, 2003, s.258, nebo KANE, R., Introduction: The Contours of Contemporary Free Will Debates, s.27-28. Kane i přes specifika Strawsonovy pozice shledává tuto charakteristiku plausibilní.

determinismu a jediné touto pravdou být motivována. Měla by přijmout absolutní determinaci, v níž by pro nějaké projevy aktuálního indeterminismu (jako jsou skutečné situace volby) prostě nemělo být místo. Strawson takovýto fatalismus odmítá¹⁸⁶ a rozvíjí koncept *sofistikovaného fatalismu*, který považuje za koncept řešící mnohé, ale domnívám se, že je to koncept přinášející akorát potíže:

„Naivní fatalismus zastává, že nemá smysl cokoli dělat, protože všechno je predeterminováno (nebo je například vůle Boží), proto nic, co uděláš, nezmění jak věci budou. To není pravda, protože naše jednání a rozvažování mohou věci změnit, protože jsou samy skutečnými částmi (možná determinovaných) kauzálních procesů. Sofistikovaný fatalismus tuto chybu nečiní. Spočívá v pokusu (anebo je výsledkem úspěšného pokusu) o plné uchopení faktu, že jedinec je zcela determinovaný (a proto nikoliv sebe-determinovaný či sebe-determinující). Pokud jsme však běžnými lidskými bytostmi, problém s tímto přístupem spočívá jednoduše v tom, že se k němu nemůžeme uchýlit, pokud zrovna čelíme nevyhnutelné obtížné volbě – nebo jakékoliv volbě.“¹⁸⁷

Nekonzistencím tohoto konceptu nebudu věnovat víc času a prostoru, než je nezbytně nutné. (1) Sofistikovaný fatalismus se zdá být rezervovaný pro bytosti, které disponují jakýmsi komplexním náhledem pravd světa. (2) Není jasné, jak by v determinovaném světě bez připuštění alespoň nějaké nedeterminace na straně subjektu v situaci volby mohlo docházet k pokusu o cokoli, který by nebyl pouhou iluzí. (3) Není, jak jsem již zmínil, vůbec jasné, jak by bylo možné tvrdit, že v determinovaném světě skutečně existuje situace volby, která není pouhou iluzí. Proto se domnívám, že sofistikovaný fatalismus Eimarmené, pokud je tím, čím Strawson tvrdí, že je, nijak nepomůže. Je to totiž prostě deterministický fatalismus a každý pokus o jeho sofistikovanost ve smyslu, v jakém se o něj snaží Strawson, vede k připuštění aktuálního indeterminismu v determinovaném světě, což by se ryzí deterministické kompatibilistce nemělo stát. Pokud Eimarmené vezme své pravdivé poznání determinismu vážně, měla by si dle mého o svém jednání myslet, že: *toble se mělo stát, bylo to determinované, a pokud bych to neudělala, taky by to bylo determinované. Toto je velmi běžná myšlenka ve filosofii*¹⁸⁸ - dodává Strawson, aniž by ukázal, v čem tato myšlenka není na místě. Dále se pouští do návrhu meditace determinismu,¹⁸⁹ která by měla jednajících fatalistických závěrů ušetřit. Znovu se ale vrací zmíněný problém, totiž že tato meditace by musela být úsilím, které by mělo být možné, zvolitelné, pouze za předpokladu připuštění nějakého aktuálního indeterminismu.

K deterministickému fatalismu ještě dodejme, že na jiném místě Strawsonovi fatalismus tak problematický nepřipadá:

„V některých ohledech by život mohl být jako román, který není méně příjemný nebo překvapivý proto, že je už napsaný.“¹⁹⁰

¹⁸⁶ Srov. STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.95, 100.

¹⁸⁷ Tamtéž p. 22.

¹⁸⁸ Tamtéž s.100.

¹⁸⁹ Strawson vyzývá k důsledné aplikaci přesvědčení o determinismu na veškerou zkušenost, jakož i k filosofické meditační praxi s touto náplní. Srov. tamtéž s.96 a 120, p.37.

¹⁹⁰ STRAWSON, G., *Consciousness, Free Will, and the Unimportance of Determinism*, s.18.

2.5.5 Moira v situaci volby - potíže sofistického fatalismu II

Přestože má Strawson celou řadu jiných pomyslných bytostí ocitajících se v situaci volby, naší poslední protagonistkou myšlenkového experimentu bude Moira, která je podle Strawsona rovněž sofistickou fatalistkou.¹⁹¹ Podíváme se, jak Strawson aplikuje sofistický fatalismus na někoho, kdo nezastává pravdivost determinismu a v čem možnost označit bytost, která není přesvědčena o pravdivosti determinismu, spočívá. Při formulaci pozice Moiry jakožto sofistické fatalistky Strawson užívá téměř identický popis, samozřejmě až na část:

„Sofistický fatalismus ... Spočívá v pokusu (anebo je výsledkem úspěšného pokusu) o plné uchopení faktu, že jedinec je zcela determinovaný (a proto nikoliv sebe-determinovaný či sebe-determinující).“¹⁹²

Kterou v případě Moiry nahrazuje takto:

„Sofistický fatalismus ... Spočívá v pokusu (anebo je výsledkem úspěšného pokusu) o plné uchopení faktu, že jedinec není a nemůže být sebe-determinovaný či sebe-determinující.“¹⁹³

V případě Moiry tedy situace vypadá tak, že máme k dispozici bytost, která si není jistá platností determinismu. Připouští, že existují nedeterminované stavy, například situace volby, které determinované nejsou a rovněž ví, že až situace volby pomine, determinované budou. Jejich determinace je tedy otázkou přítomnosti. Moira se podobně jako Eimarmené dostává do situace, v níž nejen ví, že se nachází v situaci, která se zdá být situací volby, ale že se aktuálně a pravdivě ve skutečné situaci volby nachází.¹⁹⁴

Když pak Strawson říká, že Moira v této skutečné situaci volby nemůže být odpovědná, a explicitně ví, že nemůže být odpovědná, předpokládá: (1) že odpovědnost vyžaduje být v nějakém ohledu *causa sui*, přičemž Moiru konstituuje tak, aby tento předpoklad pokládala za pravdivý a (2) nejspíš stále skrytě redukuje aktuální indeterminismus na pouhou náhodu, která nemůže existenci odpovědnosti nijak pomoci.¹⁹⁵ Oba tyto předpoklady jsem z důvodů uvedených výše odmítl¹⁹⁶ a možná že kdybych si o nich s Moirou pohovořil, neměla by dále důvod být sofistickou fatalistkou. Anebo by pro ni sofistický fatalismus začal být prostě odpovědností. Je-li totiž Moira podobně jako Eimarmené neslychanou milovnicí pravdy, není si jistá pravdivostí determinismu a zároveň má myšlenkový přístup k obsahu této práce, neměla by pro ni odpovědnost jako specifická schopnost reakce na situaci volby, v níž se jako reflektivní bytost ocitá, představovat žádný problém.

¹⁹¹ STRAWSON, G., *Free Agents*, s.381.

¹⁹² STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.281, p.22.

¹⁹³ STRAWSON, G., *Free Agents*, s.381, p.48.

¹⁹⁴ Srov. tamtéž, s.381.

¹⁹⁵ Srov. tamtéž.

¹⁹⁶ Srov. 2.2.-2.4.

3 Odmítnutí Basic Argumentu

Z výše uvedeného je zřejmé, že Strawsonův Basic Argument odmítám. V základní verzi odmítám premisu (B), protože tvrdím, že být (morálně) odpovědný nevyžaduje být *causa sui* v žádném duševním ohledu.¹⁹⁷ Odmítám-li (B), pak samozřejmě odmítám i (C), protože argument k němu dále nevede. Pokud jde o rozšířenou verzi argumentu, odmítám krok (8), totiž že by princip volby P1 měl být nutně zvolen na základě principu volby P2, protože nahrazením či vyplněním P2 reflektivním aktem, tedy racionálním zpochybněním platnosti P1 a hodnoty či hodnot konstituujících P1, se dostáváme ke zdůvodnění jednání na základě aktuálního nekontradiktorního poznání reality či situace, tedy nikoliv na základě nějakého dalšího principu volby. Dodejme, že aktuální poznání hodnoty skutečnosti odpovědným jednajícím subjektem, jej nemusí nutně (determinovaně) motivovat k jednání v souladu s poznanou hodnotou. A tedy je svobodné. Nakolik pak jednání proběhne s pozitivním či negativním respektem k určité hodnotě, nemění se charakter reakce jakožto reflektivní racionální reaktivity, jak jsme si odpovědnost definovali.¹⁹⁸ Krok (9) odmítám, protože jeho tvrzení vyplývá z kroku (8). A konečně pak odmítám závěr (10), protože tvrdím, že ke skutečné racionální sebe-determinaci dochází. I pokud akceptujeme Strawsonem neustále připomínaný vliv rané zkušenosti a individuálních nezvolených duševních dispozic či náklonností, tvrdím, že jsme schopni skutečné sebe-determinace, nakolik k ní dochází souběžně s reflexí, zpochybněním pravdivosti a revizí principů volby. Pokud je možné aktuálně reflektovat své poznání o situaci a zároveň důsledně reflektovat své duševní složky, včetně těch nejnevědomějších motivací, může ve světle takového reflektivního poznání a sebepoznání docházet k odpovědnému jednání. Jednak je zpochybněním aktivně vytvořena indeterminace k alternativním řešením situace a jednak ke zvolení odpovědné reakce dojde racionální – zdůvodněnou – cestou.¹⁹⁹

K charakteristikám Basic Argumentu uvedeným v první kapitole pak ještě dodám, že Strawsonova záměrně nejasná pozice předpokládající nezávislost argumentu na platnosti determinismu se ve světle kritiky sofistikovaného fatalismu ukazuje jako nekonzistentní pozice především v případě platnosti determinismu, protože není zřejmé, jak by za platnosti determinismu mohly existovat natolik aktuálně nedeterminované situace, jako jsou situace volby a jak by bylo možné vyvíjet úsilí.²⁰⁰ Pokud by tedy chtěl Strawson napadnout možnost odpovědnosti a existenci svobodné vůle z deterministické pozice, bylo by možné prostě souhlasit například s van Inwagenovým argumentem proti kompatibilismu, totiž že:

¹⁹⁷ Toto Strawsonovo tvrzení odmítám v částech 2.2.-2.4.

¹⁹⁸ Srov. 2.4.

¹⁹⁹ Srov. tamtéž.

²⁰⁰ Srov. 2.5.4.

„Pokud je determinismus pravdivý, naše jednání je konsekvencí přírodních zákonitostí a událostí ve vzdálené minulosti. Nicméně není na nás, co se událo před naším narozením, ani to, jaké jsou přírodní zákony. A proto následky těchto skutečností (včetně našeho aktuálního jednání) nejsou na nás.“²⁰¹

Linii diskuse k BA ohledně racionální sebe-determinace z nějaké aktuálně indeterministické situace by Strawson vůbec nemusel připustit. Důvodem, proč tak Strawson nečiní, může být snad pouze neschopnost dokázat pravdivost determinismu. Sofistikovaný fatalismus v případě reflektivního indeterministy pak vůbec nevidím za nutné považovat za fatalismus, protože sofistikovaný fatalismus na straně indeterministy se v případě Strawsonova myšlenkového experimentu opírá o platnost výše uvedených kroků (B), (8), (9) a (10) BA a reduktivního pojetí indeterminismu.²⁰²

Pokud jde o užívání termínu „morální“ v charakteristikách odpovědnosti, považuji je za nadbytečné. A to proto, že Strawsonův argument se vztahuje k jakémoliv odpovědnosti přispatelné subjektu, tedy například matematické.²⁰³ Stejně tak se vztahuje k odpovědnosti za zvolení kterékoliv ze dvou možností vykonání nějakých dvou jednání tam, kde pořadí jejich vykonání nehraje roli a rovnocennost zvolení kteréhokoliv pořadí je reflektována.²⁰⁴ Pokud máme brát vážně Strawsonův metodologický požadavek na jednotu a poznatelnost světa v jeho celistvosti,²⁰⁵ není zřejmé, proč by speciálně morální odpovědnost měla být jakkoliv vyloučena a nemožná z jiných důvodů než jakákoliv jiná odpovědnost.

Za použití metafory můžeme říct, že zatímco Strawson staví tezi o nemožnosti skutečné odpovědnosti na úroveň s tezí, že jako lidé na světě zkrátka nemůžeme sami od sebe létat, tvrdím, že popírat možnost skutečné odpovědnosti je jako popírat, že jako lidé na světě sami od sebe nemůžeme chodit. Bez metafory by to pak znamenalo, že Strawson tvrdí, že nemůžeme odpovědně provádět reflexi principů volby, protože by tato reflexe vyžadovala nějaký jednotný princip, na základě kterého ji teprve můžeme provádět. Tvrdím, že žádná další reflexe není potřebná a že možnost zpochybnit platnost a správnost naší reflexe stačí k tomu, abychom byli k veškerým svým principům volby zcela svobodní, nedeterminovaní ničím jiným než pravdivostí principů volby samotnou. Tímto základním principem se zdá být princip sporu, který Strawson přijímá jako princip konzistentní a dostupný. Měl by tedy s mým závěrem souhlasit anebo se pustit do toho, do čeho se mu evidentně a opakovaně příliš nechce,²⁰⁶ totiž do revize pojetí pravdivosti.

²⁰¹ VAN INWAGEN, P., *An Essay on Free Will*, Oxford: Clarendon Press, 1983, s.v.

²⁰² Srov. 2.3 a 2.5.5.

²⁰³ Srov. 2.4.

²⁰⁴ Srov. 2.5.3.

²⁰⁵ Srov. 0.3.

²⁰⁶ STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, s.82, 315-316.

Diskusí ohledně (ne)možnosti odpovědnosti ve světle BA se pak kritika Strawsonovy pozice ohledně problému svobody vůle a sebeurčení nevyčerpává. Celá diskuse totiž ponechává zcela stranou aspekt tělesnosti, který Strawson používá mechanicky, když tvrdí, že jednání v situaci volby předpokládá možnost sebe pohybu,²⁰⁷ nebo účelově, k navození bytí v situaci volby, anebo dokonce k přirovnání nemožnosti odpovědnosti k nemožnosti nemít hlad.²⁰⁸ Aspekt tělesnosti nechává nicméně Strawson, jakožto irelevantní, stranou v poznámce pod čarou ve *Freedom and Belief*²⁰⁹ a zdá se, že už jej nikdy nebere plně na vědomí. A pravděpodobně to za předpokladu platnosti BA ani nepokládá za podstatné. Nehledě k tomu, že dlouhodobě obhajuje argument proti možnosti morální odpovědnosti, Strawson paralelně rozvíjí koncept epizodické etiky, který se dle mého zcela zběžného názoru dostává bez zohlednění tělesnosti a smyslové afektivity do potíží. Strawson totiž koncept epizodické etiky staví do protikladu k většině jakýchkoliv tradičních konceptů, totiž narativních, které počítají s jednajícím jako se smysluplným trvajícím individuem. Speciálně pak atakuje etiky ctností: *etikové ctnosti musejí ukázat ... že [ctnosti] jsou Epizodikům nedostupné nebo významně méně dostupné.*²¹⁰ Strawson vůbec nezohledňuje, že etiky ctností pracují s lidským individuem jakožto s psychofyzickým individuem. A že ctnosti i cesty k jejich dosažení s tělesností počítají, a v ideálním případě by měly ctnostného člověka trvale disponovat k nekonfliktnímu upřednostnění toho, k čemu je motivován racionálně, tedy nikoliv smyslově či emočně.²¹¹

Odmítám tedy platnost BA z toho důvodu, že jej neshledávám nezávislým na platnosti determinismu a neplatným v případě nepravdivosti determinismu. A konečně bych se rád distancoval od Strawsonova předpokladu, že každá kritika BA se opírá pouze o vlastní zkušenost²¹² situace volby. Tvrdím totiž, že se v případě neprokázanosti pravdivosti determinismu opírá o podstatu situací volby, totiž jejich aktuální nedeterminovanost, kterou, zdá se, připouští i Strawson. A že tedy kritika a odmítnutí BA z libertariánské pozice [ne]vede hlouběji než racionální argument.²¹³

²⁰⁷ Srov. 2.5.0.

²⁰⁸ Srov. p. 86.

²⁰⁹ Srov. p.100.

²¹⁰ STRAWSON, G., *Episodic Ethics*, s.90.

²¹¹ Srov. NOVÁK, L., *Iracionalita racionálního kompatibilismu*, s.144-150. A další odkazy na koncepci ctností tamtéž. Polemika se Strawsonovou epizodickou etikou, speciálně pak z pozice etiky ctností, je tedy dle mého názoru potenciálně plodná oblast dalších kritických tázání.

²¹² Nehledě na to, že Strawsonovo rozlišení zkušenostních a nezkušenostních fakt by si samo o sobě zasloužilo detailnější epistemologickou pozornost.

²¹³ Srov. STRAWSON, G., *Free will*, s.596.

Závěr

V práci jsem kriticky představil pozici Galena Strawsona v současné diskusi o svobodě vůle a odpovědnosti. Zdá se, že jeho tvrzení o nemožnosti odpovědnosti i za předpokladu nepravdivosti determinismu je způsobeno podceněním možnosti reflexe principů volby. Jejich revize, je-li provedena důsledně, není rozhodujícím způsobem - totiž co obsahu principů volby před reflexí a po ní - závislá na žádných jiných principech volby. Odpovědnost tedy není *causa sui* v žádném ohledu. V práci jsem se pokusil ukázat, že skutečná odpovědnost je schopnost, kterou disponují racionální bytosti, a to na základě možnosti zpochybnění principů volby a hodnot v těchto principech zohledněných, která je takovým bytostem dostupná jako jedna ze specifických funkcí žité racionality.

Samozřejmě se mi nepovedlo ukázat, že Basic Argument neplatí v případě pravdivosti determinismu, neobhajoval jsem totiž žádnou specifickou kompatibilistickou pozici ani kompatibilismus obecně. Navíc se domnívám, že z pozice, kterou v této práci zastávám, musím jakýkoliv kompatibilismus obecně podezírat z nedůsledností, kterých se dopouští Strawson, když formuluje pozici neslýchaných deterministických milovníků pravdy.²¹⁴ Kompatibilistické pozice obecně, nebo třeba jejich zdánlivá bezmocnost proti BA,²¹⁵ jsou jistě zajímavými tématy dalších kritických reflexí, které však v posledku zůstávají stranou, či zcela na okraji této práce. S promyšlením kompatibilistických pozic se nicméně vrací otázka, kterou jsem společně se Strawsonem zmínil na začátku práce. Totiž, co by bylo rozumné udělat, pokud by byl determinismus pravdivý? Protože jsem Strawsonovu odpověď spočívající v zaujetí objektivních postojů ke světu v práci zdůvodněně odmítl, pokusím se navrhnout odpověď vlastní. Myslím, že pokud by byl absolutní metafyzický determinismus pravdivý, bylo by (ovšem v nějakém zcela determinovaném smyslu, samozřejmě) rozumné to ukázat (dokázat). Ukázat, že situace volby (aktuálně nedeterminované stavy) ve skutečnosti neexistují. Nebylo by pak třeba se trápit s fenomenologií iluzivní svobody vůle, byli bychom si totiž jistí, že možnost jednat jinak v žádné situaci nikdy neexistovala. Přestože jsem tedy v práci nepodal žádný explicitní důkaz o existenci svobodné vůle, pokusil jsem se ukázat, že pokud nemáme k dispozici důkaz o pravdivosti determinismu, nemáme důvod považovat lidské bytosti, nakolik jsou vybaveny rozumem, v situaci základní volby za neodpovědné. A to proto, že svoboda vůle a možnost odpovědnosti zásadním způsobem tkví ve svobodě racionálně zpochybňovat pravdy, hodnoty a principy.

Zdá se, že jedním ze způsobů jak „zakusit“ určitou hodnotu bývá okamžik nějaké krize, v němž se hodnota dosud samozřejmě chápána vytrácí. V rámci pojmenovávání toho, co všechno se s hodnotou vytrácí, je hodnota aktivně a vědomě

²¹⁴ Srov. 2.5.4.

²¹⁵ Srov. 1.0.

uchopována – jsme s ní jaksi explicitně konfrontováni, a tehdy hodnotu zakoušíme. Krom zakoušení hodnoty můžeme samozřejmě i kriticky diskutovat podstatu hodnoty (dobra), jako transcendentální vlastnosti jakéhokoliv objektu. Reflektivní lidská existence nicméně umožňuje kritickou diskusi ohledně jakékoliv hodnoty či principu volby nezávisle na aktuální přítomnosti krize konkrétní hodnoty. Odpovědné každodenní zacházení a setkávání se s objekty i dalšími subjekty, které považujeme z nějakých důvodů za hodnotné, by tedy mělo být reflektivní bez ohledu na krize. Mělo by být principiálně v pohotovosti vůči nereflektivní reaktivitě. To znamená racionálně a kriticky uchopovat především to, co považujeme za hodnotné, nikoliv abychom vlastní nejcennější hodnoty denně jaksi chladně zpochybňovali, ale abychom je měli reflektivně k dispozici právě proto, že jsou to pro nás hodnotné.

V souvislosti se Strawsonovými opakovanými zmínkami o existenci jakési čistě duševní individuální výbavy každého jedince – charakteru,²¹⁶ který se zdá být analogický ke genetickým dispozicím v biologickém aspektu lidských individuů, se s odmítnutím Basic Argumentu naskýtá zajímavá výzva. Předpokládejme, že jakési základní individuální životní touhy a náklonnosti si prostě nemůžeme zvolit, nemůžeme za ně být – co do jejich vzniku - vůbec odpovědní. Připusťme, že jsou věci individuálního charakteru a jsou alespoň tak pestré, jako je nekonečně pestré spektrum barev. Pak se, pokud přijmeme schopnost odpovědnosti, jak jsem ji v práci navrhl, vystavujeme životní výzvě k reflexi tohoto vlastního charakteru a odpovědnému jednání k němu ve světě, v němž samozřejmě nejsme se svým charakterem sami a v němž je tedy nutné tuto odpovědnost k sobě skloubit s jejími dalšími rovinami. Takový přístup k sobě samému by pak minimálně vyžadoval aktivní odolnost vůči veškerým tabulkovým předpokladům společnosti, které by jedince od této odpovědnosti k sobě samému odváděly. Znamenal by pravděpodobně kritickou reflexi jakýchkoliv zavedených přístupů k sobě samému, a to v nejrozmanitějších životních aspektech: od stravování, přes způsob odpočinku, možná až po nově zcela atypickou životní náplň. A nejspíš by měl znamenat aplikaci takového postoje i na naše očekávání od ostatních lidských bytostí.

Jakkoliv s platností Basic Argument nesouhlasím, jsem jednoznačně pro to, aby byl šířen a diskutován, jakož i veškeré Strawsonovy příspěvky k tématu svobody vůle a odpovědnosti. Pokud totiž disponujeme schopností odpovědnosti a zároveň, jak tvrdím já, odpovědnost spočívá ve schopnosti reflektivní racionální reaktivity, je třeba ze všeho nejdříve začít vědomě pojmenovávat a zpochybňovat všechny principy volby, jimiž nereflektivně disponujeme. K tomu je Basic Argument skvělou motivací, neboť na potřebu zvolení principů volby v krocích (6)-(8) explicitně upozorňuje a pro skutečnou odpovědnost jej vyžaduje. Ve své stručnosti tak Basic Argument pozornému čtenáři odhaluje často naprostou neprověřenost principů volby, kterými aktuálně zdůvodňuje své jednání.

²¹⁶ Jak jsme si jej představili v poznámce 80.

Apendix²¹⁷

So what about me?

If I was a tree
I would share myself
With any bird or bee

Like it should be

If I was a cup of tea
I'm sure I would get cold
To anybody

Who forgot to drink me

But I'm not a tree, not a bird nor bee
I'm not slowly cooling cup of tea

So what about me?
Which of the ways to go is my real destiny?
Which of the songs to sing should be really sung by me?
What if freedom is just disability to act properly?

²¹⁷ Píseň v G-dur. Nevystihuje konečné stanovisko autora v době dokončení práce, ale moment metodického zpochybnění vlastního přesvědčení o svobodě vůle v určité fázi studia pramenů pro její vypracování.

Bibliografie

- CLARKE, R., *Libertarian Accounts of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2003. ISBN 0-19-515987-X
- DOUBLE, R., *The Non-Reality of Free Will*, New York: Oxford University Press, 1991. ISBN 0-19-506497-6
- FISCHER, J. M., The Cards That Are Dealt You, *The Journal of Ethics*, 2006/10, s.107-129. ISSN 1382-4554
- HARRIS, S., *Svobodná vůle*, přeložila K. Ctiborová, Praha: Dybbuk, 2015. ISBN 978-80-7438-134-8.
- ISTVAN, M. A., Concerning the Resilience of Galen Strawson's Basic Argument, in *Philosophical Studies* 155, Springer, 2011, s.399-420. ISSN 0031-8116
- KANE, R., *The Significance of Free Will*, New York: Oxford University Press, 1996. ISBN 0-19-510550-8
- KANE, R., Responses to Bernard Berofsky, John Martin Fischer and Galen Strawson, in *Philosophy and Phenomenological Research* 60, 1/2000, s. 157-167. ISSN 0031-8205
- KANE, R., Introduction: The Contours of Contemporary Free Will Debates, in *The Oxford Handbook of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2002, s.3-41, ISBN 978-0-19-517854-8
- KANE, R., Some Neglected Pathways in the Free Will Labyrinth, in *The Oxford Handbook of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2002, s.406-437, ISBN 978-0-19-517854-8
- KANE, R., *A Contemporary Introduction to Free Will*, New York: Oxford University Press, 2005, ISBN 0-19-514970-X
- KANE, R., The complex tapestry of free will, in *Synthese*, [online], 29.2.2016, Dostupné na: <http://booksc.org/dl/50641115/4aea2d> [cit.29.3.2017] ISSN 1573-0964
- NAGEL, T., What Is It Like to Be a Bat? in *Philosophical Review*, LXXXIII, 4/1974, s.435-450. ISSN 1558-1470
- NAGEL, T., The Limits of Objectivity in MCMURRIN, S.M.(ed.), *The Tanner Lectures on Human Values 1980 vol. I*, Cambridge University Press, 1980, s. 77-139. ISBN 0-521-23672X
- NIETZSCHE, F., *Mimo dobro a zlo*, přeložila V. Koubová, Praha: Aurora, 1996. ISBN 80-85974-12-6
- NOVÁK, L., Iracionalita racionálního kompatibilismu, in *Studia Neoaristotelica* 13, 7/2016. ISSN 1804-6843

- NOVÁK, L., VOHÁNKA, V., *Kapitoly z epistemologie a noetiky*, Praha: Krystal, 2015. ISBN 978-80-87183-71-7
- PEREBOOM, D., *Living Without Free Will*, Cambridge: Cambridge University Press, virtual-ed. 2003. ISBN 0-511-01250-0
- PEROUTKA, D., Racionální kompatibilismus, *Studia Neoaristotelica* 12, 3/2015, s.xxvi-xliv. ISSN 1214-8407
- SARTRE, J. P., *Existencialismus je humanismus*, přeložil P. Horák, Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-661-1
- SMILANSKI, S., *Free Will and Illusion*, reprint 2002, New York: Oxford University Press, 2000. ISBN 0-19-825018-5
- SMILANSKI, S., Compatibilism: The Argument from Shallowness, *Philosophical Studies* 115, 2003, s.257-282. ISSN 0031-8116
- STEINOVÁ, E., *K problému vcítění*, přeložil P. Urban, Praha: Nadační fond Edity Steinové, 2012. ISBN 978-80-905351-0-7
- STRAWSON, G., On the Inevitability of Freedom from the Compatibilist Point of View, in *American Philosophical Quarterly* 23, 4/1986, s. 393-400. ISSN 0003-0481
- STRAWSON, G., *Freedom and Belief*, paperback 1991, New York: Oxford University Press, 1986, ISBN 0-19-823933-5
- STRAWSON, G., Consciousness, Free Will, and the Unimportance of Determinism, *Inquiry* 32, 1989, s.3-27. ISSN 0020-174X
- STRAWSON, G., The Impossibility of Moral Responsibility, in *Philosophical Studies* 75, Kluwer Academic Publishers, 1994, s.5-24. ISSN 0031-8116
- STRAWSON, G., The Unhelpfulness of Indeterminism, *Philosophy and Phenomenological Research* 60, 1/2000, s.149-155. ISSN 0031-8205
- STRAWSON, G., Bounds of Freedom, in KANE, R., (ed.) *The Oxford Handbook of Free Will*, New York: Oxford University Press, 2002, s.441-460, ISBN 978-0-19-517854-8
- STRAWSON, G. What is the Relation Between an Experience, The Subject of the Experience, and the Content of the Experience? in *Philosophical Issues*, 13, Philosophy of Mind, Blackwell Publishing 2003, s.279-315. ISSN 1758-2237
- STRAWSON, G., Epizodic Ethics, *Royal Institute of Philosophy Supplement* 60, 2007, s.85-116. ISSN 1358-2461
- STRAWSON, G., Free Agents 2004 in *Real Materialism and Other Essays*, New York: Oxford University Press 2008, s.359-386, ISBN 978-0-19-926742-2

- STRAWSON, G., Your Move: The Maze of Free Will, *The New York Times*, 22.7.2010. Dostupné na: https://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/07/22/your-move-the-maze-of-free-will/?_r=0 [cit.26.3.2017], ISSN 0362-4331
- STRAWSON, G., Free Will, in ROSEN, G. A., BYRNE, A., COHEN, J., (eds.) *The Norton Introduction to Philosophy*, New York: W.W.Norton & Company, 2015, s.588-597. ISBN 978-0-393-93220-1
- STRAWSON, P. F., Freedom and Resentment in *Freedom and Resentment and Other Essays*, Abingdon: Routledge, 2008, s.1-28. ISBN 0-203-88256-3
- TAYLOR, CH., *Etika authenticity*, přeložil M. Hrubec, Praha: Filosofia, 2001. ISBN 80-7007-150-8
- VAN INWAGEN, P., *An Essay on Free Will*, Oxford: Clarendon Press, 1983. ISBN 0-19-824624-2
- VOŘEŠÁK, P., *Časozor a jiné muzikoryty*, hudební album, 2012. Dostupné na: casozor.woreshack.cz [cit.29.3.2017]
- WATSON, G., Free Agency, in *Free Will*, New York: Oxford University Press, 1982, s.96-110. ISBN 0-19-875054-4

Abstrakt

EDL, T., Nemožnost (morální) odpovědnosti u Galena Strawsona. České Budějovice 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce J. Sirovátka.

Klíčová slova: Galen Strawson, Basic Argument, svobodná vůle, determinismus, inkompatibilismus, kompatibilismus, libertarianismus, fatalismus, odpovědnost, reflektivní racionalita, metaetika

V této práci se pokouším představit pozici Galena Strawsona v debatě o svobodě vůle. Zejména diskutuji Strawsonův Basic Argument. Představuji koncepci odpovědnosti jakožto reflektivní racionální reaktivitu a ukazuji, že odpovědnost není v žádném ohledu *causa sui*, a proto není pro lidské bytosti nedosažitelná z důvodů, jež udává Strawson. Odmítám kroky B, C, 8, 9 a 10 Basic Argumentu. Tvrdím, že nedeterminovaná sebe-determinace spočívá ve schopnosti učinit rozhodnutí ve světle aktuálně prověřených principů volby. Takové prověření je možné díky schopnosti aktuálně reflektovat platnost a adekvátnost principů volby ve vztahu k motivujícím hodnotám, o něž v rozhodnutí jde. Nástrojem k takové reflexi je metodické zpochybnění principů volby a hodnot a jen taková reflexe může být úplná. Dále tvrdím, že Strawson podceňuje jedinečnost reflektivní racionality, obzvláště když pomíjí zásadní rozdíl mezi psem Fidem a člověkem Nemem v situaci volby. Navíc Strawsona podezírám, že vylučuje subjekt jednání či volby a jeho aktuální principy volby z oblasti poznatelných věcí. A to vede k narušení požadavku na koncepci světa, která je vnitřně konzistentní a principiálně dosažitelná lidským bytostem. Nakonec ukazuji, proč obě verze Strawsonovy koncepce sofistického fatalismu, deterministickou i indeterministickou, pokládám za problematické.

Abstract

Galen Strawson's Impossibility of (Moral) Responsibility

Key words: Galen Strawson, Basic Argument, free will, determinism, incompatibilism, compatibilism, libertarianism, fatalism, responsibility, reflective rationality, metaethics

In this thesis I attempt to introduce Galen Strawson's position, which he adopts in the free will debate followed by the debate about his Basic Argument. While giving a detailed account of responsibility as a reflective rational responsiveness, I show that responsibility is in no respect *causa sui* and therefore it is not impossible for human beings to reach it, explained with the reasons given by Strawson. I refuse steps B, C, 8, 9 and 10 of the Basic Argument. I claim that undetermined self-determination consists in the ability to make a decision in the light of actually revised principles of choice. Such revision is granted by actual ability to reflect the validity and adequacy of principles of choice in relation to motivating values in question by using methodical doubt as a universal tool do to so. Such reflection, with respect to what matters for decision making in question, is potentially ultimate. I claim that Strawson underestimates the uniqueness of reflective rationality especially, when missing the crucial difference between Fido the dog and Nemo the man in the situation of choice. Moreover, I suspect Strawson of excluding the subject of action or choice and its actual principles of choice from the realm of intelligible things. This leads to disruption of request to conception of the world as internally consistent and in principle attainable by human beings. Finally, I show why I find sophisticated fatalism problematic in both of its versions, deterministic as well as indeterministic.